

**ACADEMIA ROMÂNĂ FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„TITU MAIORESCU”**

**CRONOLOGIA BANATULUI
II/2**

IOAN HAȚEGAN

VILAYETUL DE TIMIȘOARA

EDITURA BANATUL TIMIȘOARA

Consilier editorial: Ioan Hațegan

BIBLIOTHECA BANATICA

Seria HISTORICA

Curator: Ioan Hațegan

Numerus III: Ioan Hațegan, Cronologia Banatului. II/2. Vilayetul de Timișoara. Repere cronologice, selecție de texte și date, Editurile Banatul și Artpress, Timișoara, 2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

HAȚEGAN IOAN

Cronologia Banatului — Vilayetul de Timișoara.

Repere cronologice de Ioan Hațegan, Selecție de texte și date, Ioan Hațegan Editurile Banatul și Artpress, Timișoara, 2005. Glosar. Bibl.

Vol. II/358 p.

84 (498.5) „1552/1716”

HAȚEGAN, IOAN

CRONOLOGIA BANATULUI de Ioan Hațegan

ISBN: 973-97121-6-9

ISBN: 973-97121-6-9

Copyright: Ioan Hațegan

Coperta colecției: NOI GRAPHICS email: noigraphics@goodnet.ro

Tehnoredactare computerizată: Rodica Nicolae

Tipar executat la: ARTPRESS TIMIȘOARA

ACADEMIA ROMÂNĂ FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„TITU MAIORESCU”

CRONOLOGIA BANATULUI
II/2

IOAN HAȚEGAN

VILAYETUL DE TIMIȘOARA

Repere cronologice
Selecție de texte și date

Editura BANATUL   **Editura ARTPRESS**
TIMIȘOARA
2005

MOTTO

*„Cel care cucerește Buda stăpânește un oraș,
Cel care cucerește Timișoara stăpânește o țară”*

Butadă a beilor otomani de pe Dunăre, culeasă de Henrik Ottendorf,
Timișoara, 1663

Cuprins

Cronologia Banatului /9	
Cuvânt înainte /11	
Notă asupra ediției /15	
I. Etapele cuceririi otomane /19	
II. Vilayetul de Timișoara /45	
II.a Constituirea 1552–1566 /45	
II.b Liniștea dinaintea furtunilor /66	
II.c Între două lumi 1594–1616 /101	
II.d Înflorirea 1617–1685 /153	
II.e Război și pace 1686–1699 /250	
II.f Prăbușirea 1700–1716 /282	
III. Mic dicționar de termeni turco-otomani /303	
IV. Bibliografie /320	
Rezumat în limba engleză /355	

Cronologia Banatului

Este o lucrare de mari proporții inițiată de Academia Română filiala Timișoara și Societatea Culturală Banatul din Timișoara. Corpusul de circa zece volume va fi realizat sub egida și după regulile științifice, proprii Academiei Române.

Coordonarea întregii lucrări îi aparține dr. Ioan Hațegan — cercetător științific I la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timișoara, în calitate de inițiator și de cercetător științific, cu rezultate notabile în cercetarea științifică și editarea acestor cercetări.

Cronologia Banatului este structurată pe patru părți: arheologie, epoca medievală, epoca modernă și epoca contemporană. Fiecare parte va conține mai multe volume, în funcție de informația accesibilă cercetătorilor.

Fiecare eseu cuprinde o cronologie a perioadei studiate, precum și un text rezumativ însoțit, după caz, de un fragment semnificativ dintr-un text (documentar, narativ etc.) referitor la acestea.

La sfârșitul fiecărei însemnări va figura bibliografia prescurtată, spre a oferi cititorilor posibilitatea de a avea la îndemână sursa pentru aprofundarea cercetării. La sfârșitul lucrării va figura întreaga bibliografie, în ordinea alfabetică a autorilor. În măsura în care se impune, unele volume vor avea schițe, hărți, glosare de termeni specifici etc. Un rezumat într-o limbă de circulație internațională va încheia lucrarea, pentru a fi accesibilă în lumea științifică internațională.

Coordonatorul și autorii au dorit să ofere și un indice (general de locuri și persoane) însă numărul imens de informații din fiecare volum ar dubla numărul de pagini. La fel este cazul și cu ilustrațiile, desenele, fotografiile etc. Din cauza unor limitări de ordin financiar, aceste dorințe nu pot fi acum împlinite.

Cronologia Banatului se adresează atât publicului larg, iubitor și cunoscător de istorie regională, dar și specialiștilor, care vor avea o selecție a celor mai importante, mai interesante, informații cu privire la istoria Banatului din paleolitic până la începutul secolului al XXI-lea.

Fiecare perioadă istorică beneficiază de coordonarea specifică domeniului. Antichitatea va fi coordonată de arheologul drd. Dan Ciobotariu, evul mediu de cerc. șt. I Ioan Hațegan, epoca modernă de prof. univ. dr. Ioan Munteanu și prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, iar epoca contemporană de cercetătorul științific I dr. Vasile Dudaș.

Colectivele de cercetare sunt alcătuite din istorici cu mare experiență în cercetarea științifică, alături de care vor lucra doctori în științe istorice, doctoranzi, masteranzi, studenți, muzeografi, oameni de cultură, din centrele Timișoara, Reșița, Lugoj, Caransebeș etc. dar și din București și Cluj–Napoca.

Doar în aparență, volumele vor fi o istorie evenimențialistă pentru că, în realitate, volumele vor dezvălui atât marile evenimente cât și cotidianul existenței și dezvoltării umane pe teritoriul Banatului.

Academician Păun Ioan Otiman
Președintele Filialei Timișoara a Academiei Române

Cuvânt înainte

Această lucrare se constituie parte (volumul II, partea a doua) a corpusului istoric „CRONOLOGIA BANATULUI” inițiat și realizat de Academia Română filiala Timișoara, prin Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, la inițiativa și în coordonarea generală a corpusului, de către cercetătorul științific I, dr. Ioan Hațegan.

Atunci când locuitorii Banatului vor să arate că un lucru, o stare, un fapt sau un monument este foarte vechi, spun că este de pe vremea turcilor. Memoria colectivă reține doar vechimea, fără a mai avea acuratețea timpului istoric.

O, extrem de sumară, prezentare a epocii istorice, de dinaintea și din preajma cuceririi otomane a zonei, se impune pentru ca cititorul să înțeleagă realitățile istorice. Primele conflicte militare dintre turcii otomani și trupe bănățene se produc în anii 1368–1369, cu prilejul luptelor pentru Vidin. Primele incursiuni de pradă („akin”) otomane pe teritoriul bănățean datează din anii 1389–1391. Aceste incursiuni se vor repeta, ori de câte ori forțele creștine nu sunt suficient de numeroase pentru a le opri la linia Dunării. Se dau lupte atât la nord cât și la sud de Dunăre, cu victorii împărțite. Accentuarea presiunii otomane pe linia fluviului aduce în funcția de bani de Severin și, apoi, în cea de comiți de Timiș, personalități marcante ale evului mediu românesc, maghiar, european: Filippo Scolari, Ioan (Iancu) de Hunedoara, Pavel Chinezu. Aceștia reușesc să stopeze ofensiva otomană.

Secolul al XVI-lea constituie perioada de epuizare fizică, morală și psihică, a forțelor creștine angrenate în lupta antiotomană. Căderea liniei dunărene îi duce pe otomani până în fața Vienei (1529). Constituirea principatului autonom al Transilvaniei (1541) și intrarea Banatului în componența acestuia, este doar o etapă. Instaurarea administrației habsburgice asupra principatului (1550–1552) provoacă reacția militară decisivă a Imperiului Otoman, care nu acceptă ca o zonă strategică excepțională — așa cum a fost Banatul până în zorii epocii moderne — să fie stăpânită de dușmani. Campania otomană din 1551 prefigurează campania de cucerire a anului 1552, prin care două treimi din Banat este transformat în provincie otomană, iar zonele estice se transformă în Banatul de Lugoj–Caransebeș, componentă a principatului până la 1658, când otomanii le anexează.

Motivat de acest paradox istoric, am început cercetarea perioadei în care Banatul a fost cucerit — în etape — de turcii otomani și a fost transformat într-o provincie (pașalâc, eyalet sau vilayet, în termenii specifici Imperiului Otoman). Această cercetare s-a derulat pe parcursul a mai multor decenii. La început a fost curiozitatea de a afla câte ceva despre epocă. Pe măsură ce aflam câteva date, îmi dădeam seama ce puține sunt cele traduse și publicate în limbi europene accesibile cercetătorului.

Acum cinci ani am început o cercetare sistematică a bibliografiei. Am remarcat două lucruri. Primul constă în faptul că documentele turco-otomane ce privesc vilayetul de Timișoara și sunt traduse în limba română reprezintă doar un procent infim din cele existente; cele traduse în maghiară, sârbă, germană etc., sunt și ele insuficiente pentru cunoașterea în profunzime a istoriei vilayetului timișorean.

Am aflat, de la renumiți turcologi români și maghiari, despre existența a zeci (poate sute) de mii de documente ce provin din administrația otomană bănățeană și zac necercetate (de trei sute de ani aproape), sigilate în saci, în arhiva istorică otomană de la Topkapu Sarai din Istanbul. Și cum cercetarea lor presupune formarea a cel puțin zece turcologi (numele celor ce se ocupă de studierea documentelor și cronicilor otomane) care să lucreze o viață întreagă pentru cercetarea, transcrierea în alfabetul turc modern, traducerea lor în limba română și publicarea în câteva zeci de volume, iar realitățile României nu permit o asemenea operă temerară, a trebuit să constat că actuala generație istorică românească nu va reuși să cunoască, în profunzime, Banatul otoman. Documente otomane privitoare la acest vilayet (direct și/sau tangențial) au fost publicate în diverse limbi europene. Majoritatea lor sunt extrem de interesante, dar nu acoperă toate perioadele și cercetătorul se află în aceeași situație ca și în cazul studierii documentelor editate în limba română.

Cronicile otomane au fost studiate mai intens și, cele trei volume publicate de M. Guboglu și M. Mehmed, reușesc să ofere o imagine (subiectivă de multe ori) asupra epocii și spațiului în discuție. Cronici otomane au fost cercetate de mulți istorici europeni și publicate în limbile respective. Un impediment important îl reprezintă lipsa de coerență a multor cronici. Unele prezintă o anumită dată pentru un eveniment, altele cu totul alta, așa încât nici măcar confruntarea critică nu reușește să elucideze anumite situații. Sunt încă cronici otomane publicate în limbi europene ce nu sunt traduse în românește, fapt care împiedică intrarea lor în circuitul public.

Al doilea lucru: istoriografia românească ca și cea europeană (în special cea maghiară, germană, sârbă etc.) a acordat un interes parțial studierii și cunoașterii realităților vilayetului de Timișoara. Acesta a fost unul dintre cele mai importante din spațiul european cucerit de otomani, dar cum Banatul a fost întotdeauna un ținut de graniță, indiferent cărei entități statale i-a aparținut, istoriografia modernă a fost „orbită” de centrul respectivelor entități statale și a neglijat ținuturile de margine.

Acesta este stadiul actual al cercetării istorice românești și europene asupra istoriei vilayetului de Timișoara. Ca urmare și paginile ce urmează sunt tributare acestei realități. În plus, limitele umane dar și cele economice, sociale și culturale, condiționează calitatea și profunzimea oricărei cercetări.

Prin urmare, rezultatul cercetării se va prezenta ca un simplu repertoriu cronologic, în care faptele sunt prezentate pe ani, pe luni și zile. Pentru ca cititorul să pătrundă totuși în mentalul colectiv medieval, în bipolaritatea creștină și islamică, am inserat părți din documente și cronici diverse. Cei ce vor fi interesați vor putea aprofunda subiectul, apelând la stufoasa bibliografie din final, sau la glosarul explicativ de termeni turco-otomani.

Sper ca aceste pagini să se constituie într-un util exercițiu cultural pentru toți cei ce iubesc și prețuiesc adevărul istoric și să fie, în același timp, imbold pentru începutul altor cercetări.

Dr. Ioan Hațegan

Notă asupra ediției

Obligați de elementele restrictive existente în privința posibilității de cunoaștere în profunzime a realităților vilayetului de Timișoara și nedorind să reluăm cele câteva zeci de aserțiuni istorice corecte sau subiective, cunoscute până acum, am ales o altă cale de a cunoaște faptele. Aceea de a le prezenta într-un repertoriu cronologic (pe an, lună, zi, eveniment) care este accesibil istoricului. Problema s-a ivit atunci când a trebuit să alegem care anume dintre evenimente sunt mai importante, sau interesante și cât anume dintr-un document, cronică, merită să prezentăm. Am combinat prezentarea enunțiativă, sintetică, cu cea directă, cvazi integrală. În acest fel cititorul poate „simți” lumea spațiului și timpului istoric bănățean, preocupările acesteia, motivațiile actelor, finalitatea acestora.

Pentru ca lucrarea să fie cursivă dar, în același timp, corectă, am ales să plasăm sintetic bibliografia la sfârșitul evenimentului și prezentarea sa integrală la sfârșitul lucrării. Pentru explicitarea unor fapte, nume, etc., am inserat între paranteze rotunde ( ) explicația necesară, N.N. însemnând Nota Noastră (a autorului).

Tot pentru mai completa cunoaștere a acestei lumi bipolare (creștine și otomane) am adăugat un Glosar de termeni otomani cu explicitarea termenilor de funcții administrative, religioase, politice, militare, dar și a altor termeni economici și comerciali.

Modalitatea aleasă are conveniente și inconveniente. În prima categorie se înscrie prezentarea faptului așa cum transpare el din document sau cronică. În general cancelariile otomane (sultanale, vizirale, de vilayet etc.) prezintă intenția și/sau ordinul care urmează a fi executat. Cronicile otomane sunt mult mai subiective și, de multe ori, injurioase la adresa creștinătății, fapt explicabil prin confruntarea seculară în plan militar, politic și religios. Nici creștinii nu procedează altfel. Asistăm la confruntarea dintre două lumi diferite, aflate pe trepte diferite de dezvoltare economică, iar înfruntarea cere îmbărbătarea propriei tabere și denigrarea celeilalte.

Istoriografia europeană a fost, până de curând, exponentul mentalului creștin medieval, aruncând asupra otomanilor și Islamului toată cutia Pandorei. Pe măsură ce turcologii (creștini sau islamici) au transliterat, tradus și publicat multe dintre documentele și cronicile otomane în diverse limbi, cunoașterea realității lumii islamice otomane se modulează și se relaxează: otomanii sunt văzuți așa cum erau în realitate, cu cele bune și cele rele. Lucrarea de față se dorește o simplă contribuție la cunoașterea acestei lumi.

Textele inserate în această lucrare aparțin istoriografiilor creștină și otomană și reflectă realitățile vilayetului timișorean: o lume creștină majoritară și una otomană minoritară. Alternanța textelor, a faptelor, a oamenilor și a acțiunilor lor, este surprinsă prin nuditățile relatării, iar cititorul este lăsat să-și formeze singur opinia despre acestea, cu speranța că va reuși să descopere substratul evenimentelor și să înțeleagă complexitatea lor. Modalitatea aleasă nu îi permite autorului nici un comentariu, inutil în această etapă — de început — a cunoașterii reale a existenței umane în spațiul și timpul istoric cuprins între anii 1552–1716. Pentru o mai ușoară înțelegere a multor termeni otomani, am inserat și un glosar de termeni turco-otomani, sinteză a mai multor glosare din

bibliografia citată. Am dorit să prezentăm și iconografia (hărți, schițe, planuri, picturi, grafică etc.) lumii otomane și a celei din vilayetul de Timișoara, dar bogăția iconografică, existentă și cunoscută nouă, și costurile editoriale mari, greu de acoperit acum, ne determină să așteptăm vremuri mai liniștite pentru editarea unui album policrom.

Lucrarea se referă la istoria vilayetului de Timișoara, vilayet care a cuprins teritoriul Banatului, dar și multe alte părți și regiuni din afara acestuia. Astfel în primele decenii de după constituire vilayetul cuprindea și sangeacuri sud-dunărene : Smederevo, Vidin, Vulcitrin. Mai apoi, odată cu cucerirea cetății Gyula (1566) și a celei de la Szolnok, aceste două sangeacuri au intrat în componența vilayetului. În timp ce Szolnok-ul a fost cedat altui vilayet, Gyula și — apoi după cucerire, Ineu — au rămas în componența vilayetului de Timișoara până la cucerirea lor de către trupele imperiale habsburgice. Sangeacul de Lugoj–Caransebeș a făcut parte din vilayet din 1658 la 1688, apoi din 1699 la 1716.

Un alt element important l-a constituit mărimea sangeacurilor (denumirea militară) sau cazalelor (denumirea administrativă). Un exemplu: sangeacul Cenad a cuprins la început zona mureșeană, apoi cea mureșeană și zona Becicherecu Mare, mai târziu a cedat această zonă și s-a întins mult la nord de Mureș; spre final a revenit la suprafața inițială. Sangeacul de Arad s-a comasat cu cel de Gyula, apoi a revenit și a sfârșit prin a fi desființat, devenind nahie.

Nahia constituia o unitate administrativă de mai mică întindere, care a suferit transformări importante în decursul istoriei vilayetului timișorean. Majoritatea nahiilor au avut parte de o asemenea soartă, greu sesizabilă la nivelul actual de cunoaștere a documentelor otomane. Doar unele dintre ele au rezistat într-o formă aproape neschimbată. Acestea au fost — în general — nahii ale sangeacului de Timișoara, constituite pe teritoriul fostelor districte românești care și-au conservat identitatea. Otomanii au păstrat acele forme de organizare administrative viabile pe care le-au întâlnit în momentul cucerii. La fel s-a întâmplat și cu fostele districte Lugoj și Caransebeș, la cucerirea lor din anul 1658.

Datorită acestor fluctuații teritoriale — mărite prin cucerire și pierdute, spre sfârșitul veacului al XVII-lea, prin asedii și capitulări — suprafața teritorială a vilayetului de Timișoara a fost diferită de la o perioadă la alta; uneori ea s-a modificat și prin dispoziții ale sultanului sau marilor viziri, care urmăreau o mai bună exploatare economică sau o mai bună apărare militară a anumitor zone.

Importanța politică și militară a vilayetului de Timișoara a fost majoră în contextul politic și militar european. Timișoara — alături de Buda și Bosnia — constituia triumphiul ofensiv otoman în inima Europei. Ca atare și importanța beilerbeilor ce dobândeau funcția la Timișoara era deosebită în Rumelia — partea europeană a Imperiului Otoman.

Dorința noastră inițiată de a completa lucrarea cu un index (general, locuri, persoane) a fost temperată de numărul extrem de mare de pagini necesare care, astfel, ar fi dublat paginile volumului.

Mulțumirile noastre se adresează, cu sinceritate, oamenilor care au sprijinit ideea realizării acestui corpus: Păun Ioan Otiman, colegilor istorici care lucrează la diferitele volume, aflate în pregătire.

O caldă apreciere se cuvine domnilor Răzvan Hrenoschi și Emil Semenea pentru că fără sprijinul dumnealor, lucrarea ar fi rămas o frumoasă intenție.

Acei oameni minunați, sponsorii citați la început, care fac posibilă această lectură, merită respectul autorului și al cititorului.

Autorul

I. Etapele cuceririi otomane a Banatului

- **1521** Otomanii cuceresc cetatea Belgradului.
- **1522** Otomanii cuceresc cetatea Orșovei.
- **1524** Otomanii cuceresc cetatea Severinului.
- **1526 august 29** Bătălia de la Mohács este câștigată de otomani; regele Ungariei moare pe câmpul de luptă; începe lupta pentru tron dintre Habsburgi și Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei.
- **1529** Otomanii asediază, fără succes, Viena.
- **1529 august 18** Actul solemn de supunere a lui Ioan Zápolya față de otomani și începutul suzeranității acestora asupra întregii zone (Transilvania, Partium și Banat).
- **1532** Al doilea atac otoman asupra Vienei.
- **1538** Pacea de la Oradea între cele două tabere creștine.
- **1541 august 29** Transformarea Transilvaniei în principat autonom sub suzeranitatea Porții Otomane și intrarea Banatului sub aceeași tutelă, prin Petru Petrovici, comite de Timiș, om de încredere a familiei Zápolya și al otomanilor.
- **1541 septembrie 4–10** Instaurarea suzeranității otomane asupra principatului Transilvaniei.
- **1541 septembrie** Sultanul Soliman Magnificul desemnează Lipova drept reședință pentru regina Isabella și fiul ei minor, Ioan Sigismund Zápolya.
- **1542** Gheorghe Martinuzzi, episcop romano-catolic, este numit guvernator al Transilvaniei. Se remarcă printr-o politică duplicitară față de cele două tabere.
- **1544 august 1** Dieta de la Turda stabilește uniunea administrativă și fiscală a principatului, format din fostul voievodat, Partium și Banat. Petru Petrovici — comite de Timiș — își păstrează toate funcțiile și atributele lor, fie că au fost acordate de otomani sau de imperiali.
- **1545 martie 29** Sultanul insistă pe lângă principele Transilvaniei asupra cedării unor cetăți bănățene. Exemplul cel mai curios este cel al cetății Becej pe Tisa, care a fost cedată otomanilor în acest an. Conform dreptului islamic locul unde s-au făcut cele cinci rugăciuni zilnice și circulă monedele otomane nu mai poate fi retrocedat creștinilor. Deși cetatea fusese șase luni sub stăpânire otomană, ea este cedată lui Petru Petrovici, comite de Timiș.
- **1547 septembrie 8** Tratat secret între Ferdinand de Habsburg și Gheorghe Martinuzzi, care prevede cedarea principatului Transilvaniei pe seama Habsburgilor. Acest tratat s-a semnat — fără ca regina Isabella și fiul ei Ioan Sigismund Zápolya principele Transilvaniei — să știe.
- **1550** Isabella Zápolya cere sultanului — în numele fiului ei minor — înlocuirea lui Martinuzzi cu Petru Petrovici, comite de Timiș și comandant al trupelor principatului, om de încredere al familiei Zápolya și al sultanului.

- **1550** Odată numit guvernator, Petrovici intră în principat cu trupele sale, cu cele ale domnilor români și cele otomane ale beiler-beiului de Buda.
- **1550** Martinuzzi îi câștigă de partea sa pe secui și respinge trupele lui Petrovici.
- **1550 noiembrie** Regina Isabella cere beilerbeiului otoman să se retragă de pe valea Mureșului, loc pe unde intrase deja. Imperiul Otoman cere cedarea cetății bănățene Becej pe Tisa și mărirea haraciului la 40–50.000 ducați.

Anul 1551

Februarie 5 Toma Nadasdi îi scrie împăratului că Transilvania este cheia cuceririi Ungariei, iar odată ce principatul va fi sub otomani, Ungaria nu va mai putea fi cucerită (Hurmuzaki E., II/4, p. 516).

Februarie 7 Lugojul și Caransebeșul sunt în mâna împăratului Ferdinand (Ováry L., 1888, p.93)

Martie 31 Aiud Gheorghe Martinuzzi îi scrie împăratului că i-a trimis pe delegații bănățenilor din Lugoj și Caransebeș spre curtea imperială și îl roagă să-i primească și să le promită numirea unui conducător dintre ei – așa cum au avut – întrucât aceștia reprezintă o forță armată cu o deosebită știință militară (Hurmuzaki E., II/4, p. 537).

Aprilie Cererile de ajutor ale Isabellei Zápolya nu mai pot împiedica trecerea principatului pe seama Habsburgilor.

Mai 1 Împăratul îi scrie lui Martinuzzi despre faptul că i-a primit pe delegații bănățeni și că va trimite acolo trupe imperiale (Hurmuzaki E., II/4, p. 546).

Mai 19 Provisorul cetății Hunedoara scrie despre faptul că cetățile Margina și Mănăștiur sunt de o săptămână în mâna imperialilor.

Mai 7 Alba Iulia Isabella Zápolya acordă nobililor români din orașul Lugoj o diplomă de înnobilitare, pentru multele merite militare, și o stemă ce are un lup în mijloc; aceste însemne pot fi purtate de acești mobili în absolut toate manifestările lor publice și private (Vlad A., 1863, p. 127–128).

Aceiași zi Petru Petrovici îi scrie lui Mustafa-bei despre perfectarea cedării principatului pe seama Habsburgilor (Pray G., 1806, II, p. 252–255).

Fără dată (F. D.) La dieta principatului, desfășurată la Alba Iulia, a sosit un trimis al sultanului care cere jurământul de credință, plata haraciului și cedarea cetății Becej pe Tisa, pentru ca otomanii să aibă liniște în zona Banatului.

Iunie 4 Trupe imperiale, cifrate la 7.000 mercenari sub comanda generalului Giovan Battista Castaldo, intră în principatul transilvan.

Iulie 5 La Viena se știe despre faptul că Martinuzzi i-a respins din principat pe partizanii familiei Zápolya.

Iulie 13 Din Istanbul sultanul îi scrie lui Martinuzzi că este dispus să-i vină în ajutor întrucât țara este a Porții, care nu suferă nici un alt domn acolo (Veress E., 1914, p. 49–50).

- Iulie 17* Martinuzzi îi scrie împăratului despre faptul că în cetatea Timișoarei sunt adăpostite multe bunuri, fie rămase de la nobili morți fără urmași, fie din alte cauze. Astfel aici sunt adăpostite bunurile familiei Jakšić, ca și cele luate din alte castele ale aceleiași familii, dar și bunuri luate din cetatea Soimoș (Károlyi A., 1881, p. 252).
- Iulie 21* Regina Isabella renunță la domnia sa și a fiului ei asupra principatului, care trece în administrarea imperialilor; generalul imperial Castaldo scrie despre intrarea otomanilor în Muntenia și apropierea lor de granițele Banatului (Feneșan Cr., 1997, p. 146 și Hurmuzaki E., II/4, p. 581).
- Iulie 26* Trupe imperiale se îndreaptă spre Banat — luat în stăpânire de imperiali — pentru a apăra zona; comandanții acestora sunt Giovanni Batista Castaldo și Andrei Báthory. Ștefan Losonczy și Gh. Sereďy intră în Banat cu trupe de cavalerie, plus Aldana cu pedestrimă spaniolă și germană.
- Iulie 31* Din Cluj. Martinuzzi scrie că oamenii lui Petru Petrovici au venit la el cerându-i să se împace cu sultanul, altfel Timișoara și celelalte cetăți din părțile inferioare (Banat, N.N.) vor fi în mâna imperialilor. Martinuzzi l-a trimis deja pe Andrei Báthory cu o trupă de 1.500 oameni să ia în stăpânire pentru imperiali aceste cetăți (Hurmuzaki, E., II/4, p. 587–589).
- August 3* Aldana, cu 400 de oameni din trupa spaniolă și un detașament de 100 mercenari germani, se îndreaptă spre Lugoj și Timișoara, unde ajunge pe 10 august, întărind garnizoanele.
- August 3* Mehmed Socolovici îi scrie lui Martinuzzi înștiințându-l asupra trecerii armatei otomane peste Dunăre; știe de trădarea lui și-l întreabă de partea cui este în realitate; mai spune că armata sa are 8.000 ieniceri, 100.000 achingii și 13 sangiacbei cu trupele lor; mai vin 70.000 tătari, voievozii români și beii de Vidin și Silistra (Károlyi A., 1881, p. 265–266).
- Iulie-august* O armată otomană, comandată de Mehmed Socolovici, ajunge (prin Sofia/Niș/Petrovaradin) la hotarele Banatului. O alta, vine prin Țara Românească, spre Transilvania; ambele au intenția declarată de a recupera Transilvania și Banatul din mâna comisarilor imperiali ce își instalaseră propria administrație.
- August 20*, Viena. Într-o scrisoare a generalului Castaldo, ajunsă în acea dimineață la Viena, se află și o descriere plastică a cetății și orașului Timișoara, făcută cu ocazia preluării ei de către trupele imperiale „Mai întâi castelul care se află pe o ridicătură într-o câmpie și care este o cetate inexpugnabilă cu locuințe și camere construite de unguri; are o fântână adâncă cu apă crista-lină care a fost descoperită după foraje îndelungate; lângă castel curge râul Timiș care contribuie la apărare. Din ordinul Majestății Sale au fost aduse provizii pentru timp îndelungat. Au fost aduse și muniții, care împreună cu cele existente — pulbere și ghiulele de plumb — constituie un arsenal puternic. Domnul Aldana este comandantul de câmp cu cei 400 de arcebușieri și mercenari. La poalele castelului este așezat orașul cu aproximativ 2.000 case. Aici sunt 2.000 călăreți ai lui Báthory, 1.000 călăreți sârbi și 100 haiduci sârbi. Pe o distanță de o milă și jumătate în jurul orașului sunt numai mlaștini și pentru cine vrea să intre călare este doar un singur drum străjuit de copaci și care este păzit tot timpul, dar și un pod care, în caz de pericol, se poate incendia... Castelul și cetatea se situează la granița dintre Transilvania și

- Valachia... Teritoriul Timișoarei este în afara Transilvaniei, parțial în Valachia și parțial în Ungaria...” (Hátvány, II, p. 259–260).
- August 19* Martinuzzi îi raportează împăratului că cetățile bănățene sunt în mâna germanilor, iar otomanii sunt la Zemun și construiesc poduri pentru a trece Dunărea în Banat (Hurmuzaki E., II/4, p. 547).
- August* Petru Petrovici este înlocuit din funcția de comite de Timiș și căpitan suprem al forțelor din regiunile sudice; cu acest prilej el rostește profeticele cuvinte „Mă oblig să fiu grăjdarul și să curăț caii aceluia care va reuși să apere Timișoara de turci timp de 3 ani”. În locul său sunt numiți Ștefan Losonczy, Lucaci Szekely și Rafael Podmaniczky. Castelan de Becej este Toma de Sântana, de Cenad Petru Nagy, de Becicherecu Mare Laurențiu Balogh, de Lipova Joan Pethő de Gerse, la Lugoj și Caransebeș Gheorghe Seredy.
- August 28* Împăratul Ferdinand îi scrie lui Martinuzzi despre studiile pentru apărarea Transilvaniei și a Banatului, dar și despre inundațiile mari din acest an care-i vor împiedica pe turci să pătrundă adânc, mai ales că otomanii nu au nici cine știe ce armată și le lipsesc tehnicienii militari (Károlyi A., 1881, p. 277–278).
- Septembrie 7* Trupele otomane intră în vestul Banatului și încep operațiunile militare.
- Septembrie 8* Martinuzzi îi scrie împăratului despre ocuparea Timișoarei de către trupele imperiale (Károlyi A., 1881, p. 282–285).
- Septembrie 10* Martinuzzi îi scrie sultanului că, de la moartea lui Ioan Zápolya (1541), cetățile Lipova și Soimoș nu au fost ale sale ci ale lui Petru Petrovici (Pray G., 1806, II, p. 298).
- Septembrie 11* Trupele otomane ajung la cetatea Becej și încep asediul. Pe 16 septembrie ajunge și vizirul Mehmed Socolovici, iar luptele se întetesc. Pe 19 septembrie cetatea este cucerită — prin predare — iar cei 200 apărători sunt lăsați să plece.
- Septembrie 15* Din Timișoara, Aldana îi scrie lui Martinuzzi despre situația oștirilor (mulți sârbi recrutați de Báthory au trecut de partea turcilor) și despre începerea asediului cetății Becicherecu Mare de către turcii otomani (Károlyi A., 1881, p. 288–289).
- Septembrie 15* Din Sibiu, Martinuzzi îi cere împăratului mai multă oaste pentru apărarea Timișoarei, anunțându-l asupra căderii cetăților Becej și Becicherec sub puterea turcilor (Károlyi A., 1881, p. 289–290).
- Aceeași dată* Martinuzzi îi înștiințează pe comisarii imperiali despre venirea la Caransebeș a unui domn și a unui boier muntean, după sprijin militar pentru reocuparea acestui tron. Întrucât relațiile principatului cu actualul domn sunt bune, ar fi bine ca sprijinul să le fie refuzat.
- Septembrie 17* Martinuzzi îi cere împăratului să-l trimită repede pe Sforza Pallavicini cu trupe de cavalerie grea spre Banat, iar el îi va trimite oameni să-l conducă (Károlyi A., 1881, p. 291).
- Septembrie 19* Din Timișoara, Andrei Báthory — comitele de Timiș — îi scrie generalului Castaldo despre asediul Becej-ului, știri primite de la castelanul din Cenad (Hurmuzaki, E., II/4, p. 616–617).
- Septembrie 19* Kasâm pașa este sangeac bei de Becej, imediat după cucerirea acestei cetăți de către otomani (Dávid Gèza, 1995, p. 47).
- Septembrie 24–25* Otomanii asediază și cuceresc cetatea Becicherecu Mare/Zrenjanin. Acum se înființează primul sangeac (unitate militară și administrativă otomană)

de pe teritoriul Banatului, cel de la Becej–Becicherecu Mare, iar primul sangeac bei este Malkocioglu paşa. Ca teritoriu sangeacul cuprinde zonele Becej, Becicherecu Mare, Ciacova, Semlacu Mic, Iliidia.

Septembrie Însemnările cronicarului otoman Mustafa Celalzade despre asediul Becicherecului Mare „Apoi el (paşa) şi-a încercat norocul în cucerirea cetăţii numite Becicherek, înălţând aripile sale vultureşti pentru supunerea acelei cetăţi puternice. După ce a străbătut cale lungă, el a sosit la zidurile cetăţii mai sus amin-tite şi s-a oprit cu mare pompă în faţa fortăreţei, încercându-şi soarta la supunerea ei. În noaptea aceea el a vegheat ca o stea în mijlocul spahiilor numeroşi şi a pus să se construiască, fără teamă, meterezurile lor. De asemenea au aşezat şi tunuri acolo unde era nevoie. Începând din clipa apariţiei sale ca un soare, în faţa cetăţii celei înalte, căpetenia a stat mereu în picioare împreună cu oastea sa cea luminată. Atunci dizdarul cetăţii Becicherek, zicând că «trebuie să dăm iarăşi trecătoarea în mâinile acelor gazii», şi-a arătat dorinţa sa de a se păzi şi, cerând iertare comandantului oştirii, a predat cheile fortăreţei. Paşa cel chibzuit, la rândul său, dând aman numai sufletelor lor, a făcut ca avuţiile lor să fie prădate şi i-a umplut, în felul acesta, de prăzi pe luptătorii credinţei. De asemenea, pentru ocuparea cetăţii, a numit apărători şi dizdar, împodobind acea fortăreaţa puternică după obiceiurile religiei musulmane” (Cronici turceşti, I, p. 280–281). Textul este lung, aluziv şi glorifică peste măsură faptele otomanilor; asemenea aprecieri vor folosi toţi cronicarii otomani.

Septembrie Trupele otomane cuceresc, pe rând, cetăţile Cenad, Igriş, Felnac, Ciala, Zădăreni, Nădlac, Chelmac, Păuliş, Mândruloc. Ulama paşa, persan de origine, cucereşte Cenadul, Kamber bei Nădlacul, Mihaloglu Ahmed bei Ciala.

Septembrie Mustafa Celalzade descrie astfel cucerirea cetăţii Cenad: „Paşa cel norocos, plecând cu bucurie şi fericire de la Becicherek, a condus oastea spre cetatea Cenad, care era ca un fel de munte natural şi avea zidărie solidă. Vederea cetelor islamice şi a steagurilor purtătoare de victorie a pus capăt eforturilor şi împotrivirii ghiaurilor. De aceea, ei au cerut iertare/aman/ şi comandantul cel înalt, la rândul său, dându-le sigiliul de aman, a trecut la stăpânirea acelei fortăreţe şi la paza ei”. (Cronici turceşti, I, p. 281). În realitate Petru Nagy, castelanul şi întreaga garnizoană au fugit la apropierea otomanilor.

Septembrie Mustafa Celalzade descrie astfel prima cucerire a Lipovei de către otomani: „...Aceasta avea ziduri înalte cât munţii şi era un oraş întins, iar prin starea ei înfloritoare şi aleasă era de pizmut în ţinuturile de acolo. Ea trebuia să devină locul de şedere al luptătorilor şi al celor drept credincioşi... beilerbeii Rumeliei l-a trimis înainte, cu 200 călăreţi, vânători de duşmani, pe Ulama bei, şi pe Malkoci bei. Când colo şi ceata cea rătăcită, la rândul ei puse drept caraulă vreo 600 de necredincioşi, răi din fire, tri-miţându-i pe drumul de trecere al musulmanilor. Întâlnindu-se cele două părţi, ostaşii purtători de victorie i-au atacat ca un uragan pe cei cu figuri de balaur, năpustindu-se cu săbiile împrăştietoare de sânge asupra acelor cete rătăcite de pe calea cea bună. Cu ajutorul preînaltului sprijinitor, precum şi prin ocrotirea profetului lumii, în oastea islamică, purtătoare de victorie, s-a ivit bucuria şi feţele afurisiţilor purtători de înfrângere s-au întors, iar focul uneltirilor lor a fost stins de săbiile purtătoare de apă ale luptătorilor pentru credinţă. Jumătate din ei au fost ucişi, iar ceilalţi s-au lăsat prinşi sau au fost răniţi. Ostaşii islamici, plini de fericire şi bucurie, i-au adus

în fața serdarului (coman-dantul unei campanii militare otomane, N.N.) cel darnic pe ghiaurii cu capetele tăiate, precum și pe cei prinși și legați de gât. Trimițând în fața cortului cel prețios tigvele tăiate, ei au primit daruri și au obținut favoruri și, fiind onorați cu mărirea apanajelor lor, au petrecut sub umbra împărăției sale alergând la ghiaurii cei nenorociți și făcându-le cunoscut că peste cara-ulele lor a dat necazul, ei și-au pierdut speranța și ceata lor s-a risipit. Raialele Lipovei pierzându-și speranța în acei nenorociți neștiutori, s-au grăbit să iasă în întâmpinarea pașei și au adus cheile cetății. Ulama pașa, văzând acest ținut înfloritor, a cerut să i se dea lui sub formă de sangeac...” (Cronici turcești, I, p. 281–282).

Septembrie 20 Garnizoana cetății Timișoara numără 2.020 călăreți (300 sub comanda lui Losonczy, 300 sub Seredy, 200 sub Alfonso Perez, 120 sub Nicolae Báthory, 100 sub Gabriel Pereny și 1.000 călăreți sârbi) și 1.550 pedestrași (400 spanioli și 450 mercenari sub Aldana, 600 spanioli sub Castelluvio și Villandnrandro și 100 haiduci) În total sunt 3.570 apărători.

Septembrie 29 Francisc de Somlyo, unul dintre apărătorii cetății Lipova, își face testamentul, lăsând bunurile sale mobile unor colegi, prieteni, rude. Testamentul este autentificat de diacul Dionisie din Lipova. Nu se știe nimic despre soarta viitoare a acestuia (Veress E., 1913, p. 129–130).

Octombrie 1–3 Ulama pașa ajunge cu avangarda la Lipova și în împrejurimi, asigurând sosirea vizirului.

Octombrie 6–8 Asedierea și cucerirea cetății Lipova de către armata otomană. Cronicarul otoman Ibrahim Pecevi descrie astfel acest moment: „După aceea (cucerirea Cenadului, N.N.) s-a pornit asupra cetății Lipova, dar se auzise că lângă ea se aflau adunați vreo 20.000 ghiauri, împreună cu răufăcătorul numit Patori Andraș (Andrei Báthory, N.N.). Ei se pregăteau să aducă pagube oștii islamice. Din cauza aceasta, numindu-se, din oaste, o ceată de ostași renumiți, a fost trimisă ca să prindă limbi. Prin înțelepciunea lui Allah, un număr mare de călăreți ai ghiaurilor veneau și ei spre oastea islamică pentru a obține știri. Din întâmplare, ei s-au întâlnit pe drum și, venind față-n față, credincioșii și necredincioșii s-au luptat crâncen. Cu ajutorul lui Allah musulmanii devenind învingători, cei mai mulți dintre ghiauri au fost măcelăriți cu săbiile, iar mulți dintre ei au fost legați cu lanțuri. Astfel s-au întors victorioși la oastea imperială. Necredincioșii, atât cei aflați în oastea lor cât și cei aflați în cetate, auzind de măcelul acela de la câțiva nenorociți care au scăpat de săbii, au fugit cu toții unul după altul în ținuturile lor neliniștite, fără ca măcar să se uite îndărăt. Unii din raialele rămase în cetate au venit și au luat asupra lor haraciul și gizia, devenind robi legați de gât ai padișahului cel fericit. În cetatea mai sus amintită Ulama pașa fiind numit sangeacebi, i-au fost date, așa cum se cuvine, cele necesare...” (Cronici turcești, I, p. 484).

Octombrie 13 Din Lipova cucerită, Haydar pașa îi scrie cardinalului Martinuzzi despre evoluția militară din zonă (Pray G., 1806, II, p. 303–307).

Octombrie 13–14 Trupele otomane își încep înaintarea spre Timișoara.

Octombrie 13 și următoarele zile Asediul Timișoarei în descrierea lui Francesco Grisellini: „La 13 octombrie beglerbegul atacă din această parte (a turnului de apă N.N.) cu cea mai mare vehemență. Trecu de palisade și încercă să se apropie de

ziduri prin săparea unor șanțuri. Focul neconținut din turn se dovedi însă o piedică prea mare în calea înaintării săpăturilor, după cum dese ieșiri ale celor asediați produsă mari dezordini, însoțite de considerabile pierderi omenești în rândurile taberei inamice. Nu pot trece cu vederea un fapt memorabil petrecut cu ocazia uneia dintre aceste ieșiri. După ce făptuise minuni de vitejie Simon Forgacs căzu în fine copleșit de numărul dușmanilor. Acoperit de răni, trupul său lipsit de vlagă ajunsese sub un morman de leșuri, unde și rămase, fiind socotit fără viață. Un turc care se aflase mai înainte în robie la una din rudeniile lui Forgacs, îl recunoscuse pe câmpul de bătaie, îl readuse în simțiri, îi obloji rănilor care începuseră să supureze și se îngriji de dânsul cu cel mai deosebit devotament uman. Astfel reuși Forgacs să se întoarcă pe ascuns în cetatea asediată, după ce făcu turcului doar un cadou de opt sute florini în loc de orice răscumpărare. Urmarea din partea asediatorilor fu aceea că beglerbegul, profitând de venirea zilei de Sfântul Dumitru, după care — potrivit unui privilegiu dat de Murad I cu ocazia bătăliei de la Varna — otomanii nu mai sunt obligați să lupte în câmp, se retrase pe tăcute și la adăpostul nopții, ducându-și oastea să ierneze la Belgrad”. (Griselini F., 1984, p. 70–72).

Octombrie 15 Primele atacuri ale apărătorilor cetății Timișoara (Perez cu 400 călăreți, Villandrando cu 400 pedestrași) care ies și hărțuiesc trupele otomane; sunt uciși 22 turci și 1 călăreț creștin (Datele sunt sintetizate de Czimer Károlyi, 1893, p. 15–71, iar paginile următoare redau — schematic — evoluția evenimentelor).

Octombrie 17 Otomanii sapă primele tranșee la poarta de nord a cetății.

Octombrie 18 Otomanii amplasează în baterie două tunuri mari de asediu, dintre care unul la poarta nordică, capabil să tragă 25 lovituri pe zi. Stricăciunile sunt reparate imediat de garnizoană și de orășenii din Timișoara. Turcii își concentrează loviturile asupra Palâncii Mici (Insulă), apărată de 100 pedestrași spanioli conduși de Aldana. În această zi Losonczy îl trimite pe unul dintre frații nobili de Bucușnița, aflați în garnizoană, cu o scrisoare de ajutor la Caransebeș.

Octombrie 19 Fapte de arme ale lui Mihai Dombay, unul dintre apărătorii Timișoarei.

Octombrie 20 Au loc lupte la poarta de sud a cetății Timișoara, cu salve de artilerie și incursiuni creștine. Caransebeșanul George Vaida iese cu trupa sa în afara cetății, hărțuind trupele otomane aflate în tranșee.

Octombrie 21 Otomanii prind vitele cetățenilor aflate la pășune în afara cetății; incursiune a asediaților pentru salvarea acestora.

Octombrie 22–23 Aspecte ale celor două zile: salve de artilerie, asalturi respinse, dar și repararea zidurilor distruse de tunuri, prin munca de zi și noapte a orășenilor.

Octombrie 24 Se produce o incursiune vijelioasă a asediaților asupra tranșeelor otomane.

Octombrie 24 Trupele otomane trimit, în vârf de săgeți, scrisori apărătorilor din cetate, cerându-le să se predea „an ainer Pflitschen ainen walchischen Brief...” (Hatványi M., 1859, IV, p. 285).

Octombrie 25 Otomanii își dezafectează pozițiile și încep retragerea spre Becej.

Octombrie Asediul Timișoarei este astfel văzut și descris de cronicarul otoman Ibrahim Pecevî: „de acolo (de la Lipova N.N.) s-a mers asupra Timișoarei și vitejii, intrând în meterezuri, au depus eforturi pentru cucerirea ei. Dar, schimbându-se vremea și sosind frigul, iar ploile neconținând, șanțurile meterezelor și găurile lor ca de șobolani s-au umplut de apă și de aceea ostașii nu au putut rezista. Cucerirea ei

- urmând să se facă la vremea ei, s-a socotit mai nimerit să se renunțe...” (Cronici turcești I, p. 484).
- Octombrie 26* Din Ocna Sibiului Martinuzzi scrie că au venit la el doi caransebeșeni cu voievodul și cu boierii fugari din Muntenia ca să-i lase să treacă munții și să-l răstoarne pe voievodul de acolo.
- Octombrie 28* Losonczy îl trimite pe voievodul Perasici la Cenad, care recucerește, a doua zi, cetatea, iar pe 30 este înapoi la Timișoara.
- Octombrie 30* Trupe din garnizoana Timișoarei încep urmărirea armatei otomane aflate în retragere. Recuceresc, de pe o zi pe alta, cetățile ocupate de otomani.
- Noiembrie 1–20* Trupele imperiale, comandate de Castaldo ajung, din Transilvania, la Lipova (pe 4 noiembrie) și încep asediul acestei cetăți. După 20 zile de asediu, Ulama pașa capitulează, dar este rănit de trupele lui Castaldo, care încalcă astfel legile cavaleriești ale capitulării.
- Noiembrie 5* Împăratul Ferdinand îi laudă pe lugojeni și caran-sebeșeni pentru faptele lor de arme din acest an și recomandă să fie răsplătiți cu posesiuni (Károlyi A., 1881, p. 322).
- Noiembrie* Cardinalul Martinuzzi îi scrie împăratului Ferdinand că un om de-al său, venit acum de la Cenad, i-a spus că otomanii promet țăranilor eliberarea din iobăgie; aceleași promisiuni le-au făcut și celor din Transilvania, care cred în aceste promisiuni mai ales că nobilii le răpesc — în afară de femei și copii — tot țăranilor (Hurmuzaki E., II/4, p. 613).
- Noiembrie* Asediul Lipovei de către imperiali, în viziunea lui Francesco Griselini „Castaldo ocupă deîndată, cu spa-nioli și germani, o colină înaltă spre răsărit, de unde putea bate orașul și cetatea. Gheorghe (Martinuzzi, N.N.) și transilvănenii săi fură rânduiți pe linia Mureșului, înspre sud: ungurii, sub conducerea lui Báthory și Nadasdy, luară poziții spre apus. După aceste pregătiri, la 13 noiembrie, artileria grea deschise mai întâi focul cu o asemenea violență, din toate trei părțile, asupra zidurilor orașului, încât acestea fură stricate în mai multe locuri, astfel că se putea încerca asaltul. Castaldo scoase cavaleria din tabără, pentru a opri trupele turcești de ajutor, care ar fi putut eventual sosi. După această precauțiune se dădu semnalul de asalt. Spaniolii, dornici să câștige gloria cuvenită celor dintâi, forțară breșa. Ienicerii le erau însă superiori și șapte spanioli căzură unul după altul. Aceasta întărind dorința de răzbunare a tovarășilor lor, care își desfășurară steagurile, pornind cu curaj împotriva dușmanului și oprind, cu mare risc, pe cei trei mii de turci ce se năpusteau asupra lor. Pentru a fi însă părtași la primejdie și la merite, germanii se aruncară în urma spaniolilor, sprijinind atacul. Apărând însă noi dușmani din toate părțile și pierzând deja câteva steaguri, oștenii erau pe punctul să se retragă, când Nadasdy, care observase aceasta, puse mâna pe o flamură, dădu pinteni calului și strigă oamenilor săi, cu voce puternică, să-l urmeze. Aceștia, animați de această pildă, urmară calea onoarei și se năpustiră atât de viguros asupra dușmanului, încât germanii și spaniolii prinseră curaj, iar bătălia se reechilibra. Primejdia îi aduse acolo pe Castaldo și pe cardinalul Gheorghe, care îmboldiră trupele cu promisiuni și speranțe, astfel încât lucrurile luară curând o altă înfățișare. În bubuitul tunurilor italienii conduși de Sforza Pallavicini, împreună cu spaniolii și ungurii pătrunseră în fine prin breșă, iar pe zidurile distruse fu văzut fâlfâind steagul victoriei. Ulama și barbarii săi o luară la

fugă. Unii se retraseră în cetate; alții fugiră prin poarta orașului spre Mureș, sperând să scape înot pe malul celălalt. Acolo fură întâmpinați de cetele lui Ioan Tórok și Andrei Báthory în chip atât de sângeros, încât nici unul nu mai scăpă cu viață. Castaldo, stăpân acum asupra orașului, nu mai voi să întârzie cu atacarea cetății, pentru ca dușmanii să nu-și revină din spaimă iar el să fie nevoit să-i acorde condiții mai favorabile de capitulare. Îi ordonă lui Sforza Pallavicini dispunerea a trei baterii de artilerie, care deschiseră focul cu atâta vigoare, încât Ulama nu numai că oferi capitularea, ci promise și predarea Cenadului dacă i s-ar fi îngăduit retragerea liberă, cu oameni și bagaje. Asupra acestei chestiuni părerile cardinalului și ale lui Castaldo erau împărțite. Primul era de părere să se facă pe voie celor asediați, pentru a nu-l stârni și mai mult pe Soliman, celălalt susținea însă că Ferdinand i-ar fi dat puteri depline, în temeiul cărora condițiile de capitulare ar fi urmat să depindă de bunul plac al învingătorului. Totul fu în zadar. Cardinalul îi dădu lui Ulama un răgaz de douăzeci de zile pentru a se retrage cu cei 300 de oameni care-i rămăseseră din patru mii. În timpul nopții cardinalul mai avu o lungă întrevedere secretă cu Ulama”. (Griselini Fr., 1984, p. 72).

Noiembrie 16 Se încheie un armistițiu de 20 de zile pentru ca Ulama pașa să-și pregătească plecarea din cetate.

Noiembrie 28 De la Lipova cardinalul Martinuzzi scrie că au fost recucerite cetățile Bulci, Chelmac, Lipova, Păuliș, Ciala, Nădlac, Felnac, Cenad, Mako, Dudeștii Vechi, Galad; mai sunt doar două cetăți de recucerit (Károlyi A., 1881, p. 328).

Decembrie 1 Beilerbeiu Rumeliei Mehmed Socolovici îi scrie cardinalului Martinuzzi despre ridicarea asediului Timișoarei (Károlyi A., 1881, p. 329).

Decembrie 3 Din tabăra de la Lipova cardinalul îi scrie împăratului Ferdinand despre timpul rău care va împiedica alte acțiuni majore împotriva dușmanilor (Károlyi A., 1881, p. 333–334).

Decembrie 5 Cu scrisoarea de liberă trecere garnizoana otomană părăsește Lipova. Dar trupele ungurești atacă coloana la ieșire; se produc ciocniri în care mor oșteni din ambele tabere, iar Ulama pașa, rănit, scapă la Belgrad. Otomanii vor ține minte această faptă și se vor răzbuna anul următor.

Decembrie 14 Din Viena Francisc Bâtthyány îi scrie fostei regine Maria despre desfășurarea operațiunilor militare din acest an (Hátványi M., IV, 1859, p. 309–313).

Decembrie 15 La Timișoara se desfășoară adunarea nobiliară a comitatelor bănățene, ce hotărăște măsuri militare pentru apărarea Banatului.

Decembrie 20 Sunt amintiți vicecastelanii cetății Timișoara în persoana lui Benedict Kosar și Francisc Dely.

1550–1552 La Timișoara arhitecți militari italieni lucrează pentru întărirea fortificațiilor cetății, refăcute în stil bastionar italian nou.

Anul 1552

- Fără dată (F. D.)* Pertinențele (domeniul) cetății Timișoara constă din târgul Utvin cu două mori, Monosthor, Theremy, Ketfulu. Comitatele aflate sub comanda comitelui de Timiș sunt Timiș, Torontal, Arad, Cenad, Csongrad, Bekes, Solnocul exterior, Zarand, Bihor (datele sunt după Czimer, 1893 și pentru a nu îngreuna textul, nu indicăm la fiecare dată pagina).
- F. D.* Petru, fiul lui Mircea Ciobanu și al doamnei Chiajna, o cere în căsătorie pe Elena Cherepovici, fiica fostului ban de Caransebeș.
- Ianuarie 8* Castaldo îi scrie împăratului Ferdinand despre faptul că Ștefan Losonczy vrea și zona Lugoșului și Caransebeșului, dar și Lipova și 100.000 florini. Lugoșenii cer fortificație nouă, la fel și caransebeșenii; ingineri militari imperiali sunt trimiși să aleagă locurile potrivite (Adalekok, 1903, p. 92).
- Ianuarie 15* Castaldo raportează faptul că lugoșenii și caransebeșenii au fost înrolați în serviciul împăratului, dar nu le-a putut trimite banii pentru solde.
- Februarie 5* Castaldo va trimite bani și ingineri militari la Caransebeș spre a-l păstra de partea împăratului (Adalekok, 1903, p. 92).
- Februarie 5* Din Lipova Aldana le scrie caransebeșenilor că turcii lui Kasâm pașa ar fi ajuns la Becicherec și să fie pregătiți de război (Adalekok, 1903, p. 92).
- Februarie 11* Sultanul îi scrie lui Kasâm bei ca să pregătească din timp noua campanie împotriva Banatului.
- Februarie 18* Arhitectul italian Alessandro da Urbino este trimis la fortificarea trecătorilor. Peste un an domnul muntean spune că a murit, căzând de pe cal.
- Februarie 25* Scrisoare a lui Castaldo către împărat despre situația de la Caransebeș, despre faptul că l-a numit ban pe Ioan Glesan care nu este omul potrivit ci Ioan Török, care este dorit și de localnici; caransebeșenii dau forța de muncă, lemne dar nu au bani pentru construcția cetății (Adalekok, 1903, p. 93).
- Martie 7* Nunțiul papal din Viena scrie că după moartea lui Martinuzzi, au fost găsite la el o mie de monede de aur din tezaurul dacic, care avusese inițial 30.000 monede, aflate de pescari români în râul Strei (Hurmuzaki E., II/4, p. 686).
- Martie 9* Caransebeșenii îi cer lui Castaldo o garnizoană de 200 trabanți și 200 călăreți; în plus cer ca banul Glesan să fie înlocuit cu Balassa sau Török; cum Balassa a fost recent rănit și nu poate să călărească, este ales Török (Adalekok, 1903, p. 93).
- Martie 16* Atmosferă încărcată la Caransebeș din cauza neplății soldelor (Ibidem).
- Martie 28* Castaldo știe de la judele din Caransebeș, Gheorghe Sebeș, că a fost la turci și a aflat că un sol otoman a fost în Polonia la regina Isabella Zápolya.
- Martie sfârșit* Dieta de la Bratislava trimite 2.500 de galbeni pentru refacerea fortificațiilor Timișoarei.
- Martie 30* Ștefan Losonczy este comite de Timiș și căpitan suprem al părților sudice (de Jos) ale regatului și primește plata pentru 500 călăreți și 200 pedestrași, direct din vistieria regală.
- Primăvara* Lucrările de fortificare a cetăților bănățene se desfășoară contra cronometru. În mai ajunge la Timișoara arhitectul Martin da Spazio; pe 29 iunie Losonczy scrie că în sud-vestul cetății s-a ridicat un zid de pământ și lemn (Magiorotti, p. 29).

- Aprilie 4* Scrisoarea lui Castaldo către împăratul Ferdinand, arătând că l-a chemat la el pe Gheorghe Sebeș din Caransebeș, și a aflat că turcii pregătesc o nouă campanie (Adalekok, 1903, p. 93).
- Aprilie 9* Ferdinand către Castaldo despre efectivele lui Losonczy (500 călăreți și 200 pedestrași) și despre noi întăriri trimise spre Timișoara (Erdelyi rëgesták, p. 143).
- Aprilie 12* Ferdinand știe despre lucrările de fortificare la Timișoara și Lipova ca și despre prezența unor mercenari spanioli și germani în trupele lui Losonczy (Idem, p. 144).
- Mai 21* Creștinii știu că sultanul l-a numit pe Kara Ahmed pașa, al doilea vizir (pe 22 aprilie) drept comandant al campaniei militare îndreptate împotriva Banatului. Mai știu și despre cele 4 poduri ridicate de otomani peste Dunăre la Horom, Petrovaradin, Kruševac și Essek (Idem, p. 150).
- Mai 29* Garnizoana cetății Timișoara are 750 de călăreți (Losonczy 300, Alfonso Perez 200, Gabriel Pereny și Gh. Seredy câte 100, Simon Forgacs 50) și 200 pedestri dintre haiduci (Erdelyi rëgesták, p. 151).
- Mai sfârșit* Două armate otomane sunt la hotarele Banatului; una la Orșova cu beiful local și trupele muntene, alta la Horom/Palanca, unde ridică un pod peste Dunăre. Trupele creștine distrug podul și întârzie astfel înaintarea otomană.
- După 11 iunie* Trupele otomane trec peste Dunăre și se îndreaptă spre râul Caraș, unde construiesc poduri spre a trece spre Timișoara.
- Iunie* Garnizoana cetății Timișoara numără 2.310 apărători dintre care 960 călăreți, amintiți mai înainte și 1.350 pedestrași (250 spanioli comandanți de Castelluvio, 300 mercenari cehi, 150 mercenari germani, 200 haiduci, 250 cetățeni timișoreni). Lucrările de fortificare continuă, iar pe ziduri sunt 17 tunuri mari și altele mai mici. Cetatea are 3 bastioane (turnul apei și cele de la porțile de nord și est), orașul fortificat are și el 2 bastioane, iar la poarta de nord este o întăritură de pământ.
- Iunie 4* Scrisoare a caransebeșenilor către Ahmed pașa (Erdelyi rëgesták, p. 154).
- Iunie 5* Scrisoare a lugojenilor către același pașa (ibidem).
- Iunie 11* Din Timișoara Losonczy îi scrie lui Maximilian despre avansarea otomană în Banat și despre situația fortificațiilor de aici (Idem, p. 154–155). Cu ceva timp înainte el scrisese curții imperiale despre privilegiile obținute de Lugoj de la Zápolya, despre unitatea acestuia cu Caransebeșului și despre faptul că Habsburgii ar trebui să le respecte privilegiile, astfel pierd sprijinul acestora (Idem, p. 94).
- Iunie 12* Din Timișoara Ștefan Losonczy scrie — conștient de gravitatea situației militare a Banatului: „așteptăm voioși ceasul în care trebuie să ne plătim ultima datorie”.
- Iunie 17* Castaldo îi scrie, din Turda, arhiducelui Maximilian despre cererile de ajutor bănesc și militar pe care îl cer caransebeșenii, lugojenii, timișorenii, lipovenii și alți locuitori din Banat și pe care el nu le poate onora (Adalekok, p. 94).
- Iunie 24* Kasâm, beiful de Becicherec, ajunge cu 1.500 călăreți în fața Timișoarei. Îi ies în față 400 de călăreți cu Alfonso Perez și Nicolae voievodul și 100 pedestrași spanioli; în luptă sunt uciși 20 otomani. Losonczy plecase cu câteva ore înainte la Lipova spre a cere ajutor. Este găsit rapid de un emisar trimis din cetate și se întoarce, prin pădurea de la Giarmata, închizându-se în cetate.
- Iunie 25* Losonczy închide cetatea Timișoarei și anunță trupele și locuitorii despre sosirea trupelor asediatoare.

- Iunie 26* La Timișoara ajunge artileria otomană de asediu, formată din trei baterii cu 30 tunuri; Losonczy și Perez ies, în fruntea unei trupe, și atacă avanposturile otomane; apar primii morți în tabăra creștină, câțiva husari și tânărul nobil Ștefan Sulyok (Idem, p. 156).
- Iunie 28* Castaldo îi scrie arhiducelui Maximilian despre faptul că lucrările făcute la Timișoara sunt insuficiente, la fel și numărul apărătorilor; concluzia lui este că Timișoara nu are nici o șansă să reziste noului asediu (Idem, p. 156–157).
- Iunie 28* În tabăra otomană sosește Ahmed pașa, al doilea vizir, cu întregul dispozitiv militar otoman și începe așezarea trupelor pentru asediu. La est sunt trupele de Rumelia sub Mehmed Socolovici, la vest cele anatoliene conduse de Hasan pașa. O nouă incursiune creștină înseamnă alți morți în ambele tabere.
- Iunie 28–29* Ahmed pașa începe lucrări genistice pentru a construi poduri peste mlaștinile și brațele râului, spre a ușura apropierea de fortificații.
- Iunie 29* Armata otomană începe primele trageri de artilerie; unele asupra Insulei, altele asupra porții nordice a cetății, apoi asupra fortificației de pământ din fața acestei porți; concomitent avansează lucrările genistice de apropiere de ziduri. Cele trei baterii au 12 tunuri mari și 2 mici, dar numărul lor crește în zilele următoare, până la 30 piese; se trag 30 de funți de ghiulele spre cetate și sunt atinse piețele și casele orașenilor, dar și castelul Huniade (Idem, p. 157 și 157–158).
- Iunie 29* Dintr-o scrisoare a lui Castaldo către Maximilian aflăm efecti-vele garnizoanei ce apără Timișoara: 1.000 călăreți maghiari, 200 haiduci, 300 cehi, 250 spanioli, 150 germani, 17 tunuri și 12.000 florini bani gheață (Ibidem); din alte surse aflăm și despre existența a 760 husari, 250 germani, 100 englezi comandați de Castelluvio, 100 caransebeșeni, 250 oșteni ai orașului (Liebhard, 1976, p. 11).
- Iunie 29* Bombardamente masive provoacă distrugerii mari în Insulă și favorizează apropierea otomanilor de partea sudică a cetății, peste mlaștini. Sunt distruse ziduri de apărare din sud, atât din piatră cât și din pământ, iar spaniolii lui Castelluvio poartă aici lupte crâncene.
- Iulie 2* Scrisoare a lui Losonczy către generalul Castaldo, enumerând etapele asediului și numărul mare al pierderilor sale și replierile, respectiv înlocuirile de trupe pe care a fost nevoit să le facă.
- Iulie 3* Are loc un teribil asalt otoman asupra fortificațiilor nordice, apărate de spaniolii lui Mendoza, și la cele sudice, apărate de spaniolii lui Castelluvio; ienicerii atacă peste ruinele primelor fortificații. După patru ore de asalt, condus de Mustafa Tenbel, beiful de Nicopole, turcii se retrag. Apărătorii reocupă ruinele și încep munca de reconstrucție a spărturilor și a zidurilor prăbușite.
- Iulie 3–6* Noi bombardamente otomane au loc asupra cetății Timișoara, provocând mari distrugerii a fortificațiilor dar și a clădirilor din orașul fortificat.
- Iulie 6* O solie otomană solicită predarea cetății. Un nou atac otoman, condus de Mustafa bei, se desfășoară asupra Insulei; eforturile eroice ale spaniolilor îl respinge, dar este rănit viteazul coman-dant Mendoza; 2000 otomani și 150 apărători sunt uciși.
- Iulie 12* Aldana raportează generalului Castaldo încercările zilnice ale otomanilor de a cuceri Timișoara, dar și cele trei asalturi, respinse până acum. Losonczy scrie despre apropiatul ceas în care apărătorii își vor plăti ultima Datorie (vor înfrunta moartea) (Baroti, 1910, p. 157–158).

- Iulie 15* Ioan Glesan, banul Caransebeșului, îi scrie lui Castaldo despre sosirea unui sol al lui Losonczy care povestește despre zilele asediului, despre bombardamentele otomane, repararea fortificațiilor etc. (Erdélyi rëgesták, p. 270–271).
- Iulie 18* O nouă cerere de predare a cetății. Asediații primesc un ajutor bănesc, adus pe furiș în cetate, de 3.500 florini.
- Iulie 19* Sosesc noi ajutoare în tabăra otomană.
- Iulie 20* Noi atacuri asupra fortificațiilor care se soldează cu intrarea otomanilor în oraș și cu lupte la turnul de apă.
- Iulie 24* Are loc distrugerea unei mari părți a fortificațiilor, inclusiv a turnului de apă. Orașul și cetatea sunt, practic, în mâna otomanilor.
- Iulie 25* Apărătorii sunt retrași în ultima fortăreață, fără alimente și cu puține arme și muniții. Orașenii solicită predarea cetății.
- Iulie 26* Apărătorii încheie un acord de capitulare cu otomanii pentru a părăsi cetatea.
- Iulie 27* Garnizoana cetății iese prin poarta Praiko, conform condițiilor capitulării. Dornici de revanșă, pentru uciderea gratuită a trupelor lui Ulama pașa la Lipova, otomanii provoacă incidente, se ajunge la luptă apoi la măcel. Cu aceasta începe o nouă epocă pentru Timișoara și pentru Banat — stăpânirea otomană efectivă asupra Banatului.
- Iulie* În timpul asediului — și a măcelului de după — mor printre alții, și bănățenii: castelanul de Timișoara Sövényhazi, Francisc Haraszti, Blasius Deli, Martin Kenezi, Petru Boli, Ioan, Grigore, Boldizsar Fekete, Emeric Abrahamfi, Ioan și Ladislau More (hunedoreni din Ciula), Martin Szeni, Nicolae de Jimbolia (Chombol), Mihai Szentjanosi, Mihai Ssekelysegi (Secusigiu), Mihai Balica, Ioan Glesan.
- Cronicarul otoman Mustafa Gelalzade* despre „Cucerirea fortăreței Timișoara/Demeșvar) Fortăreața Timișoara este o cetate pizmuită în lumea aceasta care se rotește și avea turnuri și ziduri foarte puternice, fiind cu neputință de a fi trecute. De aceea era greu să se poată pune mâna pe ea. Ea este cea mai însemnată și cea mai puternică dintre cetățile țării Transilvaniei. Uneltele ei de pază sunt desăvârșite, turnurile sunt înalte, iar în ceea ce privește rezistența este proverbială... La poalele fortăreței curgea ca un torent de primăvară râul numit Timiș (Dimeș) și împrejurimile lui erau acoperite cu mlaștini și stufăriș. De aceea mișcarea și trecerea mai departe se făceau anevoie. Din această pricină, au construit îndată un pod puternic, lung de 400 de zira (arșin = 0,711 m) și l-au trecut ca vântul de primăvară. Cete de musulmani au asediat împrejurimile cetății, așezând totodată tunuri și construind metereze. Stând în poziție de luptă, ei au tras cu tunurile în zidurile și în turnurile cetății... a pus de s-au cărat multe sute de mii de poveri de lemne. În felul acesta lemnele din pădure au fost folosite împotriva rebelilor și lupta s-a întehit. Atunci afurisiții s-au străduit să dea foc cu țitei („neft”) grămezilor de lemne, dar gaziii la rândul lor, au udat locurile care ardeau, aruncând apă... Focul luptei și al măcelului s-a întehit timp de 25 de zile fără întrerupere, locul acela fiind distrus cu totul...” (Cronici turcești, I, p. 275–177).
- Descriere creștină* (Francesco Grisellini) a aceluiași eveniment; se va observa diferența de limbaj, dar și de momente descrise sau a aceluiași eveniment descris în alt fel „Ahmed își așază tabăra la miazăzi de cetate și la răsărit de oraș, deoarece socotea mai ușoară cucerirea din acea parte. Sinuositățile Begheiului împărțeau ținutul în trei insule, spre care accesul era barat de două șanțuri mari, recent construite.

Acestea protejau în același timp garnizoana, care trebuia să apere insula mare, zidurile castelului și turnul cel mare de lângă poarta turnului de apă. Fără a ține seama de aceasta, turcii puseră în poziție două baterii — fiecare cu opt tunuri de calibru mare — și bătură vreme de patru zile atât de tare una din redute, încât trebui să fie părăsită. Acum erau mai puțin stânjeniți în lucrările lor, așa că atacară cu furie și cealaltă redută, încât spaniolul Gaspardo, împreună cu oamenii săi, din cauza violenței tirului, fu nevoit să se retragă în galeria acoperită. De acolo, el încercă să umple și să repare spărtura largă făcută de dușman în zidul bătut de întreaga artilerie inamică, după cucerirea celor două redute. Spaniolii nu se putură menține nici aici. Gaspardo fu nevoit să adauge apelurilor sale și amenințarea că-i va ucide cu propria-i mână pe toți mizerabilii cuprinși de lașitate, care ar căuta să se sustragă primejdiei din fața dușmanului... îndemnurile lui Gaspardo îi făcură pe oșteni să revină la îndatoririle lor. Fără ca dușmanul să prindă de veste, ei făcură o ieșire, atacând trupele ce se apropiau sub conducerea pașei de Nicopole. În toiul luptei pașa își găsi moartea, iar viteazul Gaspardo, prezent pretu-tindeni, porunci astuparea breșei în cea mai mare grabă. În general, atacul și apărarea fuseseră până atunci atât de intense, încât ambele părți înregistraseră pierderi serioase în oameni. Ahmed se îndoia în privința desfășurării acțiunii sale, deoarece începură să-i lipsească gloanțele și praful de pușcă. Losonczy văzu însă că apărarea îi va deveni tot mai anevoioasă, căci și lui îi lipsea praful de pușcă, alimentele, banii și oamenii, garnizoana împruțându-se mult, prin cei morți și răniți. Ambii comandanți erau animați de speranță, iar speranța li se împlini. Pașa de Anatolia îi trimise lui Ahmed ca întăriri o mie de spahii, precum și însemnată provizie de praf de pușcă și alte materiale de război. Losonczy primi în schimb o sumă de bani și câțiva oșteni inimoși conduși de Toma Várkocs, pentru obținerea cărora îl trimisese mai înainte pe Ștefan Dragffy. Turcii începură acum din nou să bată cetatea, în chip groaznic. Galeria acoperită fu pierdută, iar Losonczy nevoit să se retragă cu toți oamenii săi în turnul construit deasupra porții celei mari. Aici le spuse oștenilor săi, într-o cuvântare mișcătoare, că de vor pieri în lupta împotriva dușmanului neamului creștinesc, apărând acea poziție, îi va aștepta raiul și nemurirea, iar în urma lor va rămâne o glorie de neșters. Astfel îi îmbărbăta în toate felurile, purtând de grijă celor răniți, fiind prezent pretutindeni unde era de lucru, așa că asediul dură vreme de treizeci și două de zile. În fine, după ce turcii puseră mine, asediații trebuiră să părăsească turnul și să se salveze în castel. Castelul fu la rândul său apărat cu cea mai mare stăruință. Lipsind însă orice subzistență, iar numărul apărătorilor scăzând mereu, lui Losonczy i se atrase atenția că ar fi o nedreptate să-i înmormânteze sub ruinele cetății — care oricum își făcuseră datoria și de care era nevoie în ocazii mai bune. Spaniolii amenințară în taină că vor capitula separat, deoarece prinseră de veste că trupele de ajutor așteptate fuseseră parte împrăștiate, parte măcelărite. Losonczy cedă. După deliberări ale statului major, comandantului dușman îi fură comunicate condițiile de predare ale castelului. Se cerea ca garnizoana, întreaga artilerie din cetate, cu toate cele trebuincioase, să se poate retrage cu arme și bagaje sub drapelul desfășurat, urmând a i se pune la dispoziție căruțe și escortă sigură până la un loc anumit. De asemenea, pe drum nimeni nu trebuia să-i tulbure pe cei aflați în retragere ori să le pricinuiască vre-o pagubă. Ahmed, care dorea cu înfrigurare stăpânirea asupra castelului, acceptă prin jurământ toate aceste condiții. Pe lângă

aceasta îi mai trimise lui Losonczy un firman semnat cu propria-i mână, prin care confirma totul în mod solemn. În ziua următoare fură îndepărtate dărâmăturile, iar garnizoana părăsi castelul (Griselini Fr., 1984, p. 73–74).

Iulie 27 Măcelărirea garnizoanei timișorene — ca represalii pentru fapta lui Aldana de la Lipova, este povestită diferit de autorii creștini și otomani. Astfel Griselini notează că „Ștefan de Losonczy se afla la mijloc, pentru a putea lua de îndată măsuri, în cazul încălcării frauduloase a condițiilor de capitulare stabilite. Pe când răspundea salutului lui Ahmed și a celorlalți comandanți otomani, observă cum era luat de lângă el unul dintre favoriții săi, pe nume Tomori, care-i purta sabia cea mare. Nu putu suporta aceasta, văzând prea bine că dușmanii căutau doar prilejul să încalce credința cuvântului dat. Înfuriat la culme, îi chemă pe ai săi la arme, cu voce răsunătoare. În aceiași clipă smulse unui turc sabia de la coapsă și lovi un sangeac bei care i se împotrivi. Toți cei ce alergară să-l înconjoare simțiră brațul său puternic. Era limpede că hotărâse să-și sfârșească viața ca un om de onoare: oricum soarta capitalei comitatului său era pecetluită, iar el nu mai avea nimic de pierdut. Copleșit de mulțimea dușmanilor și acoperit de răni mortale, fu târât în fața lui Ahmed, care, ca răspuns la reproșurile făcute de muribund, porunci să fie decapitat pe loc. După îndepărtarea oaselor, capul fu umplut cu pleavă, apoi înfățișat întregii armate în vârful unei lăncii și trimis la Constantinopol ca semn al triumfului”. (Ibidem).

Cronicarul otoman Solakzade Mehmed Hemdemi povestește astfel evenimentul: „Dar, pe când ghiaurii ieșeau din cetate și se retrăgeau, un inoșa care în limba lor înseamnă pag, scump căpeteniei lor, Loșangea, s-a încăierat cu un ienicer. Mai sus arătatul Loșangea, fără să vrea, a lovit un ienicer cu sabia, rănindu-l. Atunci, deodată, în jurul său făcându-se o învălmășeală, într-o clipă n-a rămas măcar un suflet, deoarece toți au fost trecuți sub ascuțișul săbiei. Câțiva dintre demnitari, fiind făcuți prizonieri, au fost înfățișați serdarului... Afurisitul numit Loșangea, rănit grav în două locuri era, în același timp, întristat și se credea rob. L-au luat și l-au dus la pașa cel împărătesc purtător de victorie. Acest nedemn, necăjindu-se că a fost salvat, și-a deschis gura și a vorbit astfel «Păcat că populația cetății nu m-a lăsat să fac ce voiam, nu ați fi reușit chiar dacă ați fi dat o mie de capete pentru fiecare piatră a cetății. Nici n-ați fi visat și nici prin gândul vostru n-ar fi trecut». Zicând toate acestea, el a spus multe cuvinte fără noimă. În cronicile lor, ei au scris în mod amănunțit că măria sa marele serdar, mâniindu-se din pricina unui astfel de răspuns fără sens și dat fiind că rănilor lui erau nevindecabile, a dat poruncă fără întârziere să i se taie capul și desprinzându-l de nefericitul său trup, l-a trimis la glorioasa Poartă a împărăției”. (Cronici turcești, I, p. 152–155).

II.a Constituirea vilayetului de Timișoara 1552–1566

Iulie 27 Text semnificativ pentru modul de constituire a unui vilayet (eyalet, pașalâc) otoman, datorat cronicarului Mustafa Gelalzade: „În acea zi, cu ajutorul lui

Dumnezeu, ordia turcă a luat cetatea. De aceea bisericile sale au fost transformate în geamii, clopotele au fost aruncate din clopotnițele cu turnuri și s-a început acolo citirea ezanului (chemarea la rugăciune a musulmanilor). Timișoara fiind cetatea cea mai însemnată din tot ținutul Transilvaniei, turcii, pentru diriguirea treburilor lor de acolo, au transformat-o într-un centru de eyalet. Astfel, ei au hotărât ca și pentru stăpânirea altor provincii să facă aici un beilerbeilic. Această provincie fiind în apropiere de hotarele altor dușmani creștini, a fost nevoie să fie trimisă aici și oaste sub conducerea unui serdar destoinic și încercat. Din acest punct de vedere și pentru slujba adusă împărăției, padișahul s-a gândit la Kasâm pașa. De aceea, ca răsplată pentru sacrificiile și slujbele aduse împărăției și în același timp pentru vitejia sa s-a găsit potrivită alegerea lui Kasâm pașa ca beilerbei de Timișoara. Și astfel Timișoara a devenit o adevărată provincie turcească”. (Cronici turcești, I, p. 275). Vilayetul a fost împărțit, la început, în patru sangeacuri: Timișoara, Lipova, Cenad și Moldova, fiecare cu un sangeacbei în frunte, dar și cu un aparat administrativ, fiscal, religios și militar.

Iulie 28 Aldana și garnizoana imperială părăsesc Lipova de frica otomanilor, deși aceștia nu ajunseseră încă în fața cetății.

Iulie 30 Pașa Kasâm este în fața Lipovei, predată fără luptă, după ce apărătorii au fugit de frică. În perioada imediat următoare trupele otomane ocupă, prin predare sau prin asediu, cetățile Șoimoș, Radna, Arad, Ciala, Pâncota, Semlac, Felnac, Igrîș, Cenad, Nădlac, Máko, Ciacova, Buyuk Dadj(?), Kucuk Sadj(?), Mănăștiur, Făget, Ilia, Margina etc. Aceleași trupe au întreprins campanii de jaf și la nord de Mureș spre Crișuri până la Szolnok și Eger.

August 6–22 Kasâm pașa este numit beilerbei de Timișoara; un document din 10 august spune că un ceauș a adus vestea numirii lui în această funcție (Erdélyi rëgesták, p. 281).

August 6 Trupe otomane ocupă Lugojul.

August 11 Trupele otomane ocupă și Caransebeșul. În același timp, alte corpuri de oaste otomane ocupă celelalte cetăți bănățene. Prin intervenția domnului muntean Mircea Ciobanu, otomanii renunță la ideea de a cuceri aceste zone și de a le alipi noului vilayet, în schimbul plății unui tribut anual. Ele vor constitui Banatul de Lugoj–Caransebeș, cu sediul în ultimul oraș, alipit principatului Transilvaniei.

August 17 Castaldo înfierează lașitatea lui Aldana, care nu a ajutat Timișoara și a părăsit Lipova înainte de sosirea dușmanului, și spune că toate națiunile creștine îl supun oprobiului lor (Erdélyi rëgesták, p. 283).

August 17 Din Oradea se raportează despre jafurile otomane comise până acum asupra zonei Zarandului și Bihorului (Idem, p. 283–284). August 19 Petru Petrovici trimite un sol la otomani cerând Timișoara și Lipova pentru Ioan Sigismund Zápolya, la sosirea acestuia în principat (Idem, p. 284).

August 22 Locuitorii Banatului de Lugoj–Caransebeș se înțeleg cu Ahmed pașa asupra unui tribut anual de 3.000 galbeni în schimbul libertății ținutului lor (Fodor P., 1996, p. 28).

August 31 Castaldo știe de prezența lui Kasâm la Lipova, unde îl așteaptă pe beilerbeiu de Buda ca să intre la Deva și în principat (Idem, p. 290–291).

Septembrie 19 În defterul noului vilayet hassul (uzufructul unor proprietăți) beilerbeiuului este de 800.000 akçe (Dávid G., 1995–1996, p. 48).

- F. D.* La Timișoara este amintit un conducător al ortodocșilor.
- F. D.* Ahmed pașa îi scrie, din Timișoara, judeului Gheorghe Bica din Caransaebes (Erdélyi rëgesták, p. 278).
- Octombrie 13* Tabăra imperială este la Győr iar otomanii, conduși de Ahmed pașa și de beilerbeiu Budei, asediază Egerul (Erdélyi rëgesták, p. 486).
- Octombrie 18* După cucerirea cetății Eger, otomanii vor să se îndrepte spre părțile de la est de Tisa (Idem, p. 487).
- Octombrie 22* Castaldo știe de intențiile lui Kasâm bei, aflat la Lipova, de a intra în principat (Idem, p. 488).
- Octombrie 30* Castaldo urmărește încercările lui Petrovici de a obține Banatul cucerit de otomani pentru principele Zápolya (Idem, p. 489–490).
- F. D.* Kasâm pașa, primul beilerbei al vilayetului de Timișoara, s-a remarcat la Smederevo unde a fost călăreț, apoi ca apărător al cetății Belgradului. În anul 1551 a fost numit sangeac bei al sangeacului de Becej-Becicherec, loc de unde a pregătit — cu forțele sale — campania anului 1552 (Fenyvesi L., 1995, p. 250, 263). A fost beilerbei de Timișoara până la sfârșitul anului 1554, apoi din nou din 1555 până la îneputul lunii martie 1557 și din nou în 1559 (Hațegan I., Beilerbei, p. 46).
- Decembrie 13* Castaldo raportează că un corp format din 600 turci și 400 tătari, conduși de un preot român, au intrat spre Deva dar au fost surprinși la Ilia de creștini; 80 au fost uciși și 35 făcuți prizonieri (Veress E., 1914, I, p. 119).
- Decembrie* Vilayetului de Timișoara îi aparțin, pentru un timp, și sangeacurile sud dunărene Smederevo, Kruševac și Vidin (Toth I. Gy., 1994, p. 66). După alte informații i se adaugă și sangeacurile de Srem și Zvornik (Fenuvesi L. 1995, p. 29); între anii 1552–1566 sangeacurile vilayetului timișorean au fost următoarele: Timișoara, Lipova, Arad, Cenad, Becej-Becicherec.
- 1552 iarna–primăvara 1553* Se planifică diverse proiecte pentru ridicarea Transilviei împotriva administrației habsburgice.

Anul 1553

- Ianuarie 4* Castaldo știe de faptul că Petrovici l-a trimis pe castelanul de Jdioara sol la turci (Erdélyi rëgesták, p. 663).
- Inuarie 9* Kasâm beilerbeiu este cu o trupă numeroasă și cu tunuri la Deva (Idem, p. 664).
- Ianuarie 23* Din Oradea se scrie despre spionii trimiși la Timișoara, spre a afla intențiile lui Kasâm (Idem, p. 667).
- Februarie 7* Omul trimis de Petrovici la beilerbeiu de Timișoara s-a întors cu acordul reînțoarcerii lui Zápolya și cu promisiunea că va primi cetățile Becej, Becicherec, Timișoara, Lipova și Soimoș (Idem, p. 669).
- Februarie 16* Noi mișcări (solii, amenințări cu invazia etc.) ale lui Kasâm beilerbeiu spre a-i demobiliza pe partizanii imperialilor (Idem, p. 672).
- Februarie 23* Solii lui Petrovici sunt la Kasâm pașa, la Timișoara, în drum spre Istanbul (Idem, p. 673–674).

- Martie 7* Sultanul îi acordă banatul de Lugoj–Caransebeș ca și sangiac (nu în sensul otoman, ci în sensul de stăpânire asupra ținutului) lui Ioan Sigismund Zápolya (Fodor P., 1996, p. 28). În iulie, Petru Petrovici vine aici în numele principelui transilvan.
- Aprilie început* Petrovici a dat beilerbeiului Ahmed 50.000 galbeni pentru ca acesta să intervină la sultan pentru retrocedarea cetăților bănățene pe seama principelui Zápolya (Idem, p. 681).
- Mai* Se semnează un armistițiu pe șase luni între imperiali și otomani.
- Iunie* Are loc retragerea trupelor imperiale din principat și începe o perioadă tulbure (Feneșan Cr., 1997, p. 153).
- Iunie 1–10* Sultanul îl împuternicește pe beilerbeiul de Timișoara și Lipova să potolească tulburările armate, jafuri, incendii, etc. izbucnite în Transilvania și Partium (Hatványi M., III, 1857, p. 7–8).
- Iulie* Kasâm, beilerbeiul de Timișoara, anunță nobilimii bihorene lipsa de temei a afirmațiilor imperiale potrivit cărora sultanul ar fi cedat Transilvania Habsburgilor (Feneșan Cr., 1997, p. 230).
- Fără dată* Intervențiile energice ale beilerbeiului de Timișoara contribuie la declanșarea răscoalei antihabsburgice din principatul transilvan.
- Fără dată* La Timișoara funcționează încă gimnaziul calvin.
- August 1–10* Sultanul cere revenirea familiei Zápolya în principat (Documente turcești, I, p. 43 – 44).
- August* Petru Petrovici, omul de încredere al familiei Zápolya și fost comite de Timiș, intră — cu trupe lugojene și caransebeșene — în principat și ocupă o serie de cetăți, printre care — pe 16 august — și Deva (Hurmuzaki E., II/6, p. 98–99).
- Septembrie* Pentru revenirea familiei Zápolya pe tronul principatului, sultanul îi ordonă beilerbeiului de Timișoara să-i acorde tot sprijinul său politic și militar.
- Septembrie 10* Voievozii Transilvaniei trimit spioni în Banat spre a afla intențiile beilerbeiului de aici (Simon este trimis la Timișoara iar Bartolomeu Chery la Caransebeș) (Szilády–Szilágyi, I, p. 9–10).
- F. D.* Ciumă în Transilvania și Țara Românească, deci, implicit, și în Banat.

Anul 1554

- Martie 4* Sultanul recunoaște faptul că beilerbeiul de Timișoara l-a sprijinit pe Petru Petrovici în acțiunile sale împotriva imperialilor (Feneșan Cr., 1997, p. 155).
- Martie 6* Scrisoare a sultanului către mai mulți magnați transilvăneni în privința plății tributului restant și a ridicării pe tron a lui Zápolya (Hurmuzaki E., II/1, p. 322–323).
- Martie 14* Kasâm, beilerbeiul de Timișoara, cu trupele sale și Petru Petrovici cu trupele de Lugoj–Caransebeș (circa 10–12.000) sunt în fața cetății Lipova spre a o cuceri pe seama familia Zápolya (Hurmuzaki E., II/5, p. 176).
- Martie 27* Petru Petrovici primește zona Lugoj și Caransebeș cu titlul de „sangiac” și tributul de 3.000 galbeni datorat de această zonă (Feneșan Cr., 1997, p. 84).
- Aprilie 7* Petru Petrovici are împuternicirea sultanului de a reprezenta interesele principelui Zápolya, până la revenirea sa pe tron.

- Mai* 23 Braşov Trupe otomane de la Vidin vin — pe la Caransebeş — în Transilvania în ajutorul lui Zápolya, iar Kasâm de Timișoara va ocupa cetățile aflate în mâini dușmane (Hurmuzaki E., II/1, p. 506).
- Mai* Donația din martie asupra lui Petrovici este transferată de sultan asupra principelui Ioan Sigismund Zápolya.
- Iunie* Ceușul Urudj este abilitat de sultan să-i predea lui Petrovici steagul de domnie pe seama principelui.
- F. D.* Pe baza datelor furnizate de un defter (registru de impunere financiară) otoman se estimează populația Timișoarei la circa 4.000 locuitori.
- F. D.* Decretul (kanunname) fiscal al supușilor creștini din sangeacul Lipova este unul dintre primele documente despre obligațiile fiscale ale creștinilor sub ocupația otomană. Extrem de lung și detaliat, kanunname-ul indică cu claritate natura, cuantumul și periodicitatea acestor dări. În esență ele sunt cele vechi plătite nobilimii. Din acest document aflăm despre existența a patru sangeacuri (Timișoara, Arad, Lipova, Cenad) dar și despre dusul porcilor la ghindă în pădurile din zona Ciacova, Jebel, Bocșa, Izvin și Berini (Feneșan Cr., 1979, p. 338–340).
- F. D.* Defterul din acest an află la Lipova, în mahalalele Tesvar și Radna, pe vlădica Nestor, 2 cojocari, 2 aurari, 2 fierari, un corăbier și mulți spahii, musulimi, sermaie și iuzbașa (Fodor P., 1996, p. 319).
- 1554–1569–1579* Trei registre de dare (deftere) otomane ale sangeacurilor Timișoara și Moldova (înființat la 1569) oferă date statistice extrem de interesante despre situația acestor locuri. Astfel în sangeacul Timișoara erau 17 nahii (unități administrativ-teritoriale mici), cu un total de 1.148 așezări dintre care 21 orașe și târguri, 12 mănăstiri, 305 sate pustiite și 7.210 sate locuite, cu un total de 11.620 case impuse la dare (Engel P., 1996).
- F. D.* Nahiile sangeacului de Timișoara erau:
- Timișoara* (4 orașe: Timișoara, Recaș, Sarad și Utvin, 3 mănăstiri: Sfântul Gheorghe, Ghilad și Szekldobediste, 82 puste și 141 sate cu 3.232 case impuse la dare);
  - Felnac* (32 așezări din care 1 oraș Felnac, 9 puste, 22 sate cu 657 case impuse la dare);
  - Ciacova* (127 așezări din care orașele Ohad și Denta, mănăstirile Sf. Ivan și Sf. Gheorghe, 51 puste, 1 pământ, 41 sate cu un total de 936 case impuse la dare);
  - Pancevo* (79 așezări, orașele Pancevo și Kovin, 24 puste, mănăstirile Sf. Dimitrie și Arh. Mihail, 50 sate cu un total de 454 case);
  - Semlik/Vârșeț/* (135 așezări, orașele Semlik și Gătaia, mănăstirile Viros Sf. Nikola, Sf. Iovan, Arh. Mihail, Sf. Iovan Varadina, Moravița și Kirnja, 47 puste și 80 sate cu 1.051 case);
  - Bocșa* (43 așezări cu orașele Bocșa și Carașova, 18 puste, 24 sate cu 744 case);
  - Cserini* (69 așezări din care orașul Berini, 45 puste și 24 sate cu 348 case);
  - Ictar* (38 șezări, din care orașul Ictar, 8 puste și 29 sate, cu 609 case);
  - Târgoviște* (42 așezări cu orașul Târgoviște, 5 puste și 36 sate cu 407 case);
  - Fârdea* (15 așezări cu 263 case);
  - Bozvar* (1 pustă și 8 sate cu 86 case);
  - Bujor* (33 așezări din care orașul Bujor, 3 puste și 9 sate cu 277 case);
  - Margina* (59 așezări cu orașul Margina, 1 pustă și 57 sate cu 764 case);

Făget (21 așezări din care orașul Făget, 1 pustă și 19 sate cu 269 case);
Mănăștiur (30 așezări, orașul Mănăștiur, 1 pustă și 28 sate cu 239 case);
Moldova (45 așezări, orașul Moldova, 3 heleștee, 9 puste, mănăstirile Sf. Nikola și Sirinia, 30 sate cu 253 case);

- Carașova* (94 așezări cu orașul Ilidia, 32 puste, mănăstirile Socol, Berecsăul, Kusici și 58 sate cu 841 case) (date sintetizate după Engel P., 1996).
- F. D. Sangeacul Timișoara are 21 orașe și târguri: Timișoara, Recaș, Sarad, Utvin, Felnac, Denta, Semlik, Ohod, Pancevo, Semlik /Vârșeț/, Gătaia, Bocșa, Carașova, Berini, Ictar, Târgoviște, Bujor, Margina, Făget, Mănăștiur, Moldova, Ilidia (Ibidem).
- F. D. Sangeacul Timișoarei avea 1.146 așezări din care 21 orașe și târguri, 21 mănăstiri ortodoxe, 360 puste, 735 sate locuite, 3 eleștee și 3 pământuri de arătură (Ibidem).
- F. D. Veniturile sangeacului Timișoara și a nahiilor sale sunt de 173.034 akçe în nahia Timișoara, 50.994 akçe pentru Ictar, 34.861 akçe pentru Târgoviște, 43.511 akçe pentru Semlik, 54.205 akçe pentru Bocșa, 51.989 akçe pentru Ciacova, 74.188 akçe pentru Margina, 55.324 akçe pentru Făget, 20.070 akçe pentru Bozvar (Coșteiul de Sus), 31.729 akçe pentru Bujor, 40.692 akçe pentru Fârdea, 45.861 akçe pentru Felnac (David Geza, 1996, p. 50).
- F. D. Kasâm, beilerbeiul de Timișoara, începe construcția unei cetăți la Arad, pe locul unde se află azi orașul. Așezată într-un cot al Mureșului, la un vad de trecere a râului; cetatea va avea un rol important în zonă.
- F. D. Kanunnameul (codul de legi otomane) raialelor din sangeacul Lipova prevede cu exactitate obligațiile supușilor (Feneșan Cristina, 1979, p. 319–340).

Noiembrie 26 Se publică kanunnameul raialelor din sangeacul de Timișoara, ce reglementează datoriile supușilor față de sultan, de administrație și alții. Ultimele două paragrafe sunt consacrate statutului creștinilor. „Și chehaiile districtelor aflate în vilayetul amintit Timișoara sunt cunoscute sub numele de chinezi. Din pricină că ajută la prosperarea ținutului și la strângerea gizeii și la perceperea dărilor și impozitelor de la raiale, fiind scutiți de dări și impozite în timpul regelui Janos și a lui Petru bey și fiind cauza învierii și bunăstării ținutului, dat fiind că, atunci când măriia sa padișahul — refugiu al lumii — sau emirii ce sunt valii în livaua respectivă trebuie să facă expediție într-o parte, mai sus pomeniții urmează a fi însărcinați și ei să participe la expediție, cu calul și echipamentul și halebarda și scutul și celelalte arme ale lor, în noua condică imperială s-a înregistrat ca mai sus pomeniții să fie la fel precum au fost mereu ceilalți chinezi, adică să fie scutiți de dări și impozite, cu condiția ca, astfel, ei, îndeplinindu-și slujba, precum mai înainte, să nu dovedească neglijență și delăsare. Și chehaiile satelor aflate în livaua pomenită sunt cunoscute sub numele de primiceri, iar călăreții creștini din vilayetul amintit sunt vestiți sub numele de husari. Din pricină că ajută la strângerea avuției padișahale și la urmărirea haiducilor și tâlharilor dinlăuntrul vilayetului și la desfășurarea expediției împărătești, de asemenea, dat fiind că în timpul regelui Janos și a lui Petru bey, au fost scutiți de dări și impozite, în noua condică imperială s-a înregistrat, zicându-se ca mai sus pomeniții să fie și ei precum au fost mereu ceilalți husari și primiceri, precum mai înainte, cu condiția ca, atunci când măriia sa padișahul — refugiu al lumii — sau beii care sunt bei și valii în livaua amintită fac expediție într-o parte, mai sus pomeniții să slujească și ei în expediție, cu calul și echipamentul și halebarda și scutul și

celelalte arme ale lor, astfel că în slujba lor să fie fără cusur”. (Veliman V., 1985, p. 413– 427).

F. D. La sfârșitul acestui an și începutul celui următor un anume Húzeldje Rústem este amintit de unele izvoare (Fenyvesi L., 1995, p. 263), ca fiind beilerbei de Timișoara. Este posibil să fie vorba despre un interimat, pentru că Kasâm va fi amintit până în anul 1557 în această funcție (E. Hurmuzaki, II/5, p. 251).

Anul 1555

Aprilie 29 Negustorii din Caransebeș, împreună cu cei români, greci și turci, își fac negoțul prin principat, ocolind locurile de vamă și depo-zitele obligatorii de la Sibiu și Brașov, scrie împăratul dându-le dreptate negustorilor sași (Hurmuzaki E., XV/1, p. 312– 313).

Aprilie Din registrul donațiilor aflăm faptul că Ferhad voievodul are un zeamet cu un venit de 20.169 akçe în sangeacul Lipova, Djafer mirahorul (șeful grajdurilor) are un venit de 10.162 akçe, Korkud voievodul are un venit de 10.000 akçe iar Ibrahin ibn Musa are doar 6.050 akçe venit (Dávid G., 1996, p. 50).

Octombrie 1 La Istanbul este ucis Ahmed pașa, cuceritorul Timișoarei (Cronici turcești, I, p. 190).

Decembrie 1 Kasâm pașa, beilerbeiul, își mută reședința la Lipova, care devine astfel centrul vilayetului; soluția este doar temporară (Fodor P., 1996, p. 196).

Decembrie 23 Dieta transilvană îl recunoaște pe Ioan Sigismund Zápolya drept principe al Transilvaniei.

Anul 1556

Ianuarie 12–21 Halil bei este atestat ca sangeac bei de Timișoara (Dávid G., 1996, p. 51).

Februarie 25 Sultanul ordonă intervenția militară în Transilvania pentru alungarea trupelor habsburgice (Feneșan Cr., 1996, p. 158).

Februarie–iunie Intervenția otomanilor și bănătenilor din Lugoj și Caransebeș în Transilvania înseamnă cucerirea acesteia pe seama lui Ioan Sigismund Zápolya.

Iunie Împăratul renunță la pretențiile sale asupra principatului Transilvaniei.

Septembrie Regina Isabella îl numește pe Petru Petrovici, autorul revenirii lor pe tron, drept ban de Lugoj și Caransebeș. Acesta, la rândul său, îi răsplătește cu posesiuni pe credin-cioșii săi bănăteni Francisc de Kúrtós, Ioan și Francisc Mlada (Hurmuzaki E., II/5, p. 381).

Noiembrie Se restaurează principatul autonom, prin revenirea pe tron a familiei Zápolya.

Anul 1557

F. D. Ia ființă mitropolia ortodoxă de Ipek/Peci/ căreia îi vor fi subordonați și ortodocșii bănăteni. Fratele marelui vizir Sokollu este numit mitropolit.

- F. D.* Regina Isabella ordonă banului de Lugoj–Caransebeș ca nici un negustor străin să nu depășească — cu mărfurile sale — zona Caransebeșului; această decizie survine în urma nenumăratelor solicitări ale negustorilor sași (Hur muzaki, E., II/5, p. 443).
- Iulie* Noul mirmiran (sangeac bei) de Lipova este Halil (Dávid Gèza, 1996, p. 51).
- Septembrie* Informații interesante despre noi donații uzufruc-tuare pentru musulmani: Suleiman, scribul beilerbeiului Kasâm are un zeamet, Mehmed voievod este spahiu în sangeeacul Lipova și primește o donație la Slankamen, Semdj voievodul din vilayetul timișorean are un timar în nahia Erdöd de 5.999 akçe (Şzentklaray J., 1917, p. 52).
- Toamna* Noul beilerbei de Timișoara este Arslan (Fenyvesi L., 1995, p. 263).
- 1557 octombrie 23–1558 octombrie* Unul dintre primele deftere otomane (registre de impunere la dare) consemnează așezările, capii de familie și averea acestora din unele sangeacuri ale vilayetului de Timișoara. Sangeacul Cenad avea nahiile Cenad (61 sate) și Vasarhely cu 20 sate. În sangeacul Aradului erau nahiile Arad cu 4 sate și 23 case, Zarand cu 6 sate și 28 case și Bekes cu 3 sate și 21 case (numărul mic se explică prin pustiirile din ultimii ani). În orașul Cenad există 45 de case, din care 40 vechi și 5 noi și un număr de 40 capi de familie impuși la dare (Birăiescu T., 1934, p. 45–48).
- Idem* Sangeacul de Arad–Gyula avea 35 de așezări din care Arad, Simand, Bekeș și Gyula erau orașe. Sangeacul Cenad avea 20 așezări dintre care erau orașe Cenadul, Becej, Aracs, Galad și Becicherecu Mare (Kaldy Nagy Gyula, 1982, p. 25–28).

Anul 1558

- F. D.* Diete ale principatului, solii ale sultanului, intervenții militare — greu de detaliat — ale beilerbeilor de Buda și Timișoara și ale domnilor români în principat, pentru liniștirea situației politice.
- F. D.* Defterul află în sangeacul Aradului trei nahii (Arad, Zarand, Bèkès) dar și 13 sate cu 72 case pustiite în ultimi 7 ani (Marki S., 1895, II, p. 2).
- F. D.* Beilerbei de Timișoara este amintit (iunie–august) Mustafa pașa.

Anul 1559

- Iunie 19* Sultanul îi ordonă lui Kasâm, beilerbei de Timișoara, să nu-i permită principelui transilvan amestecul în unele sate cucerite mai înainte de otomani și trecute pe seama sultanului sau a altor dregători otomani (Documente turcești, I, p. 46–47).
- Septembrie 3* Ordin pentru redeschiderea minei de aramă de la Moldova. Hagi Mehmed, fost minier la mina similară din Rudnik, dar și fost comandant al cetății de la Svinița, a pus din nou în funcțiune mina de aici cu un zăcământ de cupru ce ajunge până la suprafață. Priceperea, dar și mijloacele financiare personale investite aici, i-au permis să concesioneze mina, apoi să devină comandantul cetății de la Moldova,

apoi și arendașul ogoarelor din întreaga regiune ce nu erau înregistrate în deftere. La numirea sa drept comandant, el primește un timar în valoare de 8.000 akçe, ce poate fi mărit — la cererea beilerbeiului de Timișoara — până la 10.000, dacă sporește cantitatea minereului extras (Feneșan Cr., 1987, p. 890).

Octombrie 2 Ordin al sultanului către beilerbeiul de Timișoara de a interveni împotriva pribegilor munteni adunați în Transilvania, ce vor să strângă trupe spre a-l detrona pe domnul muntean (Feneșan Cr., 1997, p. 299).

Decembrie Atacuri imperiale asupra principatului și ordinul sultanului către beilerbeiii de Buda și Timișoara de a verifica informațiile și de a interveni împotriva dușmanului (Idem, p. 317).

F. D. Silihdarul Lala Mustafa, vizir, este numit beilerbei de Timișoara; ultima atestare cunoscută a fostului beilerbei, Kasâm, datează din 19 iunie (Fenyvési L., 1995, p. 255 și 263).

Anul 1560

Ianuarie Sangeacurile de Cenad și Lipova fac parte din vilayetul timișorean (Hurmuzaki E., II/1, p. 369).

Iunie 10 Sultanul îi cere beilerbeiului de Timișoara să-l spioneze pe principele transilvan și să intervenă cu forța în ținuturile dușmane: „Tot ceea ce ai dat de știre a ajuns la ilustra noastră cunoștință. Am poruncit ca, la sosirea prezentei, să nu stai în nepăsare și să nu încetezi de a cerceta și de a iscodi starea și purtările sus numitului, precum și ale părților dinspre dușmani și să aduci mereu a cunoștință știrile adevărate pe care le vei obține”. (Documente turcești, I, p. 54).

Iulie 31 Beilerbeiul de Timișoara le scrie sangeaceilor de Lipova (Ferhad), Cenad și Arad, cerându-le să cunoască cu exactitate situația timarurilor și zeametelor, a raialelor și a sumelor datorate fiscului (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 12).

August 3 Beilerbeiul de Timișoara îi scrie sultanului despre faptele de arme ale fostului creștin Gyurko, fiul lui Petre Popa (cel ce contribuise la cucerirea anutului în 1552), iar sultanul îi dăruiește un timar: „Trimițând scrisoare, beilerbeiul Timișoarei a făcut arz precum că Popa Petre, fiind unul dintre spahiii comunei Tundja(?), dependentă de sangeacul Lipova, venise și se supusese primul în momentul cuceririi vilayetului respectiv. De asemenea, aducând cu el raialele comunei amintite mai sus, el ajutase la propășirea ținutului. După aceea au venit asupra lui mulți călăreți de-ai ghiaurilor austrieci și i-au tăiat capul. Dar i-a rămas un fiu cu numele de Gyurko care, devenind acum musulman a primit numele de Hurrem. De astă dată, în lupta cu haiducii, care veniseră din cetatea dușmană Gyula, el a tăiat capul unui ghiaur de seamă și a făcut astfel tovărășie bună. De aceea s-a dat buiurdu ca să i se acorde timar după lege” (Documente turcești, I, p. 56).

August 5 – 11 Poruncă către beilerbei pentru a cerceta situația lui Házár, alaibei al sangeacului Timișoara, căruia i se anulasе beratul sub pretextul că ar fi alai bei al sangeacului de Lipova (Idem, I, p. 56–57).

Septembrie 9 „Beilerbeiul Timișoarei, trimițând scrisoare, a făcut arz în legătură cu Mehmed, care are un timar de 13.000 aspri în sangeacul Bosniei, precum că acesta, întreținând cai buni și însoțitori

destoinici, s-a aflat în multe tovărășii pentru împărăție și că, afară de acestea, mergând cu cetele plecate împotriva haiducilor, care au ieșit și au venit din cetatea dușmană Gyula cu gânduri rele, el a prins și a adus și haiduci de seamă. Zicând acestea, el s-a rugat să i se facă un favor. De aceea s-a dau buiuruldu pentru o majorare cu 2.000 aspri”. (Idem, I, p. 57).

Anul 1561

F. D. Gabriel Bethlen de Ictar este ban de Lugoj–Caransebeș.

Iulie 26 Principele Ioan Sigismund confiscă cele 26 de posesiuni rămase la moartea lui Ioan Bizerea și le dăruiește cance-larului Csaky. Nobilimea întreagă protestează, bazată pe privilegiile din 1457. Până la urmă principele renunță la donație (Hurmuzaki, E., II/5, p. 490–494).

Anul 1562

Aprilie Malkoci (oglu?) noul beilerbei de Timișoara (1562– 1564) asediază timp de 14 zile cetatea Satu Mare, o cucerește, apoi se oprește la Gyula, unde moare; este dus în Herțegovina, locul său natal și înmormântat acolo (Schwicker, J. H., 1866, p. 176).

August 15 Se semnează pacea pe opt ani între imperiali și otomani.

Anul 1563

Martie 27 Elena Cherepovici, fiica cunoscutului negustor caransebeșan Nicolae, este la Sibiu, unde se mărită — prin procură — cu Petru cel Tânăr, domnul muntean, iar naș este însuși principele Zápolya, care cere nobilimii să fie prezentă în număr cât mai mare. Tatăl Elenei fusese martor la nunta Chiajnei, mama tânărului domn (Hurmuzaki, E., XI, p. XII–XIII).

F. D. Grigore Bethlen de Ictar este ban de Lugoj și Caransebeș.

F. D. Defterul asupra gizei ghiaurilor din livaua Lipova enumeră, cu precizie, valoarea și modalitatea de încasare a acestei dări, de Kasâm (Sf. Dumitru) (Fekete L., 1995, p. 83).

Anul 1564

Iulie Djafer pașa primește o nouă posesiune (Juhász K., 1935, p. 14).

Iulie 4 Hasan, sangeacbeiu de Arad, își încetează misiunea aici după zece ani. Îl înlocuiește un renegat, pe numele musulman Jahoglu Sofi Mehmed bei (Dávid G., 1997, p. 115).

Iulie 25 O grindină puternică pustiește toate Țările Române.

August 15–18 Sultanul spune că Mustafa, beilerbeiu de Timișoara, va interveni împotriva austriecilor ce vor să construiască fortificații la hotarele principatului „Din această cauză, în clipa de față au fost trimise ilustrele noastre porunci pentru ca beilerbeiu de Timișoara, Mustafa, să-i dănuie norocul, pregătindu-se cu sangeacbeii și cu subașii și cu spahiii din vilayetul amintit... să privească spre partea aceea, iar când va fi nevoie, să meargă și să-ți dea ajutor”. (Documente turcești, I, p. 60–61).

August 15–18 Poruncă a sultanului către beilerbeiu de Timișoara să cerceteze veștile date de principe în legătură cu luptele purtate cu austriecii și să nu-i lase pe aceștia să construiască fortificații la frontiere, iar în caz de nevoie să lupte cu ei (Idem, I, p. 51–52).

Septembrie 21 Beilerbeiu de Timișoara este cu trupele sale la Arad, pre-gătit să plece împotriva trupelor habsburgice (Idem, p. 63–65).

F. D. Principele transilvan reduce de la 80 la 60 florini suma pe care o aveau de plătit locuitorii de pe teritoriul cetății Jdioara (Hurmuzaki, E., II/5, p. 597).

Decembrie Călătorul Giovan Andrea Grono nunește Banatul (vizitat de el în acest an) „Valachia Citeriore” (Valahia de dincoace de munți) (Călători străini, II, p. 365).

F. D. Gaspar Bekes de Endreud, din zona Făgetului, este dăruit cu posesiuni de principele transilvan petru multele sale solii fructuoase la sultanii Soliman și Selim. Iată caracterizarea sa, făcută de italianul Giovan Andrea Gromo: „Gaspar Bekes, român de neam mai de jos, dar mare și frumos, măreț din fire, a fost dăruit de principe cu rangul de nobil, cu mari venituri și proprietăți, deoarece a îndeplinit în mai multe rânduri solii de încredere pe lângă marele sultan Soliman, spre deplina mulțumire a maiestății sale, și pe când trăia Selim a fost și pe la el și totdeauna a dobândit ceea ce dorea principele său. Este un mare prieten al italienilor cu care se întreține în limba latină, pe care o cunoaște foarte bine. El a trecut acum în locul pe care-l avea mai înainte Cristofor cel amintit (primul gentilom al camerei regale), mare adversar al lui, din cauza deosebirilor dintre ei privind pacea. Mănâncă cu maiestatea sa și doarme cu el în aceeași cameră. Este luteran dar nu dintre cei mai îndărătnici și are vreo 46 ani” (Ibidem).

F. D. Gabriel Bethlen de Ictar este și ban de Lugoj–Caransebeș, dar și cancelar al principelui transilvan (Hurmuzaki E., II/5, p. 553).

Anul 1565

Februarie 5 Beilerbeiu de Timișoara, la porunca sultanului, detașează 3 zaimi și 13 spahii din nahia Semlacu Mare la paza minei de cupru de la Moldova Veche, care nu avusese pază militară până acum (Feneșan Cr., 1987, p. 896).

- Februarie 7* Petiție a locuitorilor din Lugoj către sultanul Soliman I arătându-și supunerea față de principele transilvan. Ceașul timișorean Dormis a fost la ei și s-au înțeles asupra acestei supuneri (Hurmuzaki E., VIII, p. 108).
- Martie 3* Din porunca sultanului beilerbeii de Buda și Timișoara se îndreaptă spre cetatea Tokay, asediată de imperiali (Documente turcești, I, p. 70–71).
- Martie 10* Sultanul îi mărește lui Mehmed, ceaș din Timișoara, pentru meritele sale diplomatice și militare, venitul său de la 6.300 la 7.800 akçe (Szentklaray J, 1917, p. 6).
- Martie 26* Sultanul mărește valoarea timarului (de 5.999 akçe) a lui Ibrahimoglu Hasan bei cu încă 1.000 akçe pentru meritele sale diplomatice dovedite ca sol pe lângă principele transilvan (Ibidem).
- Martie 28* Sultanul îl anunță pe beilerbeii de Timișoara că i-a acordat lui Iskender, posesorul unui zeamet de 20.000 akçe din sangeacul Lipovei o mărire de 1.500 akçe pentru meritele sale dovedite pe câmpul de luptă (Ibidem).
- Mai* Beilerbeii de Timișoara ajunge cu trupele sale în Transilvania, la principe, consolidându-i domnia (Documente turcești, I, p. 72, 73).
- Iunie 12* Armatele transilvană, în frunte cu principele și cea otomană, comandată de Mustafa, beilerbeii timișorean, asediază cetatea Satu Mare (Ibidem).
- Iulie 13* Domnul muntean Petru cel Tânăr așteaptă chemarea beiler-beiului de Timișoara spre a porni în campanie spre Ungaria.
- Iulie* Beilerbeii cu trupele sale, având în sprijin și 5.000 moldoveni, atacă cetatea Satu Mare.
- Iulie 13* Poruncă sultanală pentru beilerbeii de Timișoara să le arate bunăvoință moldovenilor și beiului de Siliștra, ce au venit în ajutorul său (Idem, p. 73).
- Iulie 21* Sultanul ridică la 30.000 akçe suma venitului sangeacbeiiului de Cenad, Suleiman, pentru meritele militare dovedite la asediul cetății Erdőd (Szentklaray J., 1917, p. 6).
- Octombrie 1* Sultanul îl înștiințează pe beilerbei că un anume Mehmed, ce avea un timar de 7.000 akçe, mai primește venitul a unei jumătăți de timar pentru bravura sa militară din acest an (Idem, p. 6–7).
- Octombrie 4* Sultanul îl înștiințează pe Mustafa, beilerbeii de Timișoara, despre răsplata acordată ceașului Isa remarcat la asediul din vară al cetăților ocupate de imperiali, acordându-i un timar în valoare de 7.000 akçe. Pentru motive identice Ahmed voievodul din sangeacul Vidinului, primește o posesiune în valoare de 11.197 akçe (Idem, p. 8).
- Decembrie 29* Sultanul îi dăruiește beilerbeiiului de Timișoara, pe lângă timarul său de la Schszuvar din sangeacul Lipova de 8.012 akçe, și un supliment de 1.500 akçe, pentru activitatea sa din acest an (Ibidem).

Anul 1566

- Ianuarie 6* Sultanul îi acordă o mărire de 1.000 akçe a timarului său de 9.600 akçe, lui Mahmud Avazoglu, remarcat anul trecut lângă principele transilvan (Fodor P., 1984, p. 387).

- Ianuarie 6* Sultanul îi mărește cu 3.000 akçe timarul de 4.000 akçe lui Mustafa, remarcat și el în Transilvania (Szentklaray J., 1917, p. 9).
- Ianuarie 9* Sultanul îl răsplătește pe Mehmed Hamzaoglu, posesorul unui timar de 12.192 akçe, în nahia Felnac, cu încă 1.000 akçe pentru vitejia arătată în anul trecut (Ibidem).
- Ianuarie 10* Sultanul îl răsplătește pe timariotul Jusuf din sangeacul Timișoarei (din nahia Cerini /Berini? sau Cerna/) cu încă 1.000 akçe pentru bravuri militare (Idem, p. 8).
- Ianuarie 15* Sultanul îl înștiințează pe beilerbeii de Timișoara asupra pustiirii satelor Peciu Nou și Gorgi-Miloș de la sud de Timișoara din cauza inundațiilor. În același timp spune că Pavel cnezul lucrează la îndiguirea respectivului râu și dorește să repopuleze aceste sate (Idem, p. 17).
- Ianuarie* Sultanul îi răsplătește și pe Hasan timariot din nahia Ciacova (avea un timar în valoare de 6.500 akçe) cu încă 1.000 akçe și cu aceeași sumă pe oșteanul timișorean Semd Abdalahoglu pentru vitejia arătată anul trecut la Gyula (Idem, p. 9).
- Martie 4* Sultanul îi cere din nou beilerbeii de Timișoara să pregătească provizii pentru noua campanie împotriva imperialilor, și să înceapă asediul cetății Gyula, atunci când oastea otomană va ajunge la Sofia (Documente turcești, I, p. 80–81).
- Martie 22–31* Sultanul îi cere lui Alexandru Lăpușeanu să trimită pentru expediția plănuită, la Timișoara, pe cei 200 de iencieri din garda sa și încă 3.000 oșteni moldoveni (Documente turcești, I, p. 82).
- Mai 14* Sultanul îi ordonă beilerbeii să cerceteze pregătirile imperialilor și dacă sunt adevărate, atunci să plece la asediul cetăților Șiria și Ineu (Idem, p.83).
- Iunie 16* Sultanul cere domnului muntean să-și trimită trupele la Timișoara, întrucât beilerbeii de aici îl înștiințase că nu au sosit (Idem, p. 84).
- Iulie 6* Ioan Sigismund Zápolya este la Caransebeș, după întâlnirea sa cu sultanul, întâlnire care-i va consolida domnia (Hurmuzaki E., II/5, p. 597–598).
- August–septembrie:* Asediul și cucerirea cetății Szigetvar, în prezența sultanului Soliman I care moare aici, pe 5 septembrie.
- August–septembrie* Pertev pașa și Mustafa, beilerbei de Timișoara, participă la cucerirea cetății Gyula, apoi cuceresc — temporar — și cetatea Lugojului (Cronici turcești, I, p. 356 și 360).
- Septembrie 2* Otomanii cuceresc cetatea Gyula, aceasta și tinutul din jur sunt transformate în sangeac și alipite vilayetului timișorean. Peste un an sangeacul de Arad–Gyula are patru nahii (Arad, Gyula, Zarand și Bihor), 4 orașe, 222 sate, 15 puste (Dávid Gèza, 1994, p. 114).
- F. D.* Giovan Andrea Gromo, italian revenit în principat, descrie Transilvania iar despre Timișoara spune „acest oraș foarte bine întărit, care este așezat pe o câmpie mai ridicată între lacuri”. Despre români trimisul italian notează: „națiunea românilor care este răspândită în toate părțile acestui stat. Obișnuit toți românii se îndeletnicesc cu munca câmpului, atât pentru sine, cât și lucrând ca muncitori pământurile ungarilor și ale sașilor. Puțini dintre ei fac slujbă ostășească printre ostașii călări, cea mai mare parte însă slujesc ca pedestrași... Au o mare vitrejie înăscută și rabdă orice osteneală; ei nu se tem de nici o primejdie și sunt foarte crunți. Limba lor este alta și deosebită de cea maghiară. Dar cum ei susțin că se trag dintr-o colonie romană, care a fost adusă mai întâi de Tiberiu contra regelui Decebal, apoi lăsată de împăratul Hadrian ca pază a acestei provincii, ei folosesc și

astăzi încă o limbă asemănătoare cu limba veche a romanilor, dar barbară, după cum folosesc obiceiurile și portul lor...” (Călători străini, II, p. 336–339).

F. D. Vilayetul Timișoarei este împărțit în sangeacurile: Timișoara, Lipova, Arad–Gyula, Cenad–Becicherecu (Mare azi Zrenjanin), Moldova, Pâncota–Ineu (Fodor P., 1996, p. 29).

F. D. Satele Variaș și Giomoca (neidentificat) din sangeacul Timișoara sunt declarate sate de dervengii, oameni însăr-cinați cu paza drumurilor, podurilor, din apropierea unor fortificații, în schimbul scutirii de multe dintre impozite. Aceste scutiri se referă la múzúl (cazare, masă și transport gratuit pentru oficiali), súrsat (darea în hrană și furaje pentru armată), celeb kașan (darea oilor), súrgún (hăitași la vânătorile oficiale), gerahor (munca prestată la cetate, drumuri etc.), ulak (obligația de a pune cai la dispoziția poștei, sau curierat poștal).

F. D. În vilayetul Timișoara sunt atestați musulimi, șoimari și șahingii (Hegyí Klára, 2001, p. 1272). În acest an beilerbeiul Ahmed este schimbat cu Hasan Prodovich, ce rămâne până în martie 1568 (Fenyvesi L., 1995, p. 263).

II.b Afirmarea vilayetului în lumea otomană 1567–1593

Anul 1567

- Martie 16* Atestarea a doi sangeac bei: Mehmed de Arad și Ali de Cenad (Dávid G., 1994, p. 116).
- Vara* Beilerbeiul de Timișoara este comandantul trupelor otomane care luptă împotriva imperialilor la Hust și Munkacevo (Hurmukazi E., XIII, p. 118).
- F. D.* Solda garnizoanelor din vilayetul Timișoara s-a ridicat la 400.000 galbeni, adică 2.400.000 akçe (Fodor P., 1994, p. 20).
- F. D.* Nicolae Orbay este ban de Lugoj–Caransebeș (Hurmuzaki E., II/5, p. 609).
- Noiembrie 9* Beilerbeiul timișorean atrage atenția oficialilor din sangeacul Gyula asupra faptului că două sate de acolo nu și-au plătit gizia (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 13).
- Noiembrie 11* Principele scrie despre vlădica românilor Gheorghe și despre introducerea — cu sila — a limbii românești în biserică (Hurmuzaki E., XV/1, p. 625).
- F. D.* Un anume Toma din sangeacul Gyula are trei mori rotunde iar Muharrem Celebi are cele 16.000 akçe necesare cumpărării acestora (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 22). Un alt document vorbește despre funcția lui Muhhareem — cea de defterdar de timare din Timișoara, dar și despre un alt timișorean, Ferhad ibn Abdullah, care este defterdar de spahii (Idem, p. 11).
- F. D.* Sangeacul Cenadului are acum 4 nahii (Cenad, Galad, Becej, Becicherec) față de cele trei din 1557/8 (Cenad, Vasarhely și Felnac (Idem, p. 10). Se observă așadar o substanțială modificare teritorială a acestui sangeac, prin trecerea sangeacurilor nord-mureșene la sangeacul de Arad–Gyula și revenirea altor nahii de la sud de Mureș.
- F. D.* Sangeacul Gyula–Arad are cinci nahii: Gyula, Arad, Bèkès, Zarand, Bihor (Ibidem).
- F. D.* În defterul Lipovei din acest an sunt atestate 6 mahalale: a sfintei geamii, a mecetului lui Ferhad pașa, a mecetului lui Kasâm pașa, a mecetului lui Husrev aga, Radna și Lipova *propriu zisă numită și Tesvar* (Fodor P., 1997, p. 322).
- F. D.* Muharem Celebi este defterdarul timarului vilayetului de Timișoara și face o nouă conscripție a acestora (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 24).
- F. D.* Conscripția sangeacului Cenad conține și numărul populației din fiecare așezare: Cenad are 80 familii, Saravale 89, Čoka 18, Dálegyhaz 19, Mágozs 129, Novi Kneževac 49, Rabe 43, Pitváros 46, Sz. Lőrinc 77, Monyárosfecskek 65, Csomorkán 65, Földèak 110, Dudeștii Vechi 86, Máko 595, Becej 174, Aracs 78, Galad 5, Jașa Tomić 186, Itebej 197, Becicherecu Mare 166 (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 27–28).

Anul 1568

Februarie 28 Sultanul recunoaște vechiul obicei după care — din dările fiecărui sat — beilerbeii primește un altân (monedă de aur) iar defterdarul 12 akçe (Idem, p. 24).

Aprilie 14 Principele transilvan a propus sultanului înlocuirea beiler-beiului Hasan, fapt realizat, iar sultanul îi recomandă să se înțeleagă cu noul beilerbei Djafer (Documente turcești, I, p. 87–88).

Primăvara Vilayetul timișorean are acum sangeacurile: Timișoara, Cenad, Moldova, Lipova, Pâncota–Ineu, Arad–Gyula, Vidin, Kruševac (Toth I. Gy., 1994, p. 66). În ultimii doi ani s-au eliberat 509 scrisori de confirmare în timaruri. În vilayetul de Timișoara există 342 spahii și 1279 djebeli, stăpâni pe uzufructul unor posesiuni funciare (Fodor P., 1996, p. 35).

Aprilie 10 Recent s-a deschis o mină de silitră în satele Yenk și Terplova din sangeacul Cenadului și aici au fost folosiți țărani din satele Weresdub, Sombor, Turusd, Nerău, Oroslanos, Mănăștur, Șeitin, Igrış, Biled și Cemi. Țărani adunau pământul de silitră, aduceau lemnele și supra-vegheau cazanele de fiert silitra. Până acum ei au muncit gratuit, apoi au început să fie scutiți de diverse obligații în schimbul muncii lor (Feneșan Cr., 1987, p. 892).

Iulie 10 O scrisoare a sultanului confirmă scutirea tradițională de impozite a locuitorilor din satul Dedemseg, din nahia Cenadului, ce lucrează la exploatarea de silitră (Ibidem).

Octombrie 14 Poruncă adresată cadiiilor din sangeacul Cenad, privi-toare la transportul lemnului pentru silitră și a prețului plătit pe carul cu lemne, dar și pentru o repartizare echitabilă a sarcinilor de transport pe sate, fiind scutite doar Biledul și Cemi (Ibidem).

Octombrie 18 Sultanul scrie beilerbeii și cadiiului de Timișoara în privința satului Bodrog, disputat de nahiile de Felnac și de Timișoara; sultanul decide ca acest sat să aparțină nahiei de Timișoara, iar locuitorii să fie protejați (Ibidem).

F. D. Numărul timarioșilor (spahii) din 4 sangeacuri ale vilaietului (Timișoara, Moldova, Lipova, Ineu) este de 202 (inclusiv beii, zeametele și timarele), iar al cavalerilor cuirasați (djebeli) de 719: dacă adăugăm o medie de 70 și respectiv 280 și pentru sangea-curile de Gyula și Cenad, atunci există 342 spahii și 1.279 djebeli (Fodor P., 1996, p. 35).

F. D. Djafer pașa este beilerbei de Timișoara între anii 1568 (14 septembrie) — 1569 și apoi între anii 1574–1577 (Fenyvesi L., 1995, p. 263).

F. D. Valoarea soldelor anuale ale oștenilor vilaietului timișorean se ridică la 75.866 altâni (Fodor Pál, 1996, p. 200).

Anul 1569

Februarie–noiembrie Măsuri ale principelui pentru constituirea de biserici reformate românești, inclusiv în zona banatului creștin.

F. D. Fosta nahie Moldova este transformată în sangeac prin unirea nahiei Moldova și a celei de Karașova-Vitelnik, prin comasarea părților sudice ale nahiilor Semlik/Vârșeț și Bocșa (Engel P., 1996, p. 10).

Anii 1570–1579

La Timișoara funcționează — cu permisiune otomană — o școală maghiară, condusă de Paul Karady.

Anul 1570

F. D. Mevlana Hasan întocmește un raport despre existența unor pământuri bogate în silitră în zona Arad și Gyula.

F. D. În anii 1570–1571 beilerbei este Hasan Sokollu.

Anul 1571

F. D. Iskender, sangeacbeiu de Cenad, face prospecțiuni proprii și descoperă noi zăcăminte de salitră; trimite o mostră (5–10 ocale) la analiză la Istanbul, unde este confirmată calitatea minereurilor (Feneșan Cr., 1987, p. 894).

Ianuarie 31 Impăratul Maximilian al II-lea se adresează nobililor din Banatul de Lugoj și Caransebeș, folosind numele de comitatul Severinului. Sub acest nume a mai fost numită și cunoscută partea creștină a Banatului, fie de transilvăneni fie de imperiali (Történelmi Adattár, III, p. 347–348).

Martie 14 Moare principele transilvan Ioan Sigismund Zápolya și începe lupta pentru alegerea noului principe.

Martie 28 Iskender, sangeacbeiu de Cenad, este numit mubașir (arendaș) al minelor de salitră și atelierelor de fabricat pulbere din eyaleltul Timișoarei, datorită acțiunilor sale anterioare (Feneșan Cr., 1987, p. 891).

Iunie 25 Poruncă sultanală pentru beilerbeiu de Timișoara ca să depună eforturi pentru sporirea cantităților de pulbere: „În clipa de față, fiind importantă mărirea cantităților de pulbere, am poruncit ca ea să fie pregătită și înmagazinată, pe orice cale cu putință, fie luându-se din pulberării, fie cumpărându-se cu banii miriei de la cei care aduc pulbere din părțile Transilvaniei și o vând în ținuturile bine păzite, astfel încât să depuneți eforturi și străduințe. De aceea îți poruncesc ca, la sosirea ceaușului Sefer, nemaizăbovind, să cercetezi pulberăriile și să depui eforturi și străduințe pentru mărirea cantităților de pulbere, pe orice cale va fi cu putință... De asemenea să scrii și să comunici cu amănunte în ce fel anume ai pregătit-o, cât anume s-a procurat din fiecare pulberărie, câtă pulbere s-a luat din pulberea adusă din vilaietul Transilvaniei și cu câți aspri ai luat cântarul. De asemenea să arăți ce

cantitate de pulbere există și câtă pulbere anume ai trimis la Belgrad”. (Documente turcești, I, p. 91).

Vara În vilayetul de Timișoara începe o masivă acțiune de refacere a fortificațiilor (Fodor P., 1995, p. 377).

Iulie 5 Sultanul alocă 600.000 akçe pentru această refacere și ordonă beilerbeiului, beilor și dizdarilor (comandanții ai cetăților) să înceapă de îndată operațiunea (Ibidem).

Anul 1572

Martie 10 Atelierele de salitră din sangeac și eyalet au rămas pustii din cauza lipsei lemnului de foc, prin distrugerea unor poduri și a greutății transportului. Sultanul cere remedierea situației și impune corvezi de transport pentru satele din apropierea zăcămintelor. Extragerea, transportul și prelucrarea se desfășoară între 21 martie și 7 noiembrie, iar minerii lucrau 6 zile pe săptămână, câte 6 ore pe zi (Feneșan Cr., 1987, p. 892–893).

Mai 19 Sultanul ordonă beilerbeiului timișorean să cumpere provizii din ținuturi cu recolte bune și să le împartă locuitorilor care nu au recolte din cauza secetei. (Documente turcești, I, p. 102).

Iunie 11 Poruncă sultanală către beilerbeiul de Timișoara anunțând schimbarea dintre Derviș, sangeac bei de Pâncota și beiul din Zvornik. Beilerbeiul „până la sosirea sangeacbeiului de acolo, acesta — sangeacul Pâncota — să fie păzit așa cum vei crede de cuviință”. (Documente turcești, I, p. 104–105).

Iulie 20 Sultanul cere principelui transilvan să-i trimită la Timișoara pe toți prizonierii imperiali pe care-i are, iar beilerbeiul să-i trimită la Istanbul (Idem, p. 107–108).

Iulie 21 Sultanul cere beilerbeiului și defterdarului de Timișoara intensificarea măsurilor pentru sporirea cantității de salitră și de praf de pușcă „Creșterea cantităților de pulbere fiind una din treburile importante, vă poruncesc ca, la sosirea prezentei, în privința aceea, procedând potrivit poruncilor mele anterioare, să cheltuiți toate eforturile voastre pentru mărirea cantităților de silistră și de pulbere. De asemenea, chiar dacă există mult salpetru, totuși să puneți să se facă un număr suficient de baloturi și să se prelucreze cantități mari de pulbere și să nu irosiți nici o clipă de eforturi”. (Idem, p. 109).

Iulie 25 Sultanul îi cere beilerbeiului de Timișoara să nu mai construiască fortificația plănuită la hotarele principatului (Idem, p. 110).

August 13 Sultanul refuză cererea defterdarului (responsabilul financiar al vilayetului) de înființa o monetărie (tarpana) la Moldova Veche, din pricina imposibilității de a opri falsificarea monedelor chiar la Istanbul. „...pentru înființarea unei tarapanale în parcanul Mudava să devină intendent cel care este chehaia, cu un timar de 3.000 aspri, iar supraveghetor și paznic de argint să fie ceaușul Sefer, care este unul dintre ceaușii Pragului fericirii mele. Ai mai arătat că gurușii care se adună la visteria din Timișoara, fiind aduși de intendenți, și de alții, precum și ceea ce se află în mâinile cetei de negustori, să nu mai fie duși în afară, ci să se schimbe cu banii osmani, de calitate bună, care se vor tăia în tarpana amintită mai sus, cântărindu-se și schimbându-se cu bani buni. De asemenea mai dai de știre că, în aceste condiții, vei

primi și o vei arenda cu 350.000 aspri. S-a aflat tot ce ai spus în privința aceea. Astfel, nu este cu puțință stăpânirea, așa cum trebuie, nici a tarapanalelor din Edirne și din Istanbul; cu atât mai mult, nu vor putea fi păzite și stăpânite ele la margine, așa cum va fi aceea”. (Idem, p. 113–114).

August 25 Beilerbeiul raportează că a expediat până acum la Belgrad 2.000 cântare de pulbere, dar sultanul îi cere mai multă (Idem, p. 118).

F. D. Papa Grigore al XIII-lea arată că există călugări și așeză- minte franciscane la Orșova și Carașova (Borovszky S., 1896, I, p. 224).

Anul 1573

F. D. Marele vizir Mehmed Sökölu înființează așezăminte religioase (vakâf) în sangeacul Cenadului (veniturile orașului Becicherecu Mare, satele Elemir, Seleuș și Orlovac sunt folosite pentru a ridica o fântână și 22 dughene în jurul acesteia) și la Timișoara (5 magazine, caravansera), iar la Recaș 6 magazine și o fântână (Szentkláray J., 1917, p. 12–13 și Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 23–24).

Ianuarie 9 Sultanul îl răsplătește pe Hasan, fiul lui Suleiman, pentru bravurile militare dovedite, cu un timar în valoare de 2.000 akçe în sangeacul Timișoarei (Idem, 1917, p. 10).

Septembrie 28 Sultanul Selim acordă negustorilor clujeni și turdeni dreptul de a vinde la Timișoara (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 16–17).

Anul 1574

Februarie 21 Djafer, beilerbei de Timișoara, îi scrie principelui tran-silvan despre unele probleme în sangeacul Ineului, cerând rezolvarea lor urgentă (Tört. Adattár, 1874, p. 53).

Februarie 26 Djafer, sangeacbeiu de Gyula, are un venit anual de 440.000 akçe (Dávid G., 1994, p. 118).

Februarie Principele Ștefan Báthory către beilerbeiul de Timișoara despre conflicte între supuși ai săi și lumea vilayetului (Szalay L., 1862, p. 141–142).

Martie 11 Amhad, sangeacbeiu de Ineu, îi scrie principelui transilvan despre soluționarea unui conflict (Idem, p. 142–143).

Martie 23 Una dintre multele scrisori schimbate în acest an între oficialii otomani și principele Transilvaniei despre încălcările repetate de atribuții în zona Ineului (Tört. Adattár, p. 52). Ahmat, beiu de Pâncota, cere dreptate pentru unul dintre oamenii săi, intervine și beilerbeiul timișorean (Idem, p. 29). Principele îi răspunde pe 24 martie (Szalay L., 1862, p. 145–146).

Mai 19 Ceaușul Hasan duce o altă scrisoare a beilerbeiului de Timișoara la Alba Iulia (Tört. Adattár, 1872, p. 115).

Iunie 14 Ceaușul Pervana face aceiași drum, tot cu probleme dintre spahii otomani și pârcălabii creștini din zona Ineului (Idem, p. 19 și Szalay L., 1862, p. 173–174).

F. D. Un anume Radul, înființează manufacturile de salpetru la Buda și la Timișoara (Agoston G., 1998, p. 89).

F. D. Mehmed Celebi este emin de Lipova (Szalay L., 1862, p. 132–133).

Anul 1575

Ianuarie 18 Poruncă sultană către beilerbeul și defterdarul de Timișoara privitoare la sosirea lui Mustafa din Niș, priceput în cultivarea orezului, pentru sporirea suprafețelor cultivate în Banat, loc unde nu există oameni pricepuți „în vilayetul amintit nefiind cineva priceput într-ale orezului, în acest an nu s-a cultivat nici un loc dar acum, Mustafa din Niș fiind priceput într-ale orezului, s-a dispus ca el să fie adus împreună cu unii cultivatori de orez și pregătindu-se multe locuri potrivite pentru cultivarea orezului și dispunându-se să se facă și găuri în două locuri, supusul defterdar depune strădaniei și eforturi...” (Veliman V., 1985, p. 423).

Aprilie 26 Djafer seroda primește, la recomandarea beilerbeiului de Timișoara, un timar de 3.000 akçe în zona Esztergom (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 343).

August 8 Gaspar Bârcianu (Barchay — din Bârcea Hunedoarei) este ban de Lugoj–Caransebeș (Iványi István, 1907, p. 72).

Vara Bănățeanul Gaspar Bekes din zona Făgetului, pretendent la tronul principatului este învins și dispare din istorie.

Anul 1576

Vara–toamna Schimburi repetate de scrisori între transilvani și otomani pentru încălcări de posesiuni, cereri ale nobililor de a obține și ei plata dărilor din sate ale vilayetului; problema condominiumului a rămas nerezolvată în tot timpul existenței vilayetului de Timișoara.

Iulie 24 Beilerbeiul scrie transilvănenilor despre intenția pârcălabului din Dezna de a construi o fortificație în zonă și despre pericolul destabilizării militare a acestui ținut prin construcția proiectată (Tört. Adattár, p. 117–118).

Anul 1577

Ianuarie 17 Regep, sangeac bei de Ineu, îi scrie principelui transilvan despre noi încălcări la hotarele comune (Szalay L., 1862, p. 324–325).

Mai 18 În cursul acestei luni doi nobili transilvani vin la Caransebeș să ia urma celor 50 de țărani fugiți în Banat de groaza noilor impozite votate de dietă (Veress E., 1914, p. 72).

Iunie 27 Sultanul către principe despre problemele spahiilor din Ineu, Șiria Pâncota și Dezna cu oficialii creștini din jur (Tört. Adattár, p. 155). Răspunsul principelui este prompt (Szalay L., 1862, p. 326) la fel și al cadiiilor din Timișoara și Ineu către sultan (Idem, p. 326–327).

August 21 Poruncă sultanală privitoare la înțelegerea beilerbeiului cu principele în privința repetatelor și reciprocilor încălcări de hotare, în zonele de frontieră (Documente turcești, I, p. 130).

Octombrie 23 Isa este sangeac bei iar Sinan cadiu de Gyula.

Noiembrie 5 Beilerbeiul de Timișoara către principe despre situația generală de la hotarele lor (Tört. Adattár, 1874, p. 90–91). Astfel de schimburi de scrisori ce tratează probleme curente sunt cu zecile în fiecare an.

F.D. Ferhad este beilerbei de Timișoara în 1577 și 1578.

Anul 1578

Ianuarie 20 Sultanul le ordonă beilor și cadiilor din vilayetul de Timișoara să strângă gizia și să raporteze la Poartă despre situația timarelor și a zeametelor (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 13).

Ianuarie Mehmed bei este emin de Lipova, spune principele într-o scrisoare către marele vizir și într-alta către beilerbeiul de Timișoara (Szálly L., 1862, p. 344–345, 345).

F. D. Ambasadorul habsburg la Istanbul scrie despre faptul că soldele garnizoanei din Buda sunt plătite din veniturile vilayetelor de Timișoara și Buda (Agoston Gábor, 1998, p. 370).

Anul 1579

F. D. Conform unor deftere otomane în vilayetul timișorean erau 55 cnezi, 28 musulimi, 6 fii de spahii, 5 spahii pensionari, 2 fii de spahii pensionari și 5 crainici deținători de posesiuni, în afara celorlalți zaimi și timarioți activi, dintre musulmani 101 sunt de origine sud-slavă. (Fodor P., 1996, p. 38).

F. D. Vilayetul de Timișoara era format din 8 sangeacuri (Timișoara, Cenad, Becicherecu Mare /Zrenjanin/, Ciacova, Panciova, Lipova, Moldova/Veche/, Orșova).

F. D. Călătorul italian Antonio Posevino face o descriere interesantă a Banatului otoman și creștin: „Un alt căpitan este cel al Banatului («Banato») adică al guvernământului sau cărmuirii Severinului, precum și al comitatului Zarandului... Așadar regii Ungariei obișnuiau întotdeauna să încredințeze toată acea regiune foarte întinsă unui guvernator bine ales, de o mare vitejie și autoritate. Și cum guvernatorii nu se numeau palatini sau voievozi, ci bani tot astfel s-a întâmplat și cu această provincie, și de aceea am numit-o Banat, adică stăpânire cărmuită de un ban; ceea ce înseamnă guvernator, cu drept totuși de apel la principe. Acest ban se numește de Lugoj după o localitate numită Lugoj unde își are reședința, și el ține din porunca principelui, un număr mare de oșteni — până la cifra de 3.000 — și mai buni decât în orice altă cetate. În afară de aceasta mai are un castel și un alt oraș numit Caransebeș, reședință a nobi-lilor. În tot acest ținut care, având Transilvania în spate, se întinde de o parte spre Timișoara, unde se află un pașă al sultanului, pe de altă parte spre Moesia inferioară, se găsesc români și sârbi care mai sunt catolici până în ziua de azi”. (Călători străini, II, p. 557).

- F. D.* În listele defterului otoman apare orașul Dite–Loviran, azi Deta, cu privilegiile ale dervengiilor. Deta avea acum 2.380 locuitori iar, împreună cu Denta de Sus (Sredni-Dente/ Virati Gay) și Denta de Jos (Dolna Dente/Kun Dent), 3.120 locuitori. Locuitorii erau împășiți în trei părți: cea musulmană cu 37 plătitori de dări, aprox. 183 persoane; partea sârbească cu 269 plătitori (aprox. 1.345 locuitori) și partea românească cu 170 plătitori (850 persoane). Cele două sate Denta aveau 148 plătitori, adică aproximativ 740 locuitori. Sunt înșirați toți locuitorii — capi de familie — plătitori de dări; unii au menționată funcția socială, atât la musulmani, cât și la creștini (Halasi Kun Tibor, 1979, p. 117).
- F. D.* În același defter există și mențiunea că în nahia Semlit din livaua Timișvar este „Varoș-i Semlit, nam-i diger Virșaç” — în traducere: orașul Semlit, cu alt nume Vârșeș. Aceasta explică și rezolvă vechea controversă referitoare la numele vechi al actualului oraș Vârșeș, anume Semliș/Semlac, sau cetatea Kis–Somlyo. Tot acum defterul amintește „karyie-i Ali–Pinari, nam-i diger Moșandi” care în traducere este: satul Alibunar, cu alt nume Mocșanda/Maxond (Idem, 1976, p.71).
- F. D.* În defterul acestui an apar date extrem de interesante în privința sangeacurilor, nahiilor și chiar satelor acestora. Astfel în nahia Arad satele Sf. Ioan și Balvanus sunt vakâf și plătesc dijme în valoare de 5.612 și respectiv 5827 akçe; sangeacul Cenadului are 4 nahii (Cenad, Becej, Galat, Becicherec) iar defterdarul este Hasan, scribe fiind Ibrahim ibn Abdullah; nahiile Gyula și Arad aveau 79 sate și puste; orașul Arad are acum 19 familii impuse la dare, specificate nominal, nahia Arad făcând parte din sangeacul Gyula; mănăstirea Hodoș–Bodrog are trei călugări (Todor, Anton, Gheorghe (?Gyura) iar satul Hodoș de lângă are 6 familii impuse la dare; nahia Bèkès are 73 sate iar cea a Zarandului are 82 sate și puste (Káldy Nagy Gyula, 1982, p. 11, 35, 40, 70, 138, 148, 273).
- F. D.* În Lipova trăiesc 77 de familii creștine impuse la dare. Tot aici aflăm și mănăstirile creștine Ostrov și Udnije, în afara locașurilor de cult otomane (Fodor P., 1996, p. 317).

Anii 1580–1582

F. D. Daud pașa este berilerbei de Timișoara.

Anii 1580–1581

F. D. Daud beilerbei îl recomandă pe Cender bin Sadi, ca pe un viteaz veteran al părților de la hotare fiind demn să primească un timar de 1.000 groșițe.

Anul 1580

Februarie–aprilie În cetatea Caransebeș castelani sunt Bona Vaida și Ioan de Racovița, iar jude Ladislau Láțug.

Anul 1581

F. D. Defter otoman asupra numărului de locuitori și de oi deținute în sangeacul Cenadului. Dintre satele de azi sunt amintite Nerău cu 1200 oi, Saravale cu 3.805 oi, Igrîș cu 368, Sânpetru Mare cu 2.184, Seceaniul Mare și Mic cu 4.808, Variaș cu 3298 oi etc. (Birăiescu, T. 1934, p. 48–49).

F. D. Sangeac beiful de Cenad îl recomandă pe același Cendar bin Sadi pentru un alt timar de 1.000 groșițe, iar defterdarul din Timișoara — în urma altor servicii prestate de același viteaz, îl recomandă și el pentru un alt timar, tot de 1.000 groșițe (Szentklaray J., 1917, p. 10).

Iunie 4 Sultanul îl recomandă pe Regep, căpitanul corăbierilor din Smederevo, să primească un zeamet de 40.003 akçe în sangeacul Timișoarei, nahia Panciovei, pentru faptele sale de arme (Ibidem).

August 9 Ordin sultanal pentru Ferhad, tunar în cetatea Soimoș, care primește ca timar satele Ofșenița, Rudna și Dolaț din nahia Ciacova, a sangeacului de Timișoara, pentru meritele sale militare (Idem, p. 10–11).

August Misionarul iezuit Sfrondata este la Timișoara spre a acorda asistență religioasă catolicilor (Farago J., 1925, p. 60).

F. D. Călătorul italian Antonio Posevino descrie astfel situația catolicilor din Banatul creștin: „Același lucru (lipsa de preoți) se poate spune și despre acei catolici care se află în Banatul Lugoșului și care păstrează aproape cu toții credința catolică. Totuși neavând nici ei un preot catolic, ci banul (Toma Tornyai, N.N.) căutând cu toată străduința să răspândească printre ei arianismul, ei s-au îndreptat de mai multe ori cu lacrimi calde, venind în cete întregi de frații noștri, deși până acum nu li s-a putut da un alt ajutor decât prin cuvinte și nu prin oameni sau preoți”. (Călători străini, II, p. 569).

Anul 1582

Februarie 3 Scrisoare pentru ca un oștean călare din garnizoana Lipovei, remarcat în luptele împotriva lui Gaspar Becheș, să primească — pe lângă cele 2/3 de timar pe care-l avea în sangeacul Timișoarei, și 2/3 dintr-un alt timar în sangeacul Budei, în valoare de 5.233 akçe (Szentklaray J., 1917, p. 10).

Martie 8 Catolicii din Timișoara se adresează papei de la Roma solicitând preot și dascăl pentru școală; semnează judele Stefan Herceg, Simion fiul lui Mihai, Toma Boccovius, Petru Balom, Toma Szabo, Petru Hegeg, Martin fiul lui Gaspar (Törtènelmi Adattár, III, p. 120).

Aprilie 14 Stefan Bathory, rege al Poloniei și fost principe transilvan, îi dăruiește lui Ștefan Stepan satul Oloșag pentru bunele sale servicii militare (Veress A., 1914, II, p. 225–226).

F. D. Vilayetul de Timișoara trimite la Istanbul 1.542.000 akçe (Fodor Pál, 1996., p. 32).

F. D. Apare Palia de la Orăștie: „Cu mila lui Domnedzeu și cu ajutoriulu fiiulu și cu săvârșitul duhului sfîntu Eu Tordașu Mihaiu alesu Piscopul Româniloru în Ardealu și cu Herce Stefan propeve-duitoriulu Evangheliei lu Hs. în orașul Căvăranu Sebeșului, Zacan Efrem dascălu de dăscălie a Sebeșului, și cu Pestișel Moisi propoveditoriulu Evangheliei în orșul Logojuului, și cu Arhirie protopopul varmighiei Henedoarei ținum întruna pentru jelanie scripturei sfinte că vădzuu cum toate limbile au și înflurescu întru cuvintele slăvite alui domnedzeu numai noi Romanii pre limbă nu avem pentru aceaia cu mare muncă scoasem den limba jidovească, și grecească și sârbească pre limba românească, 4 cărți ale lui Moisi prorocul și patru cărți ce se cheamă Țrstva și alți proroci câțiva și dăruim voao fraților Rumâni și cetiți și nu judecați necetindu înainte...” (I. D. Suci, Literatura bănățeană).

1582 și după Iankul Lugosian este viceban al lui Gheorghe Palatici.

Anul 1583

F. D. Scrisoare a sultanului către principele Transilvaniei, Cristofor Báthory, referitoare la protecția acordată creștinilor (Szentklaray J., 1917, p. 19–20).

Noiembrie 10 Moare la Timișoara misionarul iezuit Bartolomeo Sfrondata, primul misionar romano-catolic ce a venit și slujit aici după anul 1552 (Juhász K., 1938, p. 313–314).

Anul 1584

Februarie 2 Călătorul italian G. P. Campani despre situația catolicilor din Banat: „Azi au fost trimiși doi nobili români din Lugoj și Caransebeș, provincie românească, spre a cere un preot pentru părțile acelela... A venit azi din Timișoara un altul... Am primit o altă delegație de la Lugoj și Caransebeș. Au venit și ei cu o trăsură ca să ia pe unul dintre ai noștri”; aceștia solicită un preot catolic pentru zeci de sate, dar misionarii nu pot intra în vilayet sau în Banatul de Lugoj–Caransebeș decât cu o scrisoare de recomandare a principelui transilvan (Călători Străini, III, p. 104).

Februarie 27 Misionarul Ferante Capecci scrie din Cluj despre situația catolicilor din Timișoara și despre moartea părintelui Sfrondata „al patruea locaș (al iezuiților N.N.) ar fi fost la Timișoara, dacă ar mai fi rămas în viață și cu vioiciunea minții părintele Sfrondata. Bunul părinte a murit la începutul lui noiembrie, după ce s-a împărtășit cu sfintele taine, ca un creștin; căci s-a bucurat de atâta har, încât și-a

păstrat cunoștința până la sfârșit. Un catolic din Timișoara, în a cărei casă a murit, mi-a povestit despre aceasta; și am făcut în această provincie o slujbă pentru odihna sufletului său împreună cu cele 2 liturghii”. (Idem, p. 78–79, 96).

Iulie 28 Un misionar iezuit numește Banatul, „ducato de Temisfar” (Juhász K., 1938, p. 299–300).

Decembrie 27 Pașa de Bosnia este așteptat cu armata sa la Timișoara (Veres E., 1929, I, p. 325).

Anul 1585

Iulie 11 Beilerbeiul Mehmed de Timișoara este schimbat cu un alt Mehmed (Idem, III, p. 30).

August 9 Iezuitul Valentin Lado povestește despre misiunea sa în Banat și despre alungarea „ereticii” din trei orașe, dar și despre satele în care au oficiat liturghia, au botezat și cunutat populația, după ritul catolic (Juhász K., 1938, p. 315–316).

F. D. Lista așezărilor ce fac parte din sangeacurile Arad (135) și Lipova (578) a vilayetului de Timișoara, din care multe (unele dispărute, altele existente și acum) fac parte azi din județul Timiș (Ráth K., 1862, p. 45–49).

1585 decembrie–1586 ianuarie Iezuitul Valentin Lado a venit și a stat o lună la Caransebeș și Lugoj, unde a readus la catolicism mulți oameni, alungând pe pastorul protestant de aici. Relatarea sa este amplă, concisă și merită consemnată „Acum o lună când am venit la Caransebeș am găsit aici o mulțime de locuitori catolici, cam la trei mii, care erau siliți să îl asculte și să-l servească pe preotul eretic din cauza a opt nobili care sunt eretici. Dar după venirea mea l-au părăsit pe preotul eretic și doamna băneasă care se lăsase proape de credința catolică s-a convertit și s-a mărturisit și împărtășit împreună cu toată casa. Iar domnul ban (Gheorghe Palatici de Ilidia, N.N.) este atât de binevoitor față de ai noștri, încât zi de zi nu a vrut să prânzească și să cineze fără mine. Este un om foarte cumpătat și foarte vigilent și iubește mult de tot pe oamenii cumpătați și sobri. M-a rugat stăruitor (ca să-l las) pe fiul său de 10 ani să vină la locuința mea ziua și să-l învăț să citească. Și la plecarea mea să-l las pe tânărul meu pe care-l aveam cu mine să rămână în urmă pentru a-l învăța pe fiul său. Căci el nu vrea ca acela să fie inițiat de ereticii plini de răutate. Am ascultat mai bine de 28 de mărturisiri, am botezat 18 copii. Am fost silit să țin predică pe românește, limba lor, din ziua de Rusalii tot mereu, căci puțini știu ungurește. Dumnezeu m-a inspirat să învăț imba lor și să-i pot ajuta. Nenumărați ar veni să se mărturisească de la Dunăre până aici. În ziua de duminică de după sărbătoarea Sfintei Treimi am ținut predică și am făcut slujbă bisericească, după care toți locuitorii orașului împreună cu judele s-au dus la domnul ban și, în fața lui, au declarat că nu mai vor să aibe un preot eretic, nici să plătească pentru el. Doar opt nobili vor un preot eretic. Domnul ban i-a trimis la principe. Iar acum judele orașului și tot senatul (orașenesc, N.N.) au trimis doi nobili de seamă la principe ca să-l alunge pe eretic, pe care nu-l vor nicidecum. Și

preotul eretic a venit aici la Alba Iulia să se plângă. Vom vedea ce va urma cu ajutorul harului divin...” (Călători străini, III, p. 120–122).

Anul 1586

F. D. „lege pentru taxele de târg în satul Orșova”, „lege pentru portul satului Orșova” și „lege pentru măjerii din portul Orșova”, sunt trei acte oficiale otomane ce reglementează toate taxele plătite pe uscat sau la malul apei (Trâpcea T., 1979, p. 207–210).

Anul 1587

F. D. Misionarii iezuiți Mathias Thomany și Stefan Arator stau câteva luni la Timișoara, acordând asistență religioasă catolicilor de aici.

Martie Iusuf, fostul beilerbei pleacă la Buda și vine noul beilerbei de Timișoara Hasan, fost bostangibaș — șeful portarilor de la palatul imperial (Cronici turcești, I, p. 361).

Mai 5 Sultanul scrie administrației timișorene despre faptul că Kasâm Alioglu ce are un zeamet în sangeacul de Gyula, mai primește un timar în sangeacul de Timișoara, în valoare de 1.400 akçe (Szentkláray J., 1917, p. 11).

Octombrie 10 Misionarul iezuit Ștefan Szanto se gândește să traducă textele sfinte în limba maghiară, sau să meargă în Moldova și Țara Românească unde se anunță un climat favorabil pentru catolicism, sau cel puțin să meargă în Banat, la Lugoj și Caransebeș, unde este nevoie de misionari (Călători străini, III, p. 148).

F. D. Francezul De la Noue inițiază un proiect de cruciadă antiotomană (Turcica, III, p. 161).

Anul 1588

Iunie 20 Sultanul către beilerbei despre Mohamed Irioglu, posesorul unui timar de 20.000 akçe în sangeacul Timișoara, care primește un alt timar de 20.100 akçe în sangeacul Gyula — satul Gyoma — rămas liber după moartea fostului posesor, Mustafa (Szentklára J., 1917, p. 11).

August 4 Sultanul îi acordă lui Ahmed Abdalahoglu, timariot din sangeacul de Timișoara, pentru faptele sale de arme împotriva imperialilor la Ecsed și Satu Mare, pe lângă timarul de 3.000 akçe și un altul, cu valoare mai mare (Idem, p. 10).

August 4 Pentru fapte similare, sultanul îi acordă timariotului din sangeacul de Timișoara, Mustafa Mikizoglu, pe lângă timarul său de 4.000 akçe și un altul de 5.500 akçe (Ibidem).

Octombrie 14 Sultanul constată că din dările vilayetului se strâng, din 1554 încoace, 2 milioane akçe și din casa imperiului se mai dau 50.000 guruși (3.500.000 akçe) (Fodor Pál, 1996, p. 32).

F. D. Principele transilvan îl numește ca ban de Lugoj și Caransebeș pe Gheorghe Palatici de Ilidia (Tomoni D., 2002, p. 131).

Anul 1589

F. D. Privilegiile Banatului de Lugoj–Caransebeș sunt reactualizate în acest an, așa încât principele transilvan trimite o solie, condusă de Nicolae Gavay, spre a reaminti faptul că însuși sultanul Soliman I a acordat principilor transilvani acest banat (Feneșan Cr., 1977, p. 231).

F. D. Hasan pașa, beilerbeiu de Timișoara este mutat la Buda iar în locul său vine Djafer pașa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul Hegirei 999–1000/ Anul 1590–1591 d.C.

Un registru de solde al unor cetăți bănățene pentru acești ani de la sfârșitul secolului al XVI-lea a fost publicat de Laszlofalvi Velics Antal și Kammerer Erno, în culegerea de deftere otomane. El conține mai multe documente — 17 — câte unul pentru fiecare cetate cu garnizoană otomană din vilayetul Timișoarei. Redăm mai jos, în ordinea din lucrarea citată, conținutul acestor documente:

Doc. nr. CLXXIV

„Registrul de solde al ulufegiilor, azapilor, martologilor și muteferica din TIMIȘOARA în anul H. 999–1000”

ULUFEGII

Prima trupă are 53 oameni, este împărțită în 6 ode și este condusă de Aga Amrullah care are solda zilnică de 32 akçe.

1. Salih Ahmed stegarul 10 a, (solda zilnică de 10 akçe N.N.), Mustafa Abdullah 8 a; Mustafa Abdullah (altul) 8 a; Mohamed Abdullah 8 a; Pervane Jusuf 8 a; Osman Timur 8 a; Djafer Abdullah 8 a; Durgud Suleiman 8 a; Mustafa Abdullah (al treilea, N.N.) 8 a.
2. Stegarul Kurd Abdullah 10 akçe; Suleiman Perviz 8 a; Ali Mustafa 8 a; Ali Mahmud 8 a; Kurd Edris 8 a; Ali Ahmed 8 a.
3. Stegarul Hasan Isa 9 akçe; Ali Mohamed 8 a; Osman Ibrahim 8 a; Rizvan Abdullah 8 a, Mohamed Jusuf 8 a; Ibrahim Mohamed 8 a, Ramazan Abdullah 8 a; Saban Uveziz 8 a; Abdi Abdullah 8 a.
4. Stegarul Hasan Abdullah 9 akçe; Kurt Divane 8 a; Hasan Tevdis 8 a; Mustafa Abdullah 8 a; Uveziz Abdi 8 a; Jusuf Saban 8 a; Ibrahim Lufti 8 a; Gazanfer Bozna 8 a; Ferhad Abdi 8 a.

5. Stegarul Djafer Husein 10 akçe; Kurd Bosna 8 a; Husein Hasan 8 a; Mustafa Abdi 8 a; T. Mustafa 8 a; Mohamed Turkhan 8 a; Ali Abdullah 8 a; Ali Seidi 8 a; Hasan Zulfikar 8 a.
6. Stegarul Arslan Ferhad 10 akçe; Safar Ibrahim 8 a; Mohamed Husein 8 a; Husein Osman 8 a; Bekr Daud 8 a; Ramazan Kurd 8 a; Husein Abdullah 8 a; Rizvan Abdullah 8 a; Tevdis Seidi 8 a.
A doua trupă are 42 oameni. Hamza aga are 20 akçe pe zi; stegarul Halil Behram are 8 akçe zilnic. Trupa este împărțită în patru ode, a câte 10 soldați fiecare, ce primesc tot 8 akçe ca și prima trupă.

AZAPI ȘI REISI

Prima companie are 75 oameni și este condusă de Husein Aga ce are zilnic 15 akçe; Durak chehaia are 10 akçe pe zi. Primul „rias” este condus de Mohamed T. reis (12) cu 12 akçe pe zi și are 2 ode cu 20 oameni ce primesc zilnic 46 și, respectiv, 48 akçe. Al doilea rias este condus de Behram Bozna reis cu 11 akçe pe zi. Cuprinde 2 ode cu 20 oameni. Solda primei ode este de 54 akçe pe zi, iar a celei de-a doua ode de 46 akçe pe zi. Al treilea rias este condus de Ali reis cu 12 akçe pe zi și se compune din două ode a câte 10 oameni fiecare, ce primesc drept soldă câte 46 respectiv 51 akçe. Al patrulea rias are 1 odă, 1 stegar, și 9 oameni ce primesc, în total, zilnic 52 akçe.

A doua companie are 44 de oameni și este condusă de Ahmed Aga cu 27 akçe zilnic și de Haider chehaia cu 12 akçe pe zi. Primul rias îl are comandant pe Djafer Mahmud reis cu 9 akçe pe zi. Al doilea rias îl are pe Suleiman Pervane reis cu 10 akçe zilnic și 20 oameni plătiți cu 5 și 6 akçe.

A treia companie are 2 ode a câte 10 oameni fiecare, este condusă de reis ce are 12 akçe pe zi, iar plata odelor este de 46 și 51 akçe zilnic.

A patra companie are 1 odă, 1 stegar și 9 oameni, solda lor zilnică fiind de 52 akçe.

MARTOLOGII

Halil aga, are 10 akçe zilnic, în total 1.690 akçe. Baiazid Ali căpitan 6 a; Behram Abdullah 6 a.; Dimitri Vucit 4 a.; Vancea Iovan 4 a.; Radosa Petru 4 a.; Mili Nicola 4 a.; Petru Iovan 4 a.; Mihăilă Pavel 4 a.; Matias 4 a.; Stoian Mihăilă 4 a.; în total sunt 10 oameni cu 46 akçe solda zilnică. Nicola Ivan stegar 5 a.; Pavel Dimitrie 4 a.; Nedelco Radici 4 a.; Stoian Dimitrie 4 a.; Nicola Brasoik 4 a.; Petru Mihăilă 4 a.; Nicola Bosik 4 a.; Miklos Masarovit 4 a.; Giura Palcik 4 a.; Nicola Radovik 4 a.; total 10 oameni cu 41 akçe solda zilnică. Mai erau 2 ode cu 19 oameni. În total erau 40 martologi.

MUTEFERICA

Basli chehaia intendentul are 20 akçe pe zi; Husein aga 13 a.; Zulfikar Mustafa 10 a.; Ali Celebi 16 a. numărul total al ulufegiilor, azapilor, martologilor și muteferica

este de 258 oameni. Acestora li se mai adaugă un număr, neprecizat aici, de tunari și muhafâzi.

Doc. CLXXV

Solda garnizoanei cetății FĂGET din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII Prima companie este a lui Ibrahim aga, cu o soldă zilnică de 26 akçe, în total primește 3170 a. Mai sunt 4 sergenți cu câte 9 a. și, în total, are 40 oameni. Solda zilnică a sergenților este de 10 akçe, iar a soldaților de 8 akçe. A doua companie a lui Ali aga, care are zilnic 22 akçe, și are 4 ode cu 40 oameni în total, cu aceeași soldă ca și prima companie.

AZAPII și REIS – II Aga Ali cu 12 a. zilnic, primește în total 1.902 akçe. Aga tunarilor, Mustafa, are 7 a. pe zi, primește 1.210 a. Besir chehaia are a. zilnic, primește 1.047 a. Ali Hasan reis are 6 a., primește 876 a. Mai sunt 1 sergent și 7 oameni, a căror soldă zilnică este de 40 a. Numărul ulufegiilor și azapilor din Făget este de 94 oameni.

DOC. CLXXVI

Solda garnizoanei cetății BOCȘA din vilayetul Timișoara în anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII Suleiman Aga cu trei ode, are în total 30 oameni. Aga primește zilnic 25 a., cei din prima odă 73 a, dintr-a doua 84 a, dintr-a treia odă 74 a, în total 231 a.

MARTOLOGII Cender aga are 20 akçe pe zi, Ridvan sutașul (căpitanul) are 6 a. pe zi. Prima companie a lui Vuk Radu ce are 5 a, are 9 oameni: Milos Bicola, Petru Stoian, Andrei Zoboko, Stoian Nicola, Janos Milos, Mihak anos, Stoian Pavlovit, Petru Andrei, Dimitrie Mihal, ce au fiecare 4 a. pe zi. În cele 2 ode sunt 20 oameni. Numărul total al ulufegiilor și martologilor din Bocșa este de 63 oameni.

DOC. CLXXVII

Solda garnizoanei cetății GYULA din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII Mohamed aga, cu o soldă zilnică de 30 (total 5.100) akçe; sunt 6 ode, în total 60 oameni. Solda zilnică a subofițerilor este de 0–20 a., a soldaților de 8 a. Al doilea agă, Veli, (cu solda zilnică 30 a.) are 7 ode a câte 9 oameni și 2 ode a câte 7 călăreți. Total 86 oameni. Ramazan, al treilea agă, are 8 ode, în total 77 oameni. Al patrulea agă, Mustafa are 5 ode cu 49 oameni. Numărul total al ulufegiilor este de 276 oameni.

MUHAFÂZII (apărătorii) cetății interioare Gyula Comandantul Abdi are zilnic 16 a. Adjuncții sunt Husein Bozna, Mevlana Mujiedin. În total sunt 13 bulucuri (14) de muhafâzi a câte 7–8 oameni, în total 112. Solda zilnică a bulucului este între 48–52 akçe.

Apărătorii cetății exterioare Gyula

Omar aga are zilnic 14 akçe, în total 2.288 a. Hurem chehaia, în total are 1974 a. Sunt 4 bulucuri având în total 36 oameni. Numărul total al muhafâzilor este de 140 oameni.

AZAPII cetății Gyula: Ibrahim aga cu 20 a.zilnic; Bechir chehaia 14 a.; Ferhad reis 13 a.; sunt 5 bulucuri cu 45 oameni. Solda lor zilnică este de 41, 46 și 51 a. Mustafa aga are 24 a., Ibrahim chehaia are 15 a., Ferhad reis are 15 a. Cinci ode au în total 48 oameni ce primesc zilnic 41, 46 și 51 a.

Numărul total al azapilor este de 106 oameni.

MARTOLOGII: Husein aga (cu solda zilnică de 24 a.) are 4 ode cu 37 oameni, cu solda zilnică de 29,33,37 și 40 akçe. Mohamed aga (solda zilnică de 17 a.) are 4 ode cu 37 oameni a căror soldă zilnică este de 29, 33, 35 și respectiv 48 a. Totalul martologilor este de 74 oameni, sârbi și câțiva turci.

MUTEFERICA cetății Gyula: Tevdij aga capudan are zilnic 24 a. Ali Dizdar (16) are zilnic 18 a. Lufti chehaia are zilnic 10 a. Veli aga tunarilor are 12 a., Ali chehaia de tunari... (lipsă text, N.N.) și Mohamed, aga podului are zilnic 21 a.

Numărul total al garnizoanei din Gyula este de 709 oameni.

DOC. CLXXVIII

Solda zilnică a garnizoanei cetății ERDŐHEGYI din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591). Ține de livaua Gyula.

MUHAFÂZII: Djafer aga, comandant, are zilnic 20 a. Ali chehaia are 10 a. Sunt 4 bulucuri cu 9–10 oameni, în total 38; 3 bulucuri au zilnic câte 49 a., altul are 61 a. zilnic.

ULUFEGII: Mohamed aga are 7 ode cu câte 10 oameni, în total 70 oameni. Solda zilnică a agăi este de 25 a., a odelor între 82–85 a. Jusuf aga are 6 ode a câte 8–9 oameni fiecare, în total 52. Solda zilnică a agăi este de 28 a. iar a călăreților, ca și a celor din primele 7 ode.

AZAPII: Regep aga are 30 a., Kurd chehaia are 12 a., Ferhad bairactarul are 8 a. Sunt 4 ode a câte 9–10 oameni, total 38. Timur aga are 20 a., Mustafa chehaia are 15 a., Hasan Abdullah reis are 14. În cele 2 ode sunt 19 oameni.

MUTEFERICA: Behram aga de tunari are 12 a., Ali Divane chehaia are 12 a., Murteza muezinul mecetului are 8 a., Ibrahim ajutorul de muezin are 8 a., Muhajedin imam și chatibul hasului mecetului are 9 a. Totalul oamenilor din cetate este de 260.

DOC. CLXXIX

Registrul de solde al cetății BEKES din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII: Primul agă, Zulfikar, are 30 a. zilnic. Sunt 8 ode a câte 8–9 oameni, în total 73. Al doilea agă, Gasan, are zilnic 16 a., și 4 ode cu câte 9–10 oameni, în total 49.

MUHAFÂZI: Ibrahim aga are 15 a., Hasan aga tunarilor are 11 a., Piri chehaia are 10 a., Husein chehaia are 11 a., Khurem muezinul are 6 a. soldă zilnică. Sunt în total 4 bulucuri cu câte 9–10 oameni, în total 37.

AZAPI: Mohamed aga are zilnic 25 a., Hamza chehaia are 10 a., Ferhad reis are 9 a. Sunt 4 ode cu câte 9 și 10 oameni, în total 38.

MARTOLOGI: Malcoci aga are 10 a., Jusuf sergentul are 8 a. Sunt 3 ode cu câte 9–10 oameni, în total 29 oameni. Totalul garnizoanei din Bekes are 238 oameni.

DOC. CLXXX

Registrul de solde al garnizoanei cetății SZARVAS, din livaua Gyula, vilayetul Timișoara.

ULUFEGII Baiazid Timurhan aga are 30 a, Suleiman chehaia are 14 a soldă zilnică. Sunt 9 ode cu 8 și 10 oameni, în total 75. Hasan aga are 30 a soldă; sunt 6 ode cu câte 8–9 oameni, în total 52 călăreți.

AZAPI și REISI: Hasan aga are 18, Ibrahim chehaia 12 și Ahmed reis 19 akçe soldă pe zi; sunt 4 ode cu 34 oameni.

MARTOLOGI: Djafer aga are 22, Hadji Safer chehaia 8 și Osman Ali 9 a. soldă pe zi. Sunt 2 ode cu un total de 20 luptători sârbi.

MUTEFERICA: Bali dizdar are 16, Suleiman chehaia 14 a., Mohamed Timur aga tunarilor 12, Mohamed Murad chehaia tunarilor... (lipsă în text). Mumi Divane sergent de tunari 8 a. soldă zilnică. Numărul total este de 195 oameni.

DOC. CLXXXI

Registrul de solde al apărătorilor cetății ARAD pe anul 999–1000 (1590–1591). Cetatea ține de vilaietul Timișoara.

Fetulah aga are 10 a., Hasan chehaia 10 a., Djafer Saban sergentul tunarilor 10 a., Durgud chehaia 8 a. pe zi. Două bulucuri de muhafâzi au 20 oameni. Solda zilnică a primului buluc este de 48, a celui de-al doilea de 50 akçe. Un buluc de tunari cu sergentul Saban și ajutorul său Durgud are 10 oameni. Solda zilnică a tunarilor este de 36 a. Numărul muhafâzilor și tunarilor din Arad este de 32 oameni.

DOC. CLXXXII

Registrul de solde al garnizoanei din LIPOVA pe anul 999–1000 (1590–1591).

ULUFEGII: Prima trupă a lui Omar aga are 3 ode cu 29 oameni. Solda zilnică a agăi este de 20, iar a fiecărei ode este de 67, 75 și 76 akçe. A doua trupă, a agăi Urudj, are 3 ode cu 29 oameni și 3 ajutoare. Solda zilnică a agăi este de 20 a., a oamenilor din ode este de 73, 67 și 70 akçe.

AZAPII și REISII cetății Lipova. Hasan aga cu 19 a, Osman chehaia cu 17a. Mohamed Abdullah conduce 3 rias. Reisul primei este Omar Husein cu 10 a., ce are 2 ode cu câte 10 oameni fiecare. Solda zilnică a primei ode este de 41, a celei de-a doua de 51 akçe. Al doilea reis este Abdi Tezvidj cu 10 a.; are 1 odă cu 10 oameni cu o soldă zilnică de 36 a. și o odă cu 5 oameni ce primesc 26 a. pe zi. Al treilea rias are 2 ode și este a lui Hasan reis. Prima odă, cu 7 oameni are zilnic 36 a., a doua odă are 9 oameni cu 41 a. soldă zilnică. Al patrulea rias, a lui Saban, are 9 oameni. Numărul total al azapilor și reisilor conduși de Hasan aga este de 66. Al doilea corp de azapi și reisi din cetatea Lipova. Hamza aga are 20 a. pe zi. Regep chehaia are 10 a. Prima odă are 10 oameni cu 46 a pe zi, iar a doua odă cu 4 oameni are 21 a. pe zi. Al doilea rias a lui Djafer Divane (cu 10 are 2 ode: prima cu 8 oameni are solda zilnică de 41, a doua odă cu 10 oameni are zilnic 51 a. Al treilea rias, cu Uveis Bali reis —12 a.zi — are 2 ode. Prima are 10 oameni cu 51 a., zilnic, a doua are 8 oameni cu 41 a. pe zi. Totalul luptătorilor agăi Hamza este de 55 oameni.

MARTOLOGII cetății Lipova. Ibrahim aga are zilnic 12 a. iar Husein aga 10 a. Odele primului agă au 8 oameni cu 32 a. pe zi, 8 oameni cu 29 a. pe zi și 4 oameni cu 17 a. pe zi (deci erau 3 ode, N.N.). Prima odă are sergent și celelalte 2 un sutaș. Trupa celui de-al doilea agă are 10 oameni plătiți cu câte 44 a., 8 oameni cu 25 a. și ultima (odă, N.N.) are 3 oameni plătiți cu 13 a.; este un sergent și 2 sutași. Cei mai mulți soldați sunt slavi. În total sunt 43 oameni.

MUTEFERICA: Elias capudanul are 40 a. soldă zilnică. Totalul garnizoanei Lipova este de 229 oameni.

DOC. CLXXXIII

Soldele apărătorilor cetății VĂRĂDIA din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

ULUFEGII: Endris aga are 25 a. zilnic, Baiazid sergent de tunari are 10. Sunt 4 ode cu 10 oameni și 81 a. pe zi, cu 9 oameni și 66 a pe zi, cu 9 oameni și 65 a. pe zi, respectiv 10 oameni cu 81 a. soldă zilnică.

MARTOLOGI: Besir aga are 8 a. pe zi, Ahmed căpitanul are 10 a. pe zi. Sunt 2 ode cu 8 și 9 oameni a căror soldă zilnică este de câte 33 a. Totalul garnizonaei din Vărădia este de 58 oameni.

DOC. CLXXXIV

Soldele cetății ȘIRIA din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

AZAPII: Jusuf aga și Hudaverdi aga au 2 ode. Solda agăi este de 12 a, a chehaiei de 14 a. Prima odă are 7 oameni și o soldă de 33 a, a doua odă are 9 oameni cu 41 a. pe zi.

MARTOLOGII: Isa Hasan aga are 10 a., Regep Ali căpitanul are 8 a. pe zi. Prima odă are 9 oameni cu 37 a. zilnic; a doua odă are 8 oameni cu 29 a. pe zi. Garnizoana Șiriei are 37 oameni.

DOC. CLXXXV

Registrul de solde al cetății INEU din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

ULUFEGII: Primul agă este Feiz cu 17 a. Are 11 ode cu 105 oameni, solda zilnică fiind între 56–73 akçe. Ahmed, al doilea agă, are 30 a. pe zi. Sunt 80 călăreți în 8 ode cu solda zilnică între 71–73 akçe.

AZAPII: Prima trupă a lui Ibrahim aga cu 10 a. (1.700 a. în total), Ali chehaia (1.210 a.) Moharem reis (1.360 a.) și Veli Divane stegarul (1.118 a.). Prima odă are 8, celelalte două câte 9 oameni, solda zilnică fiind de 41 akçe pe odă. A doua trupă este a lui Mustafa aga (total 1.757 a.) cu Mustafa chehaia (1.700 a.) Abdullah reis (4 a./zi, total 826). Prima odă are 10 oameni cu 48 a./zi, a doua odă are 9 oameni cu 41 a./zi, a treia odă are 7 oameni...*(lipsă text). A treia trupă este a lui Mustafa Piri aga (11 a./zi), Lufti Iusuf chehaia (10), Osman Hasan reis...(lipsă text). Prima odă are 9 oameni cu soldă de 41 a./zi, a doua și a treia au câte 10 oameni fiecare, cu 35 și 46 a. solda zilnică.

MARTOLOGII: Veli aga (13 a./zi) are 3 ode cu 10, 8 și 8 oameni și solda zilnică de 36, 28 și 28 a. Husein aga are 3 ode cu 9, 8 și 7 oameni. Solda zilnică a agăi este de 10 a., a oamenilor de 42, 29 și alte 29 a.

MUTEFERICA: Mustafa capudanul are 40 a., Hasan dizdarul are 18 a., M (25) chehaia garnizoanei are 12, Ferhad Tezvidj sergentul tunarilor are 10 a., Mohamed chehaia tunarilor are 8 a.

Totalul garnizoanei din Ineu numără 331 oameni.

DOC. CLXXXVI

Registrul de solde al celor din TOPINCS din sangeacul Ineu, vilayetul Timișoara, pe anul 999–1000 (1590–1591)

MARTOLOGII: Hudaverdi aga are zilnic 11 a., iar cele 3 ode au, împreună, 27 oameni. Prima are 10 cu 44 a./zi. A doua are 8 cu 29 a./zi. A treia are 9 oameni cu 37 a./zi. Totalul oamenilor este de 26.

DOC. CLXXXVII

Registrul de solde a cetății CENAD din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

ULUFEGII: Hasan aga are 18 a./zi. Are 44 oameni, în 5 ode, cu solda zilnică de 7 a.

MARTOLOGII: Selim aga are zilnic 12 a. Hasan Ramazan chehaia are 6 a./zi. Radoka căpitanul are 7 a./zi. Sunt 3 ode cu total de 28 oameni.
Totalul garnizoanei numără 73 oameni.

DOC. CLXXXVIII

Registrul de solde al cetății MIZAKI (Mucsaki?) din vilayetul Timișoara pe anul 999–1000 (1590–1591)

AZAPII și REISII: Mohamed aga are 9 a./zi, Regep chehaia are 8, Zulfikar Abdullah are 5 a. soldă zilnică. Are 2 ode cu 19 oameni.

MARTOLOGII: Durak aga are 10 a./zi, Edris căpitanul are 6 a./zi. Sunt 3 ode cu 18 oameni, toți slavi. Prima odă are 5 luptători, a doua are 7 și a treia are 6. Numărul total este de 42 oameni.

DOC. CLXXXIX

Martologii cetății VRSAC din vilayetul Timișoara în anul 999–1000 (1590–1591)
Ali Pervane aga are 15 a./zi, Abdullah căpitanul are 8, Mustafa chehaia are 8 a. soldă zilnică. Farkas Matyas sergentul are 5, Jovan Markovit are 4, Pijale Abdullah 4 și mai sunt 7 oșteni sârbi cu câte 4 a. fiecare. Sergentul Stoian Damian are 4 a., Gyura Ogri are 4, Nicolka Popovik are 4 și alți 7 slavi au fiecare câte 4 akçe.

DOC. CXC

Registrul soldelor azapilor din DANDABAD (Vardabad?) din ținutul vilayetului Timișoara în 999–1000 (1590–1591)

Gazi aga are 16 a./zi, Ibrahim Hosrev are 12, Husein reis are 4 a. Sunt 2 ode cu 19 oameni cu o soldă zilnică de 4–5 akçe. În total sunt 22 oameni. (Hațegan I., Vincze C., 2002).

Anul 1591

F. D. Veniturile vilayetului de Timișoara s-au ridicat la suma de 10.812.449 akçe care au fost cheltuite pentru solde (6.2711.931 akçe) și altele (1.2488.089 akçe). Aceste sume provin 54 % din muktataa, 25,79 % din gizie, 8, 87 % din darea oilor (Fodor P., 1996, p. 33).

Martie În centrul Europei se știa de dorința beilerbeiului timișorean de a ocupa restul Banatului, dar și de plata de 500 mărci de argint pe care i-a plătit principele transilvan spre a potoli pretențiile acestuia (Hurmuzaki E., III/2, p. 27).

Martie 25 Principele transilvan îi scrie beilerbeiului de Timișoara despre Ibrahim, beiful de Ineu și problemele create de el în zona cetății și domeniului Dezna.

F. D. Vilayetul de Timișoara are acum 6 sangeacuri: Timișoara, Cenad, Lipova, Ineu, Gyula, Moldova.

Noiembrie Lista oștenilor din cetatea Gyula, pe nume, funcții și unități, cu suma cuvenită fiecăruia. Sumele au fost plătite de eminul muktataa din Timișoara și Cerna (Fekete L., 1955, p. 515–519).

Decembrie 17 Bani necesari pentru hrana a 34 oșteni sunt dăruți de eminul Ahmed Celebi din Sarad (localitate dispărută pe lângă Giarmata) (Idem, p. 515).

Anul 1592

F. D. Hasan pașa este numit beilerbei de Timișoara, dar moare cu prilejul unor lupte în Bosnia, înainte de a-și prelua funcția (Cronici turcești, I, p. 495). Este numit Mustafa (circa 1592–1593) Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1593

Iunie 23 Marele vizir Sinan pașa, îl trimite ca beilerbei la Timișoara pe Kirli Hasan, cu rang de vizir (Cronici turcești, III, p. 6), care îl înlocuiește pe Mehmed pașa.

F. D. Solul francez Jaques A. de Thou scrie că pașa de Timișoara (Kirli Hasan, N.N.) l-a înscăunat domn al Țării Românești pe Mihai Viteazu (Mihai Viteazu, 1983, II, p. 128).

Iulie 4 Otomanii declară război imperiului romano-german.

August Se produc mari inundații în Transilvania și ținuturile învecinate.

Septembrie–octombrie Marele vizir, cu trupe timișorene, atacă și cucerește cetățile Veszprem și Pálota din Ungaria, după care se retrage la Buda, inclusiv beilerbeiul de Timișoara, deși austriecii își încep contraofensiva (Cronici turcești, III, p. 31).

Noiembrie 8 Din Lugoj, banul Gheorghe Palatici scrie despre incursiunea „ungurilor” asupra târgului Mako, unde i-au surprins pe turci la moschee și au ucis 200 dintre ei (Veress A, 1914, IV, p. 40).

1593–1606 Războiul dintre otomani și imperiali, declanșat de „Liga Sfântă”, la care vor participa și cele trei țări române, dar și trupele vilayetului de Timișoara.

II.c. Între două lumi 1594–1616

Anul 1574

Februarie–iunie Răscoala românilor și sârbilor din Banat împotriva dominației otomane, cu notabile succese locale și înfrângeri repetate ale beilerbeiului de Timișoara.

Februarie Cetele de haiduci, însoțite de populație, atacă și cuceresc târgul, palanca și cetatea Vârșețului. Într-o scrisoare către împărat, principele transilvan scrie că „ai noștri au reușit să ocupe la Vârșeț curtea beiului și i-au distrus pe turcii care se aflau acolo, în afara celor ce au scăpat cu fuga în cetate”. Conducătorul acestei armate populare a fost Petru Maijos, român de origine, fost în slujba banului de Lugoj–Caransebeș, apoi stabilit în satul Obad. Răsculaților li se alătură și minerii de la o mină de argint din preajma Vârșețului. Răsculații ocupă și alte sate și târguri din zona Cărașului, având Vârșețul ca punct de sprijin (Feneșan Cr., 1985/6, p. 106–107).

Februarie Un nou centru al răscoalei este Valea Almăjului, unde răsculații sub conducerea lui Ioan Lugojanul (cu câțiva ani înainte Iankul Lugosian fusese viceban al lui Gheorghe Palatici) controlează întreaga zonă.

Martie Răsculații ajung și incendiază cetatea Bocșei, apoi 500 de răsculați ocupă târgul Margina. În același timp garnizoana otomană a Făgetului, dar și a altor fortificații mureșene se refugiază la Timișoara, cetățile părăsite fiind ocupate imediat de banul de Lugoj–Caransebeș, Gheorghe Palatici. (Tomoni D., 2002, p. 131–132).

Martie Marele vizir Sinan pașa trimite un corp de oaste în Banat să cerceteze amploarea și consecințele mișcării populare.

Martie Răsculații atacă și distrug podul de pontoane de pe Dunăre, pregătit pentru trecerea armatei lui Sinan pașa, capturează provizii și materiale de război, obligându-l pe marele vizir să treacă în Ungaria prin altă parte decât Banatul (Feneșan Cr., 1985/6, p. 109).

Martie sfârșit Actele crude de represiune asupra populației (spinte-careea, tragerea pe roată, tragerea în țeapă) au făcut ca locuitorii din zona Lipovei să confiște corăbiile trimise după sare spre Transilvania și să ucidă echipajele otomane (Ibidem).

Martie–aprilie Răscoala se extinde și în alte regiuni dunărene, Serbia, Bulgaria. Arderea moaștelor sfântului Sava, pe 27 aprilie la Vraçar, din porunca lui Sinan, provoacă răscoala poporului sârb (Ibidem).

Aprilie Ceaușul Ahmed, trimis de beilerbei la Alba Iulia să ceară explicații pentru instigarea la răscoală, este ucis, fapt care agravează raporturile bilaterale. O comisie anchetează acest omor, îi dă satisfacție deplină beilerbeiului și-l invită să asiste la execuția celor vinovați; pașa refuză și, drept urmare, vinovații sunt eliberați (Idem, p. 110).

Aprilie 1 Scrisoarea marelui vizir, care ajunge acum la Alba Iulia, specifică prinderea unor răsculați — în frunte cu Stancu — la Irhova, a 7 răsculați la Devihaba, 4

răsculați plus cei 7 frați ai unui anume Lazăr în satul Azovița; satul Juriu Mare a trecut integral de partea răscoalei, la fel și locuitorii din Bileni. În aceeași perioadă răsculații din Almăj, sub conducerea lui Mâtniceanu, se pregătesc să atace cetatea Făgetului (Idem, p. 107–108).

Aprilie Hasan, beilerbeiu timișorean, este înlocuit cu Sofu Sinan pașa.

Aprilie 17 Mihai Viteazu îl trimite pe postelnicul Toma la Gheorghe Palatici „Fiindcă am fost nevoiți să tragem la Domnia Ta pentru deosebite lucruri de nevoie pe postelnicul curții noastre Toma prin care am vestit din belșug despre toate lucrurile din aceea pricină rugăm pe Domnia Ta, pe prietenul nostru vecin binevoitor, să-i credeți vorbele pe care le va spune cu cuvintele noastre”. (Veress A., 1933, IV, p. 75 și Hațegan I., 1985, p. 213–214).

Mai 26 Lupta de la Panciova, dintre otomani și răsculați, în care mor mulți sârbi, inclusiv Vukadin, spahiul din Parta, mor pe câmpul de luptă (Feneșan Cr, 1985/6, p. 112).

Mai sfârșit Principele transilvan trimite spre Banat o armată condusă de Moise Secuiul care, sprijinită de forțe locale, a cucerit Țiria, Lipova, Făgetul, stăpânindu-le în scurt timp (Trâpcea Th., 1986, p. 275)

Mai sfârșit Cucerirea palâncii Obad de răsculați a însemnat extinderea mișcării spre vest, până la Mureș și Tisa.

Iunie 1 Răsculații atacă și cuceresc cetatea Becicherecu Mare (Zrenjanin). 2000 de răsculați atacă cetatea iar san geacbeiu și o parte a garnizoanei otomane fug.

Iunie început Două atacuri succesive ale noului beilerbei timișorean, Sofu Sinan pașa, sunt zdrobite de răsculați în zona Becicherecului Mare Prima luptă s-a dat la Pretay, unde trupele beilerbeiuului și ale sangeacbeiuilor de Lipova, Cenad și Gyula, estimate la 11.000 luptători, au fost învinse și au scăpat doar o mie dintre aceștia. Al doilea atac otoman este și el respins.

Iunie Răsculații se dispersează spre punctele strategice de pe Tisa unde cuceresc, la Titel, corăbiile otomane cu provizii, apoi orașul Becej, fără cetate însă.

Aprilie–iunie Schimbări repetate ale beilerbeiuilor timișoreni: Hasan este schimbat cu Sofu Sinan pașa, apoi și acesta îi cedează locul lui Hasan cel Tânăr; sunt semne ale nepuținței otomane de a stăpâni situația din Banat.

Mai–iunie Trupe imperiale asediază cetăți din Ungaria, trupe otomane (inclusiv timișorene) conduse de marele vizir, contraatacă (Cronici turcești, III, p. 6–7).

Mai–iunie Răscoala se întinde și în sud-estul Banatului iar o solie este trimisă la principele transilvan. Ea este condusă de către Vlădica Todor din Lipova și obține un steag și promisiunea de ajutor. Numărul răsculaților ajunge la o mie cinci sute iar printre condu-cători, Vlădica Todor, căpitani Doțian, Petru Moisui și Ioan Lugojanul (Păiușan–Sav, p. 30).

Iunie 9 și 10 Două solii ale răsculaților bănățeni sunt la imperiali; prima, condusă de George, ajunge la Hatvan și-i cere generalului von Teuffenbach trupe și muniții; cealaltă, sub conducerea lui George Raț, ajunge la arhiducele Matthias la Esztergom, și-i cere un comandant destoinic spre a conduce trupele bănățene.

Iunie Imperialii trimit un ajutor simbolic (tunuri și cavalerie ușoară, respectiv 400 oșteni–300 călăreți și 100 archebuzieri).

Iunie Contraofensiva otomană în Banat; detașamentele imperiale sunt distruse la Mănăștiur.

Iunie Mustafa pașa este amintit drept beilerbei de Timișoara (Cronici turcești, I, p. 415).

- Iunie 13* O scrisoare a conducătorilor răsculaților către principele Transilvaniei despre vizita lui Mihail Vaida din Lugoj și sprijinul promis și așteptat din partea acestui principe „Banul Sava Veli Mironit și Vlădica Todor. Această scrisoare o scriem cu toții, toți spahiii, cnezii și întreaga sârbime și toată creștinătatea, toți care ne-am botezat de la un Dumnezeu.... Vrem să vestim pe Domnia Ta (Moise Secuiul, N.N.) că a venit între noi Mihai Vajda (din familia bănățeană Vajda, N.N.) și ne-a găsit în tabără, vreo mie. De aceea, am trimis în toate părțile pe acest pământ și în două sau trei zile se pot aduna cinci sau șase mii. Iară cnezii și creștinii se adună cu toții aici și jurară înaintea lui Veli Mironit Sava și a Vlădicăi și a lui Mihai Vajda că slujesc cu credință și cu adevărat Maiestății Sale craiului... (Veress A., 1929, IV, p. 77–79). Acest Mihai Vaida a fost confundat în mod frecvent cu Mihai Viteazu, fără temei însă.
- Iunie 23* Scrisoare a principelui transilvan către sultan, la sfatul lui Mihai Viteazu, cu scopul de a-l amăgi asupra adevăratelor sale intenții asupra Banatului. (Idem, p. 84).
- Iulie* Numirea lui Hasan cel Tânăr ca beilerbei aduce și riposta hotărâtă a trupelor otomane, care încep ofensiva și obțin victorii decisive asupra localnicilor.
- Iulie 10* Bătălia de la Becicherecu Mare, dintre cei 4.300 răsculați și trupele otomane, se soldează cu un adevărat măcel, din care scapă doar 300 creștini (Decius Barovius, 1866, p. 102–108).
- Iulie* Otomanii înving trupele răsculate lângă Timișoara, apoi pe cele conduse de Iancu Halabur la Parta. Urmează o represiune sângeroasă, dar otomanii — speriați de bejenia generală a locuitorilor — promit iertarea generală pentru cei care se vor întoarce în satele lor.
- August 4–8* Armata otomană este la Buda, inclusiv trupele vilayetului timișorean conduse de Mihalidji Ahmed pașa, plus alți patru beilerbei și încep asediul cetății Esztergom.
- Septembrie 4* Hasan, beilerbeiu de Timișoara, îi scrie lui Ștefan Báthory, rudă cu principele transilvan, cerându-i credință și-l va ridica în scaunul principatului. O mișcare diplomatică inteligentă, ce urmărește dislocarea forțelor creștine (Veress A., 1929, II, p. 104–108).
- Septembrie–octombrie* Atacuri și cuceriri otomane în Ungaria cu participarea beilerbeiuului de Timișoara. În 22 octombrie se declanșează revolta celor trei Țări Române (Decei A., 1978, p. 265–269).
- Septembrie 20* Din Bratislava se scrie că transilvănenii au intrat în vilayet și, unindu-se cu sârbii, se îndreaptă spre Timișoara (Hurmuzaki E., III/2, p. 50).
- F. D.* O relatare engleză spune că „... prințul Transilvaniei și-a adunat forțele și a intrat în pašalâcul Timișoarei, unde a trecut toate garnizoanele turcești prin foc și sabie și la urmărit pe Hasan pașa până la porțile cetății Timișoara”. (Tappe E. D., 1964, p. 92).
- Toamna* Cronicarul otoman Mustafa Selaniki descrie astfel intrarea transilvănenilor în Banat, luptele de aici și asediul Timișoarei: „... la serhatul Timișoarei, afurisitul de ardelean, cunoscând foarte bine situația de la Poarta Fericirii, a început să adune ghiauri și să se răzvrătească. S-a arătat că atunci când el a atacat cetatea Lipova sangeacbeiuul ei a căzut, trecând în rândul martirilor, iar ghiaurii au pus stăpânire pe cetate”. El notează cu durere că otomanilor le-au rămas doar sangeacurile Timișoara și Gyula, restul intrând în mâna dușmanilor (Documente turcești, I p. 367–368).

- Octombrie 25* Raport despre faptul că principele și-a împărțit armata în două părți, dintre care una împotriva Timișoarei și cealaltă împotriva Gyulei (Hurmuzaki E., III/2, p. 52).
- Noiemrie 11 Roma* Papa primește un raport al principelui în care acesta promite că va asedia Timișoara (Veress A., 1929, II, p. 150–151).
- Noiembrie 20* Trupe transilvane își stabilesc cartierul general la Lugoj și cuceresc fortificațiile cu garnizoane otomane din estul și nordul vilaietului. Moise Szekely asediază și cucerește Făgetul (Marki S., 1895, II, p. 18–19).
- Decembrie* În zona Lugojului Mihnea Turcitul, venit în sprijinul otomanilor, a fost învins de către trupele transilvane (Lupta, 1981, p. 76).
- Iarna 1594/1595* Tătarii ierneză în vilayet, dar fac stricăciuni atât de mari încât beilerbeii spânzură câțiva, iar hanul, supărat, ordonă plecarea tătarilor de aici (Călători străini, III, p. 428–429 și Marki S., 1895, II, p. 123).
- Iarna* Din decembrie noul beilerbei este Mihaloglu Ahmed, până în mai 1595, apoi din nou din august 1595 până în toamna lui 1596 (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1595

- F. D.* Registrul de socoteli al Sighișoarei consemnează pentru acest an cheltuielile cu pedestrașii trimiși de oraș la Caransebeș (Hurmuzaki E., XII, p. 27).
- F. D.* Un cutremur triplu afectează toate zonele carpatine și dunărene, inclusiv Banatul (Armbruster A., 1980, p. 404).
- Ianuarie* Tătarii, plecați din Banat, sunt învinși de frații Buzești și revin la Timișoara (Hurmuzaki E., III/2, p. 2).
- Februarie 20* Din Kosice se scrie că „bulgarii sau moldovenii, transilvănenii și niște sârbi, în număr de 18.000, au respins pe tătari și i-au prins în clește la Timișoara, așa că n-au mai putut să mai dea înapoi ori să înainteze, i-au bătut, au dobândit pradă mare și au slobozit pe robii creștini, duși cu ei...” (Lupta, 1981, p. 9).
- Martie* Lipsă de provizii în vilayet, concomitent cu sosirea unor noi forțe militare otomane aici (Hurmuzaki, XII, p. 38).
- Aprilie 1* Bostangi Husein ceauș cere permisiunea principelui de a merge spre Moldova, solicitând și retrimiteră la Timișoara a ceaușului trimis la Aron Vodă, care l-a luat prizonier și l-a trimis la Alba Iulia (Tört. Adattár, 1874, p. 36).
- Aprilie 25* Trupe ardelene, comandate de Andrei Bârcianu, luptă la gurile Dunării (Hurmuzaki, E., III/2, p. 95).
- Aprilie–Mai* Se fac mari pregătiri militare și au loc schimburi de solii între părțile beligerante.
- Mai 10* Mihalidji Ahmed pașa de Timișoara este numit la Buda (Cronici turcești, I, p. 368).
- Mai 27* Gheorghe Borbely este ban de Lugoj și Caransebeș (Iványi I., 1875, p. 73).
- Iunie* Mihai Viteazu îl trimite pe Gheorghe Palatici la cancelarul Ștefan Josica, arătându-și credința față de tabăra creștină (Veress A., 1929, IV, p. 243–244).
- Iunie–iulie* Campania transilvană asupra vilaietului de Timișoara se soldează cu cucerirea cetăților din zona mureșană Cenad, Făget, Vărădia de Mureș (8 august),

- Chelmac, Lipova, Șoimoș, Arad, Felnac, Nădlac, Șiria, Pâncota, Ineu. Trupele principelui atacă apoi, și cucersc, cetățile Bocșa (18 iulie) și Vârșeț (22 iulie, unde Deli Kuer aga — comandantul cetății — este ucis) (Marki S., 1895, II, p. 24).
- Vara* Beilerbeiu de Timișoara participă la apărarea cetății Esztergom, este schimbat, iar noul pașă merge cu trupele sale la Hatvan (Cronici turcești, I, p. 368).
- August 1* Beilerbeiu de Timișoara pradă până la Dobra și stârnește riposta transilvană (Marki S., 1895, II/2, p. 21).
- August 8* Gh. Borbely ocupă orașul Lipova și ucide mulți dușmani, îl pradă și se alege cu o bogată pradă (Hurmuzaki, E., III, p. 83).
- August 13–14* Gheorghe Borbely, banul de Lugoj și Caransebeș, înfrânge armata beilerbeului de Timișoara (venit să recucerească cetatea) la Făget. Cad prizonieri 8.000 otomani și beii Lipovei și Ineului (Barovius, 1866, p. 180–186).
- August* Transilvănenii atacă și cuceresc apoi Lipova (19 august), iar restul cetățilot mreșene — inclusiv Cenadul — sunt părăsite de otomani.
- August* Djafer, beilerbeiu de Timișoara, pleacă cu trupele sale la Szeged, asediază Szolnok, apoi ajunge la Hatvan — cucerit între timp de imperiali — și se întoarce la Szeged.
- Septembrie–octombrie* Asedierea cetății Timișoara de către principele Sigismund Bathory; la sosirea unor trupe otomane, transilvănenii se retrag. Iată o relatare a cronicarului otoman Ibrahim Pecevi asupra acestui asediu „Apoi a trimis oastea sa purtătoare de semne de înfrângere la asediul Timișoarei. Hadâm Djafer Pașa, care venise la Belgrad, s-a îndreptat asupra acestora cu oamenii săi care se găseau alături de el, precum și cu oastea din acele părți. Atunci, afurisiții, neputând să mai rămână, s-au retras de lângă cetate și, ridicându-și tunurile, au plecat în capitala lor nenorocită (Cronici turcești, I, p. 174–175).
- Octombrie 19* Din Târgoviște italianul Piccolomini scrie despre sosirea acolo a lui George Palatici — fost ban de Lugoj–Caransebeș — cu 60 de oameni, pentru a intra în serviciul lui Mihai Viteazu (Călători străini, III, p. 567).
- Octombrie 26* Nicolae Dascălul, venit în Muntenia cu Sinan pașa și plecat odată cu el „Auzit că sub Timișoara a fost acum 2 luni oaste creștină, de asemenea și sub Lipova, dar amândouă nu au făcut nimic”, mai spune că „transilvănenii au luat o cetate turcească oarecare chiar pe graniță (Vârșeț, N.N.), dar după aceia a sosit acolo oastea turcească, a respins oastea transilvănenilor până la graniță” (Călători străini, III, p. 613).
- Noiembrie 2* Principele transilvan discută varianta unui nou asediu al Timișoarei, scrie nunțiul papal arătând că aceasta este centrul unei regiuni (Hurmuzaki E., XII, p. 27).
- Noiembrie 5* Albert Lonyai, unul dintre conjurații anului trecut, a ajuns la Timișoara, de unde a plecat apoi la Istanbul (Idem, p. 62).
- Noiembrie 14* Filippo Pigafetta scrie din Brașov că „Ar fi îndemnat principele să se îndrepte spre Timișoara... țara e îmbelșugată în alimente și orașe pentru cvartiruirea armatei...” (Călători străini, III, p. 553).
- Noiembrie 24* Același italian scrie că „Din Ungaria vești bune. Turcii nu ar mai avea decât 2.000 oameni la Timișoara. I se scrie principelui să vină cu restul armatei să o cucerească. Iar dacă nu ar merge el, ar putea-o cuceri chiar de acolo, deoarece acel căpitan (Gh. Borbely, N.N.) are 6.000 combatanți și așteaptă și ceva ajutor de la arhiducele Maximilian”. (Ibidem).

Noiembrie 29 Italianul Cesare Vandana îi scrie ducelui de Mantua că „La Timișoara au fost trimiși 3.000 pedestrași cu luntrea, folosind o apă foarte mare, un râu (Mureș, N.N.)” (Idem, p. 657).

Decembrie Djafer pașa este numit beilerbei de Timișoara „Mai sus numitul Djafer pașa, în rebi ül-ahîr (decembrie, N.N.) intrând în Belgrad, a trimis la Timișoara pe beii de Alagea Hisar și Velcetrin și de Semendria, împreună cu zaimii lor, pentru a izgoni pe dușmanii maghiari care atacaseră cetățile Lipova, Ineu și Cenad din apropiere de Timișoara. De astă dată Sinan pașa, trimițând poruncă lui Mehmed pașa, beilerbeii de Anatolia, i-a încredințat acestuia conducerea treburilor de la graniță, iar Djafer pașa a fost însărcinat cu paza ținutului Timișoarei”. (Cronici turcești, I, p. 374).

Decembrie 6 Filippo Pigafetta, sol italian ajuns în zonă și participant la asediu, descrie astfel cetatea Timișoara: „Timișoara este un oraș mic în afară de orice închipuire pentru că nu are de jur împrejur mai mult de o jumătate de milă: este încercuit de râul Timiș (Timișul mic, azi Bega, N.N.)... de la care își ia numele. Var înseamnă oraș sau cetate și Timiș fiind râul, este ca și când ar vrea să spună cetatea Timișului... Jumătate din Timișoara este închisă de un zid de pământ și lemn după obiceiul acestei țări și din această parte are mlaștini nespuse de mari și smârcuri, și șanțuri, și ape foarte adânci, astfel că din cauza depărtării nu poate fi bătută cu artileria. Cealaltă jumătate este întărită cu zidărie de cărămidă, după sistemul vechi al balistelor. Înăuntru se întinde o tranșee modernă, lungă de 150 de pași (pasul florentin are 1,67 m, N.N.) și largă și adâncă de cel puțin 3 pași, socotind pasul la șase picioare și la mijloc un turnuleț ce slujește de baterie pentru a apăra acea așezare, care are șanțul de apărare format din același râu Timiș”. (Călători străini, III, p. 557).

Decembrie 10 Din Alba Iulia se scrie că „... La fel cei din Timișoara, așteptându-se la un asediu al principelui din Transilvania, au dat drumul să iasă din acea fortăreață 70 de care de bagaje și un număr mare de turci, dintre bătrâni și bolnavi și alții care nu erau apti pentru război, și având cei din Lipova informații despre această plecare, i-au atras în ambuscadă într-un pas îngust, i-au tăiat pe toți și s-au întors cu pradă bună de război acasă; pentru aceasta Alteța Sa ardea atât de mult de nerăbdare să asedieze Timișoara încă din această iarnă, ceea ce era aproape imposibil”. (Mihai Viteazu, V, p. 48).

Anul 1596

Ianuarie 5 Cosimo Caponi către ducele Toscanei despre venirea la Timișoara a noului beilerbei de Timișoara; vechiul beilerbei cu familia și slujitorii se retrage, dar este întâmpinat pe râul Timiș de Martin Horvath cu trupele sale care, profitând de întunericul nopții și de luminile făcliilor aprinse de otomani, atacă, ucid și pradă micul convoi; sunt eliberate 75 femei ce urmau a fi închise în seraiurile otomane, ia

300 cai și 13 care cu valori (Veress A., 1929, V, p. 2–3). Este vorba despre același fapt din decembrie 1595. Tot acum aflăm că fratele hanului tătar are ordin de a veni la Timișoara cu 20.000 luptători, dar și faptul că aici au ajuns deja 8.000 otomani, ca sprijin pentru beilerbeii de aici.

Februarie Deli Marco cu cei 300 călăreți dalmațieni ai săi luptă prin părțile Timișoarei. Pe 2 martie el este ales comandant al celor 3.000 haiduci liberi din zona Lipovei, după care se mută cu ei mai aproape de Timișoara, spre a putea acționa în voie împotriva otomanilor (I. Georgescu, Baba Novac, p. 65).

Februarie 20 Ștefan Iosica, cancelarul principatului Transilvaniei, aflat la Praga, discută cu solii italieni despre proiectul de asediere și cucerire a cetăților bănățene (Veress A., 1929, V, p. 13–14).

Martie 4 Gheorghe Borbely cu 2.000 de oșteni atacă convoiul otoman ce se îndrepta spre Istanbul, capturând prăzi impresionante. A fost ucis fostul beilebei de Timișoara, iar creștinii au capturat 300 de cai și valori de 150.000 scuzi, încărcate pe 13 căruțe, inclusiv 160 femei creștine destinate haremurilor (Păiușan R., p. 33).

Martie 28 La Alba Iulia a sosit vestea că zilele trecute haiducii ar fi bătut un corp de 400 otomani între Timișoara și Cenad și puțini ar fi reușit să fugă de acolo (Hurmuzaki E., XII, p. 244).

Aprilie–mai Trupele otomane de la Timișoara asediază cetatea Lipova. Inițial armata turco-tătară pradă zona Crișurilor și Mureșului, apropiindu-se de cetate, pe 28 aprilie, sub comanda lui Soliman. Garnizoana, deși inferioară numeric, iese la luptă dar pierde 400 oameni și se retrage în cetate. Pe 5 mai otomanii încep asediul, bombardnd-o cu artilerie. Ziua, apărătorii — cifrați la circa 3.500 — respingeau atacurile iar noaptea reparau distrugerile zidurilor Aici au luptat și 143 mercenari scoțieni; 25 dintre ei au murit aici. Comandantul Lipovei, Gheorghe Borbely, a ordonat ca în noaptea de de 10 spre 11 mai să tragă neconținut artileria cetății. Beii otoman a crezut că au sosit ajutoare și a comandat retragerea spre Timișoara (Hurmuzaki E., III/2, p. 190).

Mai 10 Trupele principatului transilvan, în număr de 20.000 oameni, pleacă din Alba Iulia spre Timișoara.

Mai 14 Știrea despre ridicarea asediului otoman asupra cetății Lipova ajunge la Alba Iulia.

Mai 26 Trupele și principele ajung la Ilia, înaintând cu greu din pricina ploilor ce fac impracticabile drumurile.

F. D. Un Avisso în limba germană tipărit la Praga, având titlul *Despre victoria fericită și împrăștierea multor mii de turci și tătari din fața orașului Lipova, pe care aceștia l-au asediat în cursul lunii aprilie a anului 1596...*, aduce elemente inedite, necunoscute direct istoriografie românești.

Iată textul „Atunci în a treia zi de septembrie 1595 a cucerit armata noastră creștină orașul Lipova. Prin urmare, armata turcă împreună cu tătarii au asediat acest oraș din nou în cursul lunii aprilie (1596 N.N.). Cu toate că hoardele turco-tătare s-au retras, dar nu mai departe de două mile și fiindcă au aflat că Înălțimea Sa principele Transilvaniei o să lipsească mai mult timp, au năvălit iarăși asupra Lipovei în 12 mai, a patra duminică după Paști; au adus opt tunuri mari de câmp împreună cu opt căruțe cu pulbere, crezând că pot distruge cetatea. În timp ce tătarii aveau 4.000 și turcii 20.000 oameni, ai noștri din cetate nu numărau mai mult de 3.000 și

au început să atace; au ridicat scările pe ziduri atacând cu toată superioritatea. Domnul Georg Barbir (Gh. Borbely, N.N.) din Lipova a dat dispoziție să se ducă tunul mare la poartă și l-a încărcat de mai multe ori. Atunci când atacul a fost mai puternic și ai noștri s-au arătat viteji peste tot, domnul Georg Barbir a dat ordin de deschidere a porții și dușmanii au năvălit imediat în număr mare; ai noștri au tras în schimb din interior și le-au provocat pierderi considerabile. De asemenea au fost trimiși afară husarii pentru a-i hărțui. Dar fiindcă au văzut că mulți au căzut, s-au retras din nou în cetate. În timp ce din cetate s-a văzut că dușmanul îi atacă atât de puternic pe ai noștri, comandantul nu a mai putut ține porțile deschise și le-a închis, dar câțiva husari au întârziat. Acest fapt nu l-a împiedicat pe dușman să atace între timp sub porți. Artileria grea a fost din nou încărcată, ai noștri au deschis din nou porțile și au ieșit afară provocând mari pierderi dușmanului. Acest atac a durat de la 7 până după amiaza la 2, timp în care tătarii se odihneau și ceilalți atacau orașul. Când dușmanul a văzut că nu e nimic de făcut, s-a lăsat păgubaș și s-a retras cu rușine, fugind și lăsându-le alor noștri pulberea împreună cu 3 tunuri de câmp. În timpul hărțuirilor pașa de Timișoara a fost rănit grav, beiful din Gyula și cel din Cenad au rămas morți pe câmp; în total au murit în jur de 3.000 turci și tătari. Domnul Barbir a ieșit personal la hăituire și s-a mirat că ei nu au luat cele 3 tunuri și nu s-au gândit să ducă pulberea înapoi. În aceeași zi ai noștri au aprins la Timișoara aproape toate casele și fiindcă dușmanul a văzut focurile din depărtare, a lăsat Lipova și s-a grăbit spre Timișoara”. (Hațegan I., 2003, p. 333–340).

Iulie Același Avviso despre ce se întâmplase de fapt atunci la Timișoara „Cei din Timișoara, fiindcă au văzut și au știut că Lipova este asediată și că ai noștri sunt puțini nu s-au speriat de dușmani, dar domnul Palatici («Balatisch» în textul original, N.N.) comandantul Lugojuului a trimis 400 de trabanți într-o expediție la Timișoara și când au ajuns în mare grabă acolo nu s-au pus la odihnă ci au aprins suburbiile și au bătut toba în mijlocul Timișoarei în cinstea Înălțimii Sale; așa cum se spune, au făcut pradă frumoasă, dar fiindcă au fost puțini n-au putut sta prea mult ci s-au dus acasă, întâmpinați pe drum de domnul Palatici împreună cu restul trupei și i-a condus în cetatea Lugojuului. De asemenea ai noștri au eliberat în jur de o mie creștini prizonieri la Timișoara și i-au dus la Lugoju”. (Ibidem).

Iunie Principele transilvan ajunge cu armata sa la Lipova, unde remarcă meritele lui Gh. Borbely, Gh. Palatici, Petru Barabaș și Ioan Captari; vizitează câmpul de luptă, apoi cetatea. Consiliul de război ținut aici indică continuarea campaniei prin asediul Timișoarei.

Iunie Tătarii sunt la Cenad, de unde întreprind acțiuni împotriva principelui, aflat la asediul cetății Timișoara.

Iunie Garnizoana timișoreană, comandată de beilerbeiful Mihalidji Ahmed pașa, are 10.000 oameni, din care jumătate sunt archebuzieri (Decei A., *Istoria...*, 1978, p. 281).

Iunie 11–24 Principele transilvan începe un nou asediu, și acesta nereușit, al cetății Timișoara. La început creștinii reușesc să umple o parte a albiei Timișului cu pământ spre a se apropia de ziduri, dar garnizoana otomană bombardează asaltul și acesta eșuează. Cu acest prilej otomanii folosesc țiței și dau foc lucrărilor, la fel cum procedaseră creștinii asediați aici în 1552.

Iunie 19 De la Alba Iulia sunt trimise la Florența știri despre acest asediu „La 10 iunie principele s-a prezentat sub Timișoara cu oștirea. Noaptea a pus să se instaleze 20

piese, cu care a început baterea din trei părți: 12 piese de 10 livre, celelalte de 30. Cu bateriile din 11 (iunie) a fost înfundată artileria dușmanului. Intenționează să facă în noaptea de 11 un deal de pământ care se întrecă fortăreața. Se apropie atât de mult cu tranșeele, încât ai noștri se gândesc să treacă la etape. Turcii dinlăuntru cu pașa, până la 10 mii, însă numai jumătate sunt archebuzieri bravi. La apariția trupelor noastre au făcut o ieșire, însă au fost aruncați înapoi cu moartea a 160 și 20 de-ai noștri și tot atâția prizonieri, care înaintaseră prea mult. Tabăra principelui e de 40.000 combatanți, și la tranșee au 15 mii de archebuzieri. Tătarii sunt până la 35.000 și s-au retras sub Cenad 10 mile de Timișoara, de unde fac jefuiri”. (Veress A., 1929, V, p. 37–38).

Iunie 21 Același diplomat italian scrie că „Astăzi a sosit un civil aici din tabără, care relatează că Alteța Sa a bătut ieri fortăreața Timișoarei, că în parte făcuse o spărtură prin care ar putea intra 8 care deodată, și că Alteța Sa a făcut să se dea un asalt și că intraseră de-acum câteva steaguri cu soldați, care au ajuns până deasupra bastioanelor. Însă în acea clipă turcii și tătarii care stăteau aici prin împrejurimi s-au adunat și au făcut mare pagubă, luând vreo 1.000 de care de provizii și ajungând până la tranșee și asaltându-i pe ai noștri din trei părți. Căuză pentru care ai noștri de la asalt se întoarseră jos, ca să vină în ajutorul celorlalți, ceea ce dacă nu se producea, ar fi luat fortăreața”. (Idem, p. 38–39).

Iulie 4 Cancelarul Iosica scrie despre asediul nereușit al Timișoarei, menționând două asalturi creștine, pe 17 și 23 iunie, apoi în noaptea următoare, principele ordonă retragerea trupelor sale la Lipova (Veress A., 1929, V, p. 38–39).

Iunie În timpul asediului otomanii folosesc țitei – la fel ca și creștinii în 1552 — pentru a da foc lemnului întins de asediatori peste mlaștinile din jurul zidurilor (Trăpcea N. Theodor, 1986, p. 277).

Iulie „Știri scurte și adevărate, ardelenești, tătarăști și turcești în care se relatează ce s-a întâmplat înainte și după asedierea Timișoarei, cu atacuri și trageri, lupte și hărțuiri. Relatate de o persoană nobilă care a participat la ele și le-a scris”; relatarea este tipărită, cu aprobare, în iulie 1596, fără specificarea locului și are pe prima pagină portretele (fanteziste) ale lui Sigismund Báthory și ale hanului tătar. Iată textul referitor la campania princiară „Consemnare oficială cum înalt slăvitul și înalt nobilul domn Sigismund, domnul Transilvaniei, al Țării Românești și al Moldovei, comite și domn al secuilor, s-a retras din fața și din Timișoara și ce s-a întâmplat înainte și după asediu, relatat veridic de un nobil transilvănean și descris în amănunt, precum urmează. După ce nobilul domn i-a alungat pe turci și tătari cu mari pagube pentru ei din fața Lipovei, înălțimea sa cu aceiași armată s-a îndreptat spre Ferolak (Felnac, N.N.) a cucerit într-o zi această localitate și i-a lăsat să plece pe turcii staționați aici, care fără nimic s-au îndreptat apoi spre Timișoara. Între timp câțiva tătari, în jur de 6.000, s-au apropiat de Lugoj, în scopul cuceririi acestei localități și a celor din jur. Intre timp însă, ai noștri aflând de aceasta, cei din Lugoj, cei din Lipova și cei din castelul Posa (Coștei, azi lângă Lugoj, N.N.), împreună i-au atacat serios pe tătari, au ucis în jur de 3.000 și i-au pus pe fugă. Săracii prizonieri creștini, care au fost cărați de tătari prin toate locurile, au fost salvați, toate animalele furate au fost recăștigate, restul însă (al tătarilor N.N.) s-au dus la Sarad pe râul Timiș și s-au salvat în preajma Timișoarei, ocupată de ai lor. După aceia, ai noștri, sosiți în fața Timișoarei în duminica Trinitatis (9 iunie N.N.)

s-au plasat între Galad și Sarad și și-au făcut câteva tranșee în aceeași noapte. Au început să tragă, după aceea au cucerit suburbia rascienilor fără pagube deosebite în 13 iunie, apoi s-au oprit cu tunurile și cu armele și au spart zidul între cele două bastioane încât puteau intra câte 6–8 căruțe, ceea ce s-a întâmplat în inima zidurilor de apărare, apoi domnul Kornis a trecut peste șanț să facă multe pagube cu ajutorul armelor de foc și de aprindere deși nu s-a putut cu nimic să fie împiedicat să aprindă focuri în cetate, dar acestea au fost mereu stinse de turci cu lucruri umede. Fiindcă s-a văzut că aruncarea de focuri a fost zădărnicită de zelul turcilor, s-a început a se ridice, în fața unei biute, pământ și în două zile s-a ajuns să se poată intra, printr-o spărtură mare, în bastion. Așa cum s-a decis aceasta pe 15 ale acestei luni, în consiliul de război. În timp ce ai noștri dezlănțuiau zilnic atacuri periculoase, au fost hărțuieți împotriva turcilor și tătarilor în afara Timișoarei; fiind atacați de aceștia s-au pierdut provizii dar prin mutarea a 100 de căruțe cu începere din 17 s-a pregătit un atac general, și s-au luat toate măsurile necesare de strângere a proviziilor și, în zorii zilei, s-a trecut la atac. În această dimineață la ora 3 a venit în lagărul nostru un voluntar tătar și, întrebat fiind de santinelele noastre, a spus că a venit de bunăvoie la creștini și a mai spus că a auzit din gura hanului tătarilor că intenționează să atace tabăra creștină atunci când aceasta va ataca serios cetatea și de aceea s-a amânat atacul și s-a adevărit acest fapt, căci la ora 7 circa șase sute de tătari au atacat tabăra. Le-au fost opuși 200 de husari care au fost obligați să se retragă, apoi au fost trimiși în ajutorul lor muschetarii și aceștia s-au descotorosit de tătari, trăgând asupra lor și cu tunurile. Au murit peste 50 tătari și dintre ai noștri nu au murit, dar au fost răniți destul de mulți cai și oameni de săgețile tătarești. Așa încât unii păreau arici din cauza săgeților și pe urmă au murit și câțiva soldați din pricina rănilor. După ce tătarii au fost puși pe fugă, hanul a venit cu mare tam-tam spre tabără, cu urlete îngrozitoare „Allah, Allah” și i-a atacat pe cei din afara taberei și i-a mânăat până în parcul de căruțe, apoi s-au îndreptat tunurile spre ei și au fost nimeriți în plin: împotriva lor au fost trimiși mai mulți oameni decât data trecută, așa încât i-au pus pe fugă iar tătarii, furioși din pricina pierderilor, au înconjurat timp de 3 ore tabăra pentru a găsi un loc potrivit pentru a intra, dar au fost întâmpinați în așa fel încât foarte mulți au rămas pe câmp. Apoi turcii din Gyula și mulți tătari și-au încercat norocul crezând că pot cuceri artileria, sau cel puțin să o distrugă, și cei din cetate au ieșit în număr mare dar domnul Albrecht Kiral (Albert Kiralyi, N.N.) a avut mare grijă de artilerie, a încărcat tunurile și a tras în desimea turcilor, făcând prăpăd printre aceștia; marile pierderi suferite i-au făcut pe turci să-și piardă încrederea încetul cu încetul; de data aceasta numărul lor a fost de opt mii de călăreți din care în mod sigur jumătate nu au mai părăsit câmpul de luptă; ei aveau și un mare număr de trupe neregulate în spate, acolo unde erau și femeile tătare îmbrăcate bărbătește și puse pe cai pentru ca numărul lor să pară mai mare. Pe 16 iunie pregătirile erau încheiate și șanțul umplut, însă turcii aflaseră prin sârbi că ai noștri vor să atace, cu toate că trupa era de părere să nu se atace ci să se facă noi poziții de tragere, dar până la urmă s-a hotărât să nu se mai piardă ocazia ci în ziua următoare să se încerce norocul, cu voia Domnului, și Înălțimea Sa să păstreze tabăra. Dar în aceeași noapte au sosit din Szolnok și Gyula, în cea mai mare taină, 100 de călăreți fără pedestrași care s-au ascuns în stufăriș la o milă depărtare și au hotărât — pentru a împiedica atacul

nostru — să ne atace tabăra împreună cu tătarii. Pe 17 iunie, dimineța devreme, ai noștri s-au pregătit de atac pentru care promisese răufăcătorii s-au ascuns în pivnițele suburbiilor și în alte locuri, așa încât trabanții noștri au trebuit să atace singuri, lucru ce s-a și făcut serios căci ai noștri au început foarte curajoși atacul. În timp ce tunurile noastre trăgeau turcii au fost nevoiți să se retragă și rapid au fost cucerite câteva steaguri turcești, dar apoi ai noștri au fost siliți să se retragă din pricina numărului mare al dușmanilor care au vrut să intre în oraș și chiar au pătruns la început în tabăra de care, dar au fost respinși. Atunci când cei din cetate au observat acest lucru au făcut mult rău alor noștri dar și turcilor lor cu foc și pulbere. Un locotenent a căzut în luptă și căpitanul a fost rănit la braț. Presați de acest contraatac, ai noștri au fost siliți să se retragă, iar turcii au ieșit iarăși dar au fost în așa fel întâmpinați cu foc și pulbere încât au rămas pe loc peste 200 turci, timp în care turcii și tătarii din afara Timișoarei au înconjurat cu mare larmă, timp de vreo două ore, tabăra noastră. Atunci când ai noștri au văzut că încep să obosească caii adversarilor au dat ordin unui mare număr de călăreți și pedestrași să-i atace; tătarii, cu caii oboseți, au observat acest lucru și au început să fugă iar călăreții noștri i-au urmărit cam 2 mile și pe mulți i-au răpus. Până au ajuns la un loc cu mușchi, tătarii au crezut că sunt în siguranță, dar ai noștri au trecut prin locul acela și i-au urmărit. Când au văzut asta tătarii nu s-au mai luptat ci au lăsat totul baltă și au fugit fiindcă caii lor nu au mai rezistat, fiecare s-a salvat cum a putut. Atunci ai noștri au omorât, împușcat orice au vrut și au găsit multe arcuri, săgeți, săbii tătărești și multe alte lucruri și au sosit în tabără cu toată prada și cu prizonierii; printre altele cu cei 500 de boi pe care hanul îi ascunsese în stufăriș. Mulți au crezut că și hanul este prins și au trimis repede știre în tabără despre el și despre uciderea a 4.000 și mai mulți dușmani. Cu noroc bun ai noștri au ajuns înapoi la Timișoara și acum puteau să și atace pentru că tătarii nu mai erau, dar între timp turcii săpaseră neconținut șanțuri și au tras spre noi și se apărau mai bine ca înainte. De asemenea principele Transilvaniei aflase, prin anumiți spioni, că în Timișoara este o mare armată, bine aprovizionată cu muniții și asigurată cu hrană asigurată de sârbi și de jefuitorii liberi (haiducii liberi, N.N.) dar și faptul că mulți dintre aceștia fugiseră. Totuși principele, fiindcă se răriseră rândurile și ajutoarele promise întârziiau, nu a întreprins nimic împotriva dușmanului. În schimb turcii așteptau și sperau în ajutorul lui Chiafer pașa (Djafer pașa N.N.) să vină cu 60.000 oameni. De aceea principele considera înțeleaptă măsura de a-i ierta de data asta pe dușmani și să se retragă disciplinat și în ordine pentru ai lui și pentru întreaga creștinătate. S-a retras deci la Lipova și a făcut tabără acolo. Vroia să vadă încotro se îndreaptă dușmanul, să-și odihnească trupele, să adune cât mai mult popor, să-i cheme pe secui și să mobilizeze țărânișul. Aștepta și ajutorul promis pentru a se opune dușmanului cu puteri înzecite și cu ajutorul Domnului...”; urmează scrisoarea principelui către împărat, în care relatează — din punctul său de vedere — campania acestui an. (Traducerea românească este inedită, fiind făcută în anii optzeci de regretatul Horst Helfrich, om de cultură timișorean).

F. D. Egumenul Pamfilie din Partoș îi scrie unui episcop din Meedia (Mehadia) despre moartea vlădicilor Doțian și Teodor din zona Timișoarei și a vlădiciei din Lipova în cursul războiului bănățene din anul 1594 (Cotoșman Gh., 1956, p. 110).

August Hasan paşa îi oferă principelui transilvan pacea, în ciuda asedierii Timișoarei (Hurmuzaki E., XII, p. 274).

August 12 Gheorghe Borbely cucerește cetatea Făgetului, apărată de trupe ale beilerbeiului de Timișoara și ale beilor de Lipova și Ineu (Borovszky S., 1896, I, p. 218–219).

Septembrie 6 La Timișoara este amintit negustorul Francisc Olas („italianul”, N.N.) care vine la Lugoj și oferă informații banului de aici Ștefan Becheș care — la rândul-i — le transmite cancelarului Josica. În esență ele vorbesc despre campania sultanală pornită deja asupra Ungariei și despre situația de la Timișoara (Hurmuzaki E., III, p. 277).

Septembrie 10 Armata transilvană, comandată de cancelarul Ștefan Josica, merge spre Lipova și de acolo — cu oști din Banatul de Lugoj–Caransebeș — vrea să atace peste Oradea, trupele otomane din Ungaria (Veress A., 1929, V, p. 42–44).

Septembrie 10 Din Alba Iulia principele donează lui Nicolare Peica din Caransebeș, pentru multele sale merite, șapte predii pe malul Dunării lângă Tisovița, foste ale soției sale, cucerite apoi de turci, recucerite acum de creștini.

Septembrie–octombrie Campanie sultanală asupra cetății Eger, la care participă și beilerbeiul de Timișoara, timp în care cancelarul transilvan cu oști princiare și bănățene vine spre Lipova și Timișoara, pe care le asediază fără succes.

Octombrie 16 La Alba Iulia ajunge știrea despre victoria lui Mihai Viteazu, în Țara Românească, împotriva tătarilor veniți din Ungaria și de la Timișoara (Hurmuzaki E., XII, p. 280). Este singurul scuces din acest an al Ligii Sfinte.

Octombrie 26–noiembrie 12 Asediul și cucerirea cetății Eger; trupele beilerbeiului de Timișoara ocupă o parte a dispozi-tivului otoman de asediu (Hurmuzaki E., III, p. 272).

Decembrie 23 Principele transilvan donează cancelarului Ștefan Josica și fraților acestuia târgul Bujor cu așezările și pertinențele fostului district, la fel și Fârdea, posesiunile Poieni și Lunca(ni) dar și muntele Padeș ce ține de cetatea Margina (Tomoni, 2002, p. 135).

Anul 1597

Ianuarie 4 La Alba Iulia se știe că două mii de otomani au fost trimiși la Timișoara (Mihai Viteazu, 1986, IV, p. 91).

Ianuarie 6 La Praga se cunoaște despre luptele celor din Lipova cu turcii și uciderea a 200 dintre ei, inclusiv capturarea mai multor prăzi (Hurmuzaki E., III/2, p. 228).

Ianuarie 7 Hasan paşa, fiul lui Mehmed paşa, îi scrie principelui transilvan despre ajutorul pe care i l-a dat anul trecut, prin determinarea sultanului să nu vină asupra Transilvaniei, apoi prin intervenția sa la sultan pentru a-l ierta pentru asediul Timișoarei, fapt împlinit (Mihai Viteazu, I, 1982, p. 152).

Februarie 9 Vizirul Hasan paşa raportează sultanului despre pregătirile de război ale creștinilor, care adună oaste pentru a merge asupra Budei și Timișoarei (Cronici turcești, I, p. 383).

Februarie Un ceauș otoman sosește la Alba Iulia la principe; la plecarea acestuia, beilerbieul de Timișoara solicită o nouă întrevedere cu alți doi ceauși care propun pacea (Hurmuzaki E., III/2, p. 513).

- Martie 17* La Praga au sosit știri despre o luptă în preajma Lipovei cu turcii, respinși și fugiți de acolo (Idem, p. 237).
- Aprilie 12* Este amintit Mehmed, ca beilerbei de Timișoara (Mihai Viteazu, 1986, IV, p. 99).
- Aprilie 13* Soldații din Caransebeș împreună cu haiducii au făcut un raid fulger la sudul Dunării și au interceptat 60 de ieniceri ce mergeau de la Belgrad la Smederevo, au luptat și au învins, aducând principelui transilvan trei steaguri ale acestora. Tot acum s-a aflat de la prizonieri că beilerbeul de Timișoara și sangeac beilul de Szeged vor să construiască o cetate la gurile Carașului și o a doua puțin mai jos și la dreapta primeia, pentru a se opune celor din banatul creștin (Veress A., 1929, V, p. 64).
- Mai 4* Principele donează lui Petru Bethlen de Ictar și rudelor sale, pentru faptele lor de arme și credincioase slujbe, posesiunile Ictar — cu castelul, acum pustiu, Harabocz, Draganfalua, Kustelek, Suștra, Racovița, Herzovasela, Cralovăț, Chevereșu Mare, Rekasecz, Remetea Mare, Racovița, Hisias și prediul Zlavoselo, fost eale familiei, ocupate de turci și acum revenite în mâna creștinilor (Tomoni, 2002, p. 135).
- Mai 25* Cu prilejul unor tratative dintre imperiali și otomani, primii cer restituirea cetății Timișoara, în schimbul căreia ar plăti anual un tribut de 12.000 scuzi aur (Hurmuzaki E., IV/2, p. 224).
- Mai 28* Principele donează nobilului Francisc Fiat și rudelor sale satele din districtul Carașovei, acum intrate în stăpânire creștină: Carașova, Gârliște, Ciudanovița, Jitin, Agadici, Ilsawa cu alt nume Maidan, Răchitova, Goruia, Greoni, Petrovecz, Gorwicza și Zpenczuracz; semn că hotarele Banatului creștin s-au extins spre vest (Feneșan Costin, 1980, p. 98–100).
- Mai 24* Principele donează districtul Margina cu 43 sate și districtul Mănăștiur cu 31 de sate lui Ștefan Turcu (Török). La punerea în posesie asistă Ioan Câmpu, ofițer din Făget, castelanul Ștefan Bekes și Micu Iancu, fost castelan. (Ibidem).
- Mai* Principele a ordonat trupelor sale să facă o incursiune spre Lipova și Timișoara, spre a testa rezistența otomană.
- Vara* Principele transilvan îl trimite ca sol la sultan pe Martin, diacul din Lipova, fin diplomat și bun cunoscător al limbii turce; acesta obține bunăvoința sultanului dar, odată întors în principat, află că principele s-a răzgândit și nu mai vrea pace; îl trimite pe același Martin, de data aceasta ca sol la împăratul german.
- Iunie 4* Visconti către cardinalul Aldobrandini, din Alba Iulia „Soldații din Lipova bănuind pe căpitanul lor că ar trata predarea acelei fortărețe în mâna turcilor care, după cum se află prin spioni, se adunau în acest scop la Timișoara, l-au făcut prizonier, și alteța sa a poruncit să fie adus aici ca să facă cercetare, crezându-se că totul nu este decât o bănuială, deși se aude că după arestarea acestuia, turcii aceia s-au reîntors la locurile lor fără a mai încerca ceva. Altminteri e liniște la hotare”. (Călători străini, III, p. 390).
- Iunie 6–15* Cronicarul Mustafa Selaniki, prin gura unui ciorbăgiu de ieniceri ajuns la Istanbul, spune că „este adevărat că ghiaurii umili, venind cu nenorocirii cei afurisiți, au asediat Pesta și Timișoara. Găsiți o cale și luați măsuri, căci până când măriia sa padișahul va sosi la Belgrad, dușmanii legii vor termina ce au de făcut”. (Cronici turcești, I, p. 385).

- Iunie 16* Serdarul (comandantul N.N.) armatei otomane arată că beilerbeiii de Buda, Bosnia și Timișoara au fost schimbați (Ibidem).
- Iunie 26* La Praga se știa despre o luptă la Lipova, soldată cu victoria creștină (Hurmuzaki E., III/2, p. 247).
- Vara* Hanul și oastea tătară se află în preajma Timișoarei, ca sprijin împotriva transilvănenilor (Mihai Viteazu, V, 1988, p. 146).
- August 18* Principele îi donează fidelului său Andrei Bârcianu, banul de Lugoj–Caransebeș, târgul Carașova și posesiunea Goruia, ocupate de turci și reocupate acum de creștini (Törtènelmi Adattár, III, 1873, p. 305–308).
- August 20* La Praga se știe despre o încăierare dintre oștenii din banatul creștin și trupe otomane din Timișoara, soldată cu 40 de prizonieri la creștini (Hurmuzaki E., III/2, p. 256).
- Septembrie 9* Din Lipova Gheorghe Borbely îi scrie principelui despre plecarea tătarilor spre hotarele Moldovei, știri aflate de la niște turci din Timișoara (Idem, XII, p. 314).
- Septembrie 11* Principele îi reamintește banului Bârcianu despre vechile privilegii ale târgului Caran (Caransebeș, N.N.) și-i cere să țină seama de ele (Feneșan Costin, 1977, p. 311).
- Septembrie* Oști transilvane, conduse de cancelarul Ștefan Iosica, vin în Banat.
- Octombrie 17–noiembrie 27* Transilvănenii asediază cetatea Timișoara, dar se retrag fără să o cucerească (Borovszky S., Temesvár, p. 52–53, Trâpcea N. Theodor, 1986, p. 277–278).
- Octombrie 20* Din tabăra de la Timișoara cancelarul Ștefan Iosica scrie că „Numitul cancelar a fost trimis la Becicherec cu 2.000 călăreți și toți atâția pedestrași și cu două tunuri mari, pentru a cuceri cetatea. De asemenea au fost trimiși peste Tisa și 400 de haiduci, s-au așezat mai jos de Cenad și au năvălit asupra castelului Martona, unde au găsit doi bei, pe care i-au luat, pe unul din ei i-au ucis, pe celălalt l-au interogat: și întrucât castelul sus amintit era, cum am mai spus, dincolo de Tisa, s-au întors în tabără cu celălalt bei și cu o pradă bogată...” (Mihai Viteazu, IV, 1986, p. 79).
- Octombrie* „S-a scris că, dinspre Timișoara, un voievod, cu 35.000 turci, împreună cu un nou ceauș, au năvălit cu forța asupra principelui... (Radu Mihnea) (Idem, p. 103).
- Octombrie 25* Cancelarul Ștefan Iosica scrie din tabăra de la Timișoara despre avansarea lucrărilor de asediu, despre faptul că au doborât deja trei întărituri „Acum ai noștri au construit trei șanțuri din care să se poată trage bine asupra orașului și castelului și să se producă pagube. Turcii au năvălit odată asupra șanțurilor noastre, dar au fost respinși de ai noștri cu pierderi, căci au fost prinși vii zece și mai mulți turci, după cum au fost aduse și multe pagube. Așa cum relatează turcii prinși, prin tragerea asupra cetății, poporului din cetate li se pricinuiesc mari pierderi, astfel încât este dezbinat din cauză că unii vor să predea cetatea, alții nu...” (Idem, p. 104–105).
- Noiembrie 14 și 19* Două scrisori scrise din tabăra transilvană de sub Timișoara, ajunse la Praga pe 13 decembrie, arată că cetatea era încă supusă asediului; oameni de încredere din tabără spun că lucrurile nu merg cum trebuie și asediatorii nu mai au aproape deloc provizii iar o parte din trupe sunt necorespunzătoare. Cum dușmanii atacă aproape continuu este de așteptat de pe o zi pe alta retragerea creștinilor de acolo (Idem, p. 107).

Noiembrie 18 S-a desfășurat un nou asalt creștin asupra fortificațiilor Timișoarei, fără succes (Idem, p. 106).

Toamna-iarna „Discurs” (Scurte știri și povestiri despre ce s-a petrecut din toamna trecută până în timpul nostru de 4 luni... Tipărit la Nürnberg cu aprobare, 1598". Acest aviso, descrie faptele acestor luni, folosind diverse scrisori ajunse la Nürnberg din Transilvania. Din cele 36 de pagini ale tipăriturii, 11 se ocupă exclusiv cu luptele din Banat și Timișoara; redăm aici evenimentele: „Atunci când principele transilvan a ajuns cu trupele în fața Lipovei au cucerit cetatea Nădlac din apropiere și au murit mulți turci care erau în cetatea respectivă și care se apăraseră. După aceea s-au ocupat de Cenad, care cu ani în urmă a fost un minunat centru episcopal; principele a ocupat-o și a lăsat aici provizii și muniții. După cucerirea cetății amintite, au pornit în fața Timișoarei. Au tras și au asediat-o. Domnul cancelar și Gaspar Kornis — cu câteva zile înainte de sosirea lui Albert Király de la Oradea — au asediat cu trupele lor cetatea Timișoara; despre faptul că mai mulți bărbați și femei nobile din Timișoara s-au dus în tabăra creștină și i-au rugat să cucerească cât mai repede cetatea... În timp ce Timișoara a fost asediată și se trăgea cu tunurile, Armat (Ahmat sau Ahmed) pașa (beilerbei de Timișoara N.N.) l-a chemat pe fiul surorii hanului tătăresc despre care s-a mai povestit iar serdarul Ungariei i-a cerut. Drept care cere ajutor căci fără ajutorul lui îi era imposibil să țină cetatea. Serdarul a ordonat pașei din Anatolia să trimită ajutoare. El însă nu putea să îndrăznească să-l atace pe principele transilvan și nici nu a vrut, dar după ce acesta a cucerit cele două mari castele din Joskerek (Becicherecu Mare, N.N.) și Martona susnumitul cancelar cu două mii de pedestri și două mii de călăreți a pornit spre Joskerek, l-a cucerit, a omorât tot ceea ce i s-a opus — așa cum îi scrie cancelarul domnului Bochkay. Mai departe el a amintit faptul că la Timișoara s-au pus în poziție trei tunuri mari și că cel de-al patrulea bastion este încercuit și turcii au încercat o ieșire puternică prin spatele transilvănenilor dar aproape toți au fost măcelăriți. Deasemenea sunt neînțelegeri în cetate: unii sunt pentru predare alții nu. O serie de tătari au sosit dar au fost respinși iar pe 25 octombrie 400 de haiduci au trecut Tisa dincolo de Cenad și au atacat castelul Martona, i-au ucis pe toți cei din interior, au prins doi begi, pe unul l-au decapitat și au luat tot din castel, aflând acolo lucruri minunate, apoi i-au dat foc. Au adus un beg, oștean cu experiență, în fața taberei din Timișoara. Pe 29 octombrie principele transilvan l-a trimis pe domnul Pancrațiu Segnyei la secui la Brașov, apoi la Mihai, voievodul Valachiei, ca să vină cu 15.000 oameni — pedestrași și călăreți iar pe cei 3.000 trabanți să-i trimită la Dunăre, iar cu cei 6.000 secui să cucerească cât mai repede Timișoara... Între timp această cetate a fost asediată tot mai mult de principe și nu le-a venit nici un ajutor (otomanilor, N.N.). Câțiva turci — vreo cinci mii de grăniceri — au vrut să-i sperie în 4 noiembrie, dar principele i-a așteptat la râul peste care trebuiau să treacă cu 10.000 oameni. Conducătorul turcilor, Harman pașa, era experimentat, iar când turcii au vrut să treacă transilvănenii i-au atacat atât de serios, încât cea mai mare parte a lor a rămas în apă și nemai ajungând în fața Timișoarei, iar restul au fugit la fel și Harman pașa care a fugit în munți și a fost urmărit câteva mile spre a fi prins. Fiindcă acum le revenise totul, transilvănenii au început cu mare atenție și sârguință să asedieze mai serios cetatea, să o încercuiască mai strâns; s-au adus 10 sau 12 tunuri mari din Alba Iulia, după care cancelarul a dat ordin ca pe 12 noiembrie să se atace și au

atacat patru ore fără pagube pentru ei. De această dată turcii au făcut o ieșire puternică, de care principele aflase deja, drept care ei au fost întâmpinați cu o ploaie de foc, fiind nevoiți să se retragă cu mari pierderi. La această ieșire au fost prinși 5 turci nobili care au spus că nu mai este posibilă să fie ținută Timișoara dacă nu îi vine ajutor și au mai spus de asemenea că sunt mari neînțelegeri între locuitorii Timișoarei, mulți vrând să predea cetatea iar alții nu sunt de acord. De aceea transilvănenii au sperat să cucerească cât mai repede cetatea. În 14 noiembrie principele a ordonat să vină mai multe tunuri din Alba Iulia și să se facă totul și să atace cetatea și cu mai mult entuziasm. Turcii retrași de la Vac, în jur de 6.000, s-au adunat între Hatvan și Szolnok, pentru a despresura Timișoara, lucru aflat de ai noștri și drept urmare cancelarul a trimis în întâmpinarea lor, din tabăra de la Timișoara, două mii de călăreți și două mii de pedestrași, fără cei patru mii de trabanți, cu ordinul să-i macine; Timișoara rămânea în continuare asediată. (Turcii atacă spre Oradea și Albert Kiralyi, aflat la Timișoara, se întoarce acolo, N.N.)... dar înainte, fiindcă nu le plăcea să plece din fața Timișoarei, au mai atacat-o o dată serios pe 25 noiembrie de dimineața până seara iar cetatea a fost atât de distrusă de trageri încât cel ce ar fi văzut-o altădată nu ar mai fi recunoscut-o. Dar turcii, cu ajutorului lemnului și a pământului, au opus o dârză rezistență iar ai noștri — și datorită timpului nefavorabil — s-au hotărât să renunțe și să alerge în ajutorul Orăzii”. (Traducerea acestui text a fost făcută de regretatul coleg Horst Helfrich, în castelul Huniazilor din Timișoara, acum mai bine de două decenii).

Anul 1598

Ianuarie La retragerea de la Timișoara transilvănenii au fortificat un castel și au pus acolo un corp de cavalerie care putea ataca vilayetul timișorean în oricare direcție în care era nevoie (Hurmuzaki E., III/2, p. 271).

Ianuarie 18 Diploma de înobilare a lui Petru Băila din Baia de Criș pentru meritele sale militare dovedite în toamna trecută la asediul Timișoarei (Veress E., 1914, p. 142).

F. D. Corpul de oaste munteană, venit în ajutorul principelui transilvan, a fost cantonat la Lugoj.

Aprilie Muteferica Mahmud Efendi este defterdar de Timișoara (Cronici turcești, I, p. 386).

Aprilie 11 Laurențiu Bogar și Ioan Szepsy din Lugoj îi pun în posesia domeniului Ictar pe membrii familiei Bethlen. La acest eveniment sunt prezenți toți vecinii și megieșii, mai întâi nobilii: diacul Martin Ilosvay, Petru Sebesy și Martin Luca din Lugoj, chibzuiții Francisc Stoica și Petru Cernea din Chevereșu Mare, judele Roman Giurca și Grigore Vlah din Silagiu, Daniel Zalasdi, judele Ioan Giruca, Ioan Costicean și Peia Giuchici din Buziaș, Gheorghe Budai, judele Roman Baia și Serb Păla din Ficătari, Matia Maghiar, judele Petru Terla și Roman Stepan din Belinț, diacul Matia Stănișa, Martin Sion jude și Curta Racul din Jabăr, dar și iobagii acestoea din satele vecine (Feneșan Costin 1981, p. 105–106).

Mai O solie transilvană ajunge la hanul tătar, căruia îi cere să intervină la sultan pentru ca vilayetul Timișoarei să fie dat integral Transilvaniei (Hurmuzaki E., XII, p. 352).

- Mai–iunie* Înainte de 10 iunie Gheorghe Borbely este confirmat de principe drept comandant al cetății Lipova (Călători străini, IV, p. 94).
- Iunie 11* Comisarii imperiali ajunși la Târgoviște, raportează despre intenția otomanilor de a ataca Cenadul, Lipova, Lugojul și Caran-sebeșul (Hurmuzaki, E., XII, p. 361).
- Vara* Beiul Suleiman din Timișoara asediază Cenadul, dar este silit să se retragă la intervenția trupelor transilvane (Popovici Gh., 1906, p. 243).
- Iunie 13* De la Lugoju Andrei Bârcianu (Barchay) raportează despre mișcările otomanilor din Banat și despre: „cetatea făcută de turci la gura râului Caraș unde în vechime se afla o cetate de clopot, într-un loc mlăștinios de care ne se putea apropia decât pe apă (Palanca Nouă N.N.)”. (Veress E., 1914, p. 168).
- Iunie 27* Otomanii atacă Lugojul dar sunt respinși de apărători, care fac multe capturi (Barovius, 1866, p. 326–328).
- Iulie 4* Se desfășoară o altă luptă la Lugoju, despre care banul Andrei Bârcianu spune textual: „Azi în zori de zi ne-am luptat, până la ceasurile unsprezece am adus 25 de capete, o sută vii; dar jumătate din ostași sunt încă în urmărire împreună cu mulți țărani...” (Veress E., 1929, V, p. 171).
- Iulie 13* Serdarul otoman ordonă construirea unui pod peste Dunăre, mai jos de Belgrad, care este terminat cu mari eforturi în 18 zile și are o lungime de 1850 de zira (arșin = 0,711 m, N.N.) (Cronici turcești, III, p. 23).
- August 2–3* Trupele otomane comandate de serdar — marele vizir — trec Dunărea în Banat în șesul Panciovei, ajunge apoi la Becicherecu Mare unde rămân 45 de zile așteptându-l pe hanul tătar (Bárányi A., 1845, p. 27–28).
- August–septembrie* Marele vizir și trupele sale străbat vestul Banatului până la Cenad (2–5 septembrie). Un cronicar otoman — Solakzade Mehmed Hemdemi — descrie astfel momentul: „... dușmanii din sus numitul Cenad, când au văzut cât sunt de înconjurați de o astfel de oaste nenumărată, în noaptea aceea, ieșind din cetate, s-au grăbit să fugă și împrăștiindu-se... au lăsat cetatea goală. Oastea islamică, în special cea tătărească, urmărindu-i și vânându-i... i-a făcut prizonieri. În ziua aceea au fost măcelăriți în fața cortului lui Satârgi pașa 150 de dușmani prinși. Sangeacbeilâcul de Cenad a fost acordat lui Sajșaki Ibrahim bei...”; trupele otomane cuceresc apoi Aradul, după care pleacă spre Oradea (Cronici turcești, II, p. 160–161).
- Septembrie* Yogun aga din Timișoara călăuzește armata otomană de la Becicherecu Mare la Cenad (Cronici turcești, III, p. 24).
- Octombrie 4* Dintr-o scrisoare către domnul Moldovei aflăm: „Cred că a aflat Măria Ta că vizirul cu hanul tătăresc au plecat de la Belgrad. Așa că ai noștri au lăsat Cenadul pustiu, Aradul, Felnacul. În Cenad au intrat (turcii N.N.), pe celelalte le-a ars însuși. Mulțmită lui Dumnezeu, până acum n-a jecmănit și nici n-a ars. Dar unde e al împăratului turcesc, între Mureș și Cirș, satele și orașele cuprinse, pe unde au trecut tătarii le-au ars pe toate; ceea ce este mai mare pagubă pentru ei decât pentru creștini”. (Veress A., 1929, V, p. 197–198).
- F. D.* Principele Sigismund Bathory îi răsplătește pe Mihail, Ioan, Nicolae și George Vaida din Lugoju pentru serviciile militare cu posesiunile Kaperlo, Pogănești și Făget.
- F. D.* Hadâm Hafiz Ahmed, pașa de Timișoara, este înfrânt în acest an de către Mihai Viteazu (Mihai Viteazu, 1980, I, p. 565).

Noiembrie Dev Suleiman, beilerbeiul de Timișoara, participă la asediul Orăzii, după care este numit beilerbei la Buda, iar în locul lui vine Ismail (Cronici turcești, I, p. 392).

F. D. Un *avviso* (*Zeitung aus Siebenbürgen*) din acest an povestește o luptă cu turcii: Cei din Lipova, ieșind din cetate, au avut o ciocnire destul de puternică cu pașa de Szekesfehervar, l-au înfrânt, i-au tăiat capul și au făcut prizonier pe fiul acestuia împreună cu mulți turci de vază; au luat prinși de asemenea un mare număr de oșteni precum și două steaguri. După această ispravă, s-au strâns la un loc câteva pașale, în intenția de a răzbuna această faptă și au pornit o incursiune în Valahia... țărani valahi însă i-au învins...” (Mihai Viteazu, IV, doc. 103).

Anul 1599

Martie–aprilie Dieta principatului transilvan, desfășurată la Mediaș, hotărăște să treacă cetățile Făget și Margina sub jurisdicția banului de Lugoj–Caransebeș deoarece acestea nu s-au achitat de o vreme de îndatoririle lor militare (Tomoni D., 2002, p. 135).

Mai 27 Din Cluj, Andrei Báthory îi scrie lui Ali pașa, beilerbei de Timișoara (Hurmuzaki E., XII, p. 445).

F. D. Trupe otomane și tătare se adună în vestul Banatului la Becicherecu Mare (Mihai Viteazu, II, p. 225), apoi — pe 3 iunie — atacă și pradă Lugojul și Caransebeșul (Hurmuzaki E., XII, p. 434).

Vara Comandantul otoman se întoarce de la Buda la Timișoara, unde află că austriecii au contraatacat și se întoarce (Cronici turcești, I, p. 553).

Iulie 2 Din Praga se scrie că „s-au liniștit mișcările pașei din Timișoara, fiind incendiate și părăsite acele pământuri până la granița sa...” (Mihai Viteazu, I, p. 238).

Septembrie 5 Aflat la Istanbul, solul principelui Báthory cere de la otomani cetatea Lipova, promițând în schimb să-i ajute la cucerirea Orăzii (Hurmuzaki E., XII, p. 452).

Noiembrie Întors din campania din Ungaria, marele vizir Damad Ibrahim pașa ia o serie de măsuri pentru calmarea ținuturilor otomane ce sunt devastate de haiduci. Astfel el organizează unități ale populației (români, sârbi, maghiari etc.) din aceste ținuturi care luptă alături de trupe otomane pentru uciderea acestora cete de haiduci — tâlhari care pradă tot ce întâlnesc în cale. În acest fel marele vizir redă siguranța internă a acestor zone (Decei A., 1978, p. 288).

Noiembrie Trupele Banatului de Lugoj–Caransebeș nu vor să ajungă la Șelimbăr în ajutorul lui Andrei Bathory, ce va fi înfrânt de Mihai Viteazu. Oștile de la Lipova, Ienopole și Lugoj n-au sosit în ziua luptei în ajutorul cardinalului; dacă ar fi sosit altfel s-ar fi întâmplat lucrurile”. (I. Crăciun, *Cronicarul Szamóskózy...*, 1938, p. 126 și Hurmuzaki E., XII, p. 504).

Noiembrie 20 Beilebeiul de Timișoara îl felicită pe domnul muntean pentru cucerirea Transilvaniei. Cei doi soli sunt răsplătiți pe loc cu 3.000 taleri (Mihai Viteazu, I, p. 289).

- Noiembrie 29* Un trimis italian scrie că: „au venit câțiva oameni de-ai noștri din Lugoj și Lipova care ne-au spus că Ibrahim pașa și tătarii s-au dus spre casele lor” și a rămas doar un pașă și trei bei la Belgrad (Hurmuzaki E., XII, p. 521).
- Decembrie 8* Mihai Viteazu are deja oamenii săi la Lipova, Ineu, Șiria, Lugoj și Caransebeș (Idem, p. 536). Baba Novac cu 56.000 haiduci este în garnizoană la Lipova, spre a o apăra de otomani (Georgescu I., Baba Novac, p. 112).
- Decembrie 24* Mihai Viteazu se pregătește să lupte împotriva otomanilor în Banat și să cucerească, la anul, cetatea Timișoara (Idem, I, p. 331). Titlul său pentru Banat este „*eiusdem Cis Transilvaniam partiumque eidem subiectivorum fines exercitus generalis Capitaneus*” (căpitan general al armatelor din părțile transilvane de peste munți). Andrei Bârcianu, banul de Lugoj–Caransebeș, este un sprijinitor activ al domnului muntean.

Anul 1600

- Ianuarie 1* Mihai Viteazu îi donează credinciosului său George Borțun din Caransebeș satul Sărăzani ce ține de cetatea Jdioara și se află lângă satul Bujor (Tr. Vuia, N.N.) pentru meritele sale (Veress A., 1929, VI, p. 1–2). Borțun va fi unul dintre locțiitorii domnului în Transilvania în momentul plecării acestuia spre Moldova. La întoarcere (11 august), Mihai îi donează o casă în Caransebeș.
- Ianuarie 10* La Plsen se știa despre steagul de domnie trimis de sultan lui Mihai Viteazu și care-i va fi înmănat de către beilerbeul de Timișoara (Hurmuzaki E., XII, p. 609).
- Ianuarie 14* Solii transilvani la Poarta Otomană scriu despre faptul că „turcii au lăsat Lipova și Ineu pe vecie ardelenilor”. (Idem, p. 615).
- Ianuarie 15* Sultanul este înștiințat despre incursiunea lui Baba Novac și a haiducilor săi din Lipova asupra vilayetului timișorean, arzând multe locuri (Georgescu I., *Baba Novac*, p. 112).
- Iarna* În proiectul tratatului cu împăratul, Mihai cere ca „...cetățile de pre margini ce se vor slobozi dăa mână păgânilor spre Domnia Lui: Timișoara, Felnacul, Cenadul, Beșcherecul (Zrenjanin, N.N.), Panciova, Beriniul, cu toate ținuturile câte sunt pân la Dunăre, să fie moșie, fir pre fir, și pre feate”. (Hurmuzaki E., IV/1, p. 217).
- Februarie 11* Trupele lui Baba Novac, vin de la Lipova atacă orașul Timișoara și mahalelele sale, arzând, prădând și luând prizonieri. Își continuă campania ocupând 4 castele și ajunge până la Panciova (Georgescu I, op. cit., p.112).
- Februarie 18* Mihai Viteazu îi răsplătește pe George – castelan al cetății Jdioara — și pe frații săi Ciocănești pentru meritele lor militare, ridicându-i la statutul de nobil și descrie blazonul lor (Feneșan Costin, 1980, p. 115–117).
- Februarie 22* O solie otomană, cu steagurile de domnie pentru Mihai, este la Timișoara și se îndreaptă spre Alba Iulia (Mihai Viteazu, V, p. 268).
- Aprilie* Avviso: „La Lipova și în împrejurimle acesteia se află unul, numit Baba Novac, vestit căpitan de haiduci, care are cu el circa 4.000 haiduci și mai poate aduna încă 4.000 în câteva zile. El ajunsese la neînțelegeri cu domnul voievod, având chiar o atitudine rebelă. Domnul voievod i-a trimis multe vorbe bune și i-a oferit bune

condiții, astfel că în cele din urmă s-au împăcat, el revenind la devotamentul și ascultarea anterioară; voievodul i-a promis întreaga sa bunăvoință, favoruri și bunuri. El urmează să vină acum (la Alba Iulia, N.N.) aici; un curier din Lipova a sosit astăzi aici cu această știre (Mihai Viteazu, V, p. 265).

Aprilie Baba Novac asediază cetatea Jdioara, apărată de bănățeanul Nicolae de Harmadia, unul dintre pușinii rămași credincioși familiei Bathory, apoi pleacă cu domnul în Moldova (Georgescu I., *Baba Novac*, p. 115).

Aprilie 14 Mihai Viteazu îl așteaptă pe Baba Novac ca să poată porni spre Moldova (Veress A., 1929, VI, p. 80–81).

Aprilie 16 Comisarii imperiali ce tratează la Alba Iulia cu Mihai Viteazu notează că „periculoasă este situația în garnizoanele Lipova, Ineu, Lugoj și Caransebeș și fortificațiile din jur”. (Mihai Viteazu, I, p. 468).

Aprilie 24 Trupele lui Baba Novac au ajuns la Alba Iulia și armata stă gata să pornească spre Moldova (Veress A., 1929, VI, p. 90–91).

Mai Beilerbeiu de Timișoara este însărcinat să poarte tratativele de pace cu domnul român (Mihai Viteazu, V, p. 268). Pe 2 iunie el este primit de domn la Iași. Imediat după întoarcere domnul vrea să pornească împotriva Timișoarei. Iată vorbele sale din 2 iunie „...dacă domnii mei nu ar fi zăbovit atât, cu ajutorul lui Dumnezeu, până acum aș fi ocupat și cucerit, fără măcar o ghiulea de tun, Timișoara, Gyula și Beșcherecul, căci așa mi-a arătat mie cel de Sus” (Idem, p. 270).

Mai 11 Comisarii imperiali sunt speriați de tratativele secrete purtate de Mihai cu beilerbeiu de Timișoara (Hurmuzaki E., XII, p. 901).

Mai 25 Comisarii imperiali raportează despre pregătirile militare otomane, menționând faptul că Ibrahim pașa a făcut o legătură între Belgrad și Timișoara (Idem, p. 915).

Mai 27 La Alba Iulia ajunge știrea despre deplasarea trupelor și artileriei otomane de la Timișoara la Vărădia de Mureș (Mihai Viteazu, IV, p. 262).

Iunie 1–2 La Cluj se știe că otomani și aliații lor tătarii atacă Lipova (Hurmuzaki E., XII, p. 933).

Iunie 8 Comisarii imperiali scriu că „Trebuie — dacă nu e oprit în Moldova — ca Mihai să atace Timișoara”, dar se mai întreabă de unde să-i dea bani (Idem, p. 938).

Iunie 12 O parte dintre cazacii domnului român merg spre Lipova și Ineu (Idem, p. 941).

Iunie 19 Turcii sunt la Lipova și Ineu și vor să ajungă și la Lugoj și Caransebeș (Idem, p. 719).

Vara-toamna Mihai îl așteaptă pe Basta ca să-și împlinească planurile, dar situația se schimbă prin lupta de la Mirăslău. În Muntenia polonii îl pun guvernator pe bănățeanul Ladilau Becheș, pentru puțin timp însă.

Septembrie Un curier de-al lui Mihai Viteazu vine la Lugoj să ceară sprijin militar dar toți locuitorii se refugiaseră în pădure din cauza veștilor despre venirea turcilor (Mihai Viteazu, IV, p. 296).

Septembrie 7 Trupe credincioase domnului muntean asediază de 27 de zile cetatea Jdioara, apărată de Nicolae de Armadia, unul dintre pușinii bănățeni rămași credincioși familiei Báthory (Pesty Fr., 1884, IV, p. 240).

Septembrie 14 Gheorghe Palatici cere ca să fie unul dintre membrii soliei ardeleni la Mihai Viteazu (Szadeczký L., 1883, p. 634).

Septembrie 14–21 Răspunsul împăratului la solia lui Mihai Vodă „Cât privește Timișoara, de care domnul voievod are mare nădejde s-a dobândească și arată mult

zel la aceasta, Sfânta Maiestate Imperială în schimb este gata să-și arate printr-o asemenea strălucită pildă generozitatea, astfel încât dacă domnul voievod ar redobândi Timișoara, deși aceasta ține de Ungaria, s-o poată avea ca feud și s-o stăpânească, primind investitura de la Sfânta Maiestate Sa și de la regii Ungariei, numai domnul voievod să apere și să poată ocroti ținutul de atacurile dușmanilor, astfel să fie despăgubit cu alte bunuri care, după socoteala dreaptă, să fie asemenea Timișoarei”. („Lupta...”, 1981, p. 107).

Septembrie 27–30 La Sibiu se știe despre intențiile otomanilor de a ataca Lipova și Ineu (Szadeczky L., 1883, p. 636).

Octombrie 19 Andrei Bârcianu scrie din Lugoj despre mișcările otomane, despre venirea fiului lui Ibrahim pașa, la Timișoara (Hurmuzaki, E., IV/1, p. 175).

Octombrie 21 Armata lui Mihai, înfrântă pe 3 sept. la Mirăslău, fuge spre Caransebeș și Craiova (Idem, p. 177).

Octombrie 31 Mihai Viteazu pleacă de la Curtea de Argeș cu 500 de oameni prin Lugoj spre Praga (Mihai Viteazu, V, p. 380).

Noiembrie 22 Nobilimea ardeleană recunoaște meritele militare ale lui Andrei Bârcianu, banul Lugoșului și Caransebeșului, și-l recomandă atenției imperiale (Hurmuzaki E., XII, p. 1090).

Octombrie–noiembrie După ce Mihai Viteazu a fost înfrânt de poloni și a plecat spre Praga, noul domn este bănățeanul Ladislau Becheș (Veress A., 1929, VI. p. 273).

Decembrie 17 Generalul Basta scrie că Baba Novac împreună cu 1.000 călăreți și 600 pedestrași merge spre Lipova (Hurmuzaki E., XII, p. 1114).

F. D. Scrisoarea unui necunoscut către Ștefan Vaida din Caransebeș: „Îți ofer serviciile mele ca Domnului de încredere și amicului meu. Doresc ca Domnul Dumnezeu să-ți dea tot norocul. Am aflat de la mai mulți oameni care au venit de acolo în mijlocul nostru despre D-voastră de câte bunătăți le-ați făcut parte sârmanei mele soții, copilului meu, pentru care lucru dacă Dumnezeu mă va trăi, îți voi mulțumi și te voi răsplăti așa ca și D-ta să fii mulțumit, dacă Sf. Dumnezeu va da să mă duc acolo, lucru de care să nu te îndoiești deloc, și de aici înainte arată-le aceiași bunăvoință și nu îi părăsi pe sârmanii de ei, ca bunăvoința adevărată a Domniei Tale să se arate prin fapte bune; apoi să te gândești bine și la starea în care te afli tu însuși, ca să rămâi (?) eu nimic nu scriu; dar aveți urechi și le auziți toate; eu îți sunt tot amic și ruda bună din trecut. D-zeu să te ție în bună sănătate. Am scris în tabăra de la Timișoara. Soția unei slugi a D-tale e în robie la Becicherec. Viteazului domn Ștefan Vaida din Caransebeș să i se dea această scrisoare. (Hurmuzaki E., IV/1, p. 224).

Anul 1601

Ianuarie Cronicarul Szamóskózy scrie acum că „Baba Novac era din satul Poreci, lângă Dunăre, aproape de Semendria. El și preotul român Saski aveau de gând să dea Lugoșul și Caransebeșul pe mâna turcilor. Pe acest preot l-a trimis Baba Novac cu cărți, dar a fost prins. Baba Novac a scris pașei din Timișoara: să vii când îți scriu eu și Lugojul va fi al vostru”. (I. Crăciun, Cronicarul..., p. 143–144). Acest tip de

știri fac parte din cele ce urmăresc distrugerea susținerii lui Mihai Viteazu. Pe 5 ianuarie Novac va fi ars pe rug la Cluj.

Februarie Din Kosice se scrie despre ajutorul cerut de Sigismund Báthory beilerbeiului de Timișoara, care își pregătește oști („Lupta...”, 1981, p. 114–115).

Martie Se știe că soția și fiul lui Mihai, împreună cu alte 5 persoane importante, fiind prizonierii lui Basta, vor fi trimiși la Timișoara (Mihai Viteazu, IV, p. 321).

Martie 18 Beilerbeiul de Timișoara vine la Gyula, dar este bătut de transilvănenii conduși de către Gheorghe Borbely (Veress E., 1929, VI, p. 339).

Mai 9 Principele Sigismund Bathory îi donează lui Ioan Vlad din Lugoj satele Drinova și Stoicești din Timiș (Idem, VI, p. 365).

Mai 23 Același principe îi donează lui Andrei Bârcianu, banul de Lugoj și Caransebeș, orașul și castelul Lugoj și satele Oloșag, Mikefalwa, Lugojel, Visag, Sacoșu Mare, Sinersig, Hodoș, Boldur, Sâlha, Biniș, Valea Lungă și Serked, ce țin de castelul Lugoj (Feneșan Costin, 1981, p. 121–123).

Iunie Beilerbeiul de Timișoara îi cere lui Sigismund Báthory Lugojul, Lipova și Ineul, în schimbul unui ajutor militar (Mihai Viteazu, IV, p. 334).

Iunie 11 Împăcat cu Basta, Mihai Viteazu se întoarce în Transilvania, dar trimite oameni să discute problema ajutorului militar cu cei din Lipova, Gyula și Lugoj (Veress A., 1929, VI, p. 361–362).

Vara Știri și scrisori false despre presupuse tratative între Mihai Viteazu și Ibrahim, beilerbeiul de Timișoara (Mihai Viteazu, IV, p. 340–342). În septembrie atunci când beilerbeiul află de moartea domnului român, trimite 12.000 oameni la pradă în Ungaria (Idem, p. 373).

Martie 23 La introducerea în posesie a moșiilor primite anul trecut de Andrei Bârcianu se află ca martori vecinii nobili Paul Kereszteși din Românești, Gheorghe Zolati din Coștei, lugojenii: Stefan Petru și Balthasar Sebessi, Matia Maghiar, Toma Pișchi, Mladin Pizdrinesi, Nicolae de Bozvar, Ladislau Dogan din Dragomirești, Ioan Gala, Martin Bența și Vlasiu Căliman din Armadia etc.

Anul 1602

Februarie, început La Lipova, Gheorghe Borbely primește știrea despre luptele din Țara Românească („Lupta...”, 1981, p. 235).

Iarna–primăvara Basta introduce o administrație dură, iar opoziția transilvană se coagulează în jurul lui Moise Secuiul, care cere ajutor otoman oferind Lipova și Ineul (Decei A., 1978, p. 292).

Mai 24 Donație a principelui către George Borțun (Pitar) din Caransebeș pentru posesiunea Silagiu din Timiș (Veress A., 1929, VIII, p. 32–33).

Iunie 7 Sigismund Bathory îl înobilează fără blazon, pe Nicolae Iuga din Făget, vicecrainic și familiar al lui Nicolae Vaida din Caransebeș. Din aceeași diplomă mai aflăm despre prima atestare a Făgetului ca târg, dar și numele a doi vecini ai noului nobil, pe Opra Iuga și Stefan Alman (Feneșan Costin, 1981, p. 17).

Vara Bektaş beilerbeiul de Timișoara, cu ajutorul oștirii anatoliene, pornește pe Valea Mureșului împotriva lui Basta. Pe 7 august cucerește cetatea Lugojului, apoi se

îndreaptă spre Făget, combinând atacul cu tătarii care distrug semănăturile și fortificațiile din zonă. Trece apoi în Transilvania, dar este învins de Basta și se reîntoarce la Timișoara. La Timișoara se afla și Moise Secuiul, pe care beilerbeii timișoreni îl vrea domn în Țara Românească (Tomoni D., 2002, p. 136).

August 6 Comandantul cetății Oradea scrie că „...pașa de Anatolia a trecut Dunărea la Panciova cu oștile și unindu-și forțele cu Bekteș pașa, care era deja cu oastea sa la Gyula, a făcut tabără la Timișoara și vrea să jefuiască, să pustiască și să treacă prin foc și sabie tot acest ținut, adică de la Oradea la Lugoj și Caransebeș în jurul cetăților Ineu și Lipova, iar dacă s-ar ivi prilejul să asedieze una din cetăți, Ineu sau Lipova și aceasta cu scopul de a ține în loc pe domnul Gheorghe Basta, de a-l întârzia și de a-l trage cu totul dinspre Țara Românească, așa ca aceasta să nu mai fie în puterea și stăpânirea lui ...” („Lupta...”, 1981, p. 235).

August 7 Din Lugoj judele Petru Görög îi scrie lui Basta despre concentrarea de oști otomane la Timișoara (Veress E., Basta, II, p. 50).

Septembrie 9 La Graz se știe despre circa 10.000 turci și tătari concentrați în august la Timișoara (Veress A., 1929, VII, p. 53).

Octombrie 23 Ștefan Becheș, castelan de Făget, îi scrie lui Gheorghe Borbely despre diverse jafuri întâmplătoare în zona Banatului creștin (Sziládi –Szilágyi, 1868, I, p. 41–42).

Decembrie Cetatea Șoimoș a fost cedată otomanilor de către Moise Secuiul; este asediată și cucerită după patru zile de asediu de imperiali (Hurmuzaki E., VIII, p. 258).

Decembrie Bektaș beilerbeii cu 500 pedestrași și 250 călăreți, plus 20 tunuri, începe asediul Făgetului, apărat de castelanii Balas și Cândea, dar și de soția lui Ștefan Becheș. Primii doi sunt uciși, cetatea cade, iar viteaza femeie este luată prizonieră, însă reușește să scape.

F. D. Marele vizir Yemșci Hasan pașa îi scrie sultanului „...dacă țara Transilvaniei va intra în mâna austriecilor, atunci să ne ferească Allah, nu ne vor mai rămâne nici Timișoara, nici Țara Românească și nici Moldova” (Feneșan Cr., 1997, p. 406).

F. D. Sigismund Bathory învins, fuge prin Moldova și Muntenia la Timișoara, apoi la Belgrad, unde se întâlnește cu marele vizir (Hurmuzaki E., II, p. 387).

F. D. După dieta de la Cluj, Petru Husar este numit ban de Lugoj și Caransebeș.

Anul 1603

Martie Hasan pașa de Timișoara, fratele lui Kara Yazâgi, este ucis iar funcția de beilerbei este dată altcuiva (Cronici turcești, II, p. 162).

Mai 28 Bektaș pașa, beilerbeii de Timișoara, scrie despre situația din principat, despre prezența imperialilor în Transilvania (Szilády–Szilágyi, I, p. 42–43).

Aprilie–august Beilerbeii de Timișoara, cu Moise Secuiul, trec prin Lipova, apoi prin Deva spre Alba Iulia dar sunt învinși la Zărnești pe 17 iulie, Moise este ucis iar beilerbeii scapă la Timișoara doar cu 3 cai (Hurmuzaki E., VIII, p. 266–271 și Veress A., 1929, VII, p. 156).

Iulie Cetatea Lugojului este cucerită prin trădare de către domnul muntean Radu Vodă, iar comandantul ei („Erősi Petru”) este ucis (Veress A., 1929, VII, p. 43).

- Septembrie* Gheorghe Borbely a adunat rămășițele armatei și a ocupat Poarta de Fier a Transilvaniei, cu 5.000 oameni, asigurând astfel siguranța principatului (Veress A., 1929, VIII, p. 166).
- Septembrie* Basta așteaptă infanteria spre a merge la asediul Timișoarei (Veress A., 1929, VII, p. 157).
- Septembrie 27* Pașa de Timișoara se teme de asediul pregătit de Basta și cere vizirului cinci mii de oșteni, muniție și alimente (Veress A., 1929, VII, p. 169).
- Octombrie* Basta și armata imperială asediază Timișoara, cu ajutor muntean, dar fără succes (Decei A., 1978, p. 292). Inițial trupele lui Basta au coborât pe Mureș până la Lipova. Cei 12.000 oșteni ajung apoi la Timișoara dar mișcările otomane spre principat determină retragerea (Veress A., 1929, VII, p. 177).
- Noiembrie* Basta îl numește pe Simion Lodi drept ban de Lugoj și pe Paul Andrian, ban de Caransebeș.
- Noiembrie–decembrie* Turcii și tătarii, circa 12.000, sunt la Timișoara, dar aici bântuie ciurma.
- F. D.* Istoria lui Deli (nebulul) Djelâlî Hasan pașa de Timișoara este relatată de mai mulți cronicari otomani; dintre ei relatarea interesantă o are Ibrahim Pecevi. Fost comandant de răsculați anatolieni (Djelali) Hasan este iertat și primește vilayetul Bosniei. În 1603 el este mutat la Timișoara unde își atrage ura populației și armatei, prin purtările sale. Răscoala trupelor îl face să fugă la Belgrad unde este ucis. În timpul sale prezente bosniace Hasan a trimis un om — cojocar din Timișoara — la papă și în Spania care s-a întors cu scrisori dar s-a dus direct la sultan (Cronici turcești, I, p. 511–512).

Anul 1604

- Aprilie* Beilerbeiu de Timișoara — Deli Hasan — îl ajută pe Ștefan Bocskay să ocupe tronul transilvan. Tot atunci este înlăturat de la vilayet și ucis (Decei A., 1978, p. 295).
- Mai 20* Din Cluj se relatează că „zilele acestea au fost prinși doi trădători vestiți, care au fost aduși aici și cercetați strâns în taină, iar ce au mărturisit încă nu se știe. De asemenea, aceștia nu departe de Caransebeș, cu ajutorul a vre-o sută de turci, au luat o cetate pustie și au vrut s-o dea turcilor. După aceea însă vre-o 300 de haiduci hotărâți și încercați, care erau în preajmă au luat-o, și s-au așezat la o trecătoare potrivită, așteptând cu sârg pe ziii turci, Atunci când dușmanul cu Albert Nagy și vre-o sută de ardeleni care se găseau cu ei s-au dus la zisa cetate, haiducii au căzut asupra lor pe neașteptate, au bătut cea mai mare parte a ardelenilor, au tăiat cei 300 de turci și au prins și mulți dintre ei („Lupta...”, 1981, p. 237).
- Mai* Beilerbeiu din Timișoara vine la Lipova, o asediază, dar este silit să se retragă: „...calemgiul cel negru care a ajuns pașă la Timișoara s-a dus cu 2.000 oameni la Lipova unde au făcut gălăgie mare și, fără a ține seama de numărul oamenilor, a dat atacul dar au fost izgoniți cu mare batjocură și pierderea multor oameni de-ai lor, iar dintre ai noștri puțini au fost vătămați; după aceea haiducii le-au luat urma, iar pașa, vrând să li se împotrivescă, a fost izgonit îndărăt. Pe lângă aceasta, ziii haiduci se țin bine de tot și aduc zilnic câte 10–12 robi turci cu sine, iar turcii aduc

mărturie că acel calemgiu cel negru cu pașa cel nou vor să asedieze Lipova și Ineu...” (Ibidem, doc. din 1 iunie, scris la Satu Mare, după informațiile primite de la Ineu).

Iunie 13 La Timișoara se află pretendentul la tronul muntean Ștefan, fiul lui Petru Cercel, care-i scrie lui Ioan Pribeg din Lugoj solicitându-i sprijin militar; sunt amintiți Luca Racz căpitan, Ilie aga, Ioan Pârcălab, demnitari lugojeni (Hurmuzaki E., IV/1, p. 374–375).

Iunie 30 Circa 300 cazaci vin din Muntenia spre Caransebeș unde se întâlnesc cu omul lui Gabriel Bethlen — Albert Nagy — și doresc să lupte de partea lui Basta (Veress A., 1929, VII, 205–206).

Iunie–iulie Circa 100.000 tătari sunt ascunși într-o pădure de lângă Timișoara (Idem, p. 203).

Septembrie Lupta de la Balinț dintre otomanii, aliați cu Ștefan Bocskay, Gabriel Bethlen și imperiali, pierdută de primii; beilerbeul scapă doar în cămașă iar Bethlen, înotând în Timiș, își uită dolmanul în care erau scrisori în sprijinul lui Bocskay (Hurmuzaki E., VIII, p. 284 și Dárány I., 1908, p. 128–129).

Septembrie 19 Bătălia de la Vărădia de Mureș (Marki, 1895, II, p. 43–44).

Anul 1605

F. D. Călătorul otoman Kyrimi Ibrahim, aflat prin vilayet, vorbește despre sangeacurile acestuia: Peciu Nou, Becicherecu Mare, Ciacova, Lipova, Panciova, Moldova, Cenad și Timișoara (Szentkláray J., 1879, p. 11–12).

Februarie 18 Raport al comisarilor imperiali pentru Basta despre garnizoana imperială de la Lipova care cere — prin comandantul ei Jacob de Seidlitz — provizii și bani, considerate exagerate. Se mai vorbește despre Caransebeș, Lugoj și alte fortificații intrate în mâna lui Bocskay și despre marele pericol de a pierde întreaga zonă (Hurmuzaki E., IV/1, p. 410).

F. D. Hasan pașa de Timișoara îi muștră pe oștenii sârbi din Lipova care au atacat cetatea Lugojului, conturbând astfel liniștea ținutului (Feneșan Cr., 1977, p. 233).

F. D. Înțelegerea dintre principele ales de otomani, Ștefan Bocskay, și sultan pentru retrocedarea tuturor cetăților bănățene cucerite de Bathory și Basta (Pray, Epistolae, III, p. 280–281).

Iulie La început un corp de oaste otoman de 300 călăreți, condus de Hilal Hasan, poartă o luptă în zonă, apoi Hasan pașa cu oastea sa atacă și cuceresc Lipova pe 6 iulie — și, prin predare, Siria (Marki S., 1895, II, p. 47).

August 1 La Istanbul se știe deja că cetățile Lipova și Ineu au fost cucerite de otomani (Hurmuzaki E., IV/1, p. 285).

Septembrie 18 Paul Keresztesi, banul de Lugoj și Caransebeș, scrie despre trimiterea nobilului Ladislau de Gârliște în explo-rare la Timișoara, apoi spre Cenad (Szilády–Szilágyi, I, 1869, p. 57–58).

Noiembrie 11 Bektaş pașa este amintit ca beilerbei de Timișoara (Marki, 1895, II, p. 47).

Anul 1606

F. D. Noul beilebei timișorean este Djanpulad zade Ali pașa sau Memi pașa (Fenyvesi L., 1883, p. 264 și Cronici turcești, III, p. 42).

Martie Beilerbeiu de Timișoara trimite 6.000 oșteni la asediul cetății Oradea (Veress A., 1929, VII, p. 264).

Martie Cetatea Lipovei este predată de locuitori principelui Transilvaniei. Iată relatarea cronicarului Szamósközy despre modul în care s-a întâmplat: „Secretarul craiului Bocskay îi propune lui Ștefan Petnehazy să ia prin viclenie cetatea Lipovei din mâinile sârbilor, care au predat-o turcilor. Totul se va întâmpla fără știrea lui Bocskay, ca acesta să nu poată fi învinuit de turci, ci să se creadă că sârbii au înapoiat cetatea fără știrea principelui... Locuia în acea vreme la Ienopole

(Ineu, N.N.) un vlădică român cu numele Sava. Petnehazy îi descoperi acestuia planurile și-l trimise la Lipova. Acesta a înduplecat pe capii sârbilor să înapoieze cetatea și orașul domnului nostru Bocskay, iar acesta să le ierte toate greșelile de până acum. Sârbii s-au învoit și ei, căci doar dau orașul pe mâna creștinilor. Conducătorii sârbilor erau atunci în Lipova aceștia: Radu Căpitanul, Petru Kalauz, Stefan Papi, Radan Starkovici, Sava Deli, Bosno Nedal, toți oameni de frunte...” (I. Crăciun, Cronicarul Szamosközy..., p. 195).

Martie Principele Bocskay îi va încredința lui Ioan Lugojanul (Lugassy) funcția de căpitan suprem al cetății Lipova (Tomoni D., 2002, p. 126).

Octombrie Cetatea Făgetului este reparată de transilvăneni, care numesc aici un nou castelan, pe Martin Török, care primește ca posesiuni satele Coștei (ul de Sus) și Higyed, de lângă cetate (Idibem).

Octombrie 30 Revelatoare pentru raporturile militare dintre principat și vilayet este scrisoarea lui Ioan Lugojanu trimisă beilerbeiuului de Timișoara. Câteva pasaje lămuresc această situație: „Mi-au dat astăzi, luni, scrisoarea Măriei Tale, în care Măria Ta scii despre construirea Făgetului și întrebi Măria Ta, din voința cui o facem și care este cauza acesteia. La acestea pot scrie Măriei Tale, că nu este nici un alt motiv, decât numeroasele tâlhării care au pustiit toate părțile Ardealului, adică ținutul Iliei, ținutul Devei, ținutul Hunedoarei și ținutul Băii de Criș și cărora nu li s-a putut pune capăt până acum... A doua cauză este aceea care ne folosește nu numai nouă ci și Măriilor Voastre, căci din acele castele pot intercepta drumurile numeroșilor tâlhari vagabonzi, iar din acelea îmi dau știre... și astfel pot alunga după dorință pe tâlhari și așa toți aceia, sărăcimea... nu are decât să rămână pe loc și să supravegheze... A treia cauză este aceea că... puternicul împărat a făcut legământ.. că în starea în care a găsit țările și hotarele, în acelea să le mențină...” Cum beilerbeiu amenință ca va porni cu oaste împotriva principatului, căpitanul suprem al Lipovei scrie textual „... și eu posed câteva mii de săbii... Și desigur nici noi nu ne vom lăsa patria în mâinile Măriei Tale... Însă precum văd, Măria Ta ai și început lucrul împotriva păcii, de pe când ai reținut acolo pe solul Înălțimii Sale... pe Iacob Deak... De aceea atrag Măriei Tale prietenos atenția, să lași în pace astfel de acțiuni pripite, căci problema lui este un lucru aspru...” (Feneșan Cr., 1975, p. 186).

Anul 1607

- F. D.* Istoria lui Djanpulad Zade Ali pașa de Timișoara este sintetizată de cronicarul Naima: „... după un an de ședere, datorită apucăturilor sale rele, a ieșit la iveală firea de scorpion care se ascundea în bașbug, a încărcat multe zaherele unui număr oarecare de ostași din ogeacul ghedikli, spahii și silahdari, precum și ostașilor tătari, cu ajutorul cărora s-a grăbit să transporte zahereaua la Timișoara... A stat un an la Timișoara... Ostașii s-au răsculat, au venit să-l ucidă și a fugit la Kadiz Ali pașa care l-a închis la Belgrad, apoi l-a ucis (Cronici turcești, III, p. 42).
- Iarna* La moartea principelui Ștefan Bocskay, Gheorghe Borbely vrea să devină principe (Veress A., 1929, VIII, p. 5). Până la urmă este ales Sigismund Rakoczy.
- Ianuarie–februarie* Noul principe îi scrie banului de Lugoj și Caransebeș, Ștefan Vaida, despre situația politică și militară a Banatului (Szilády–Szilágyi, 1867, I, p. 64).
- Iarna* Noul principe îi scrie beilerbeiului că îi va preda cetățile bănățene cucerite de antecesorii săi (Pray G., Epistolae, III, p. 292–293).
- Iunie 28* Principele Sigismund Rakoczy donează unor oșteni sârbi din Lipova (Ioan de Panciova și Papi) satele timișene Gelu, Vantelek și Faluhely, pentru meritele lor militare. (Juhász K., 1935, p. 13).
- Toamna–iarna* Tătarii (circa 8.000) ierneză în vilayet și jefuiesc toate așezările (Veress A., 1929, VIII, p. 36–37).
- Noiembrie 30* Principele donează Vlădicii Sava din Lipova pentru meritele sale dovedite de atâtea ori în trecut, o moară pe Mureș la Radna (Idem, p. 35–36).
- F. D.* La Timișoara vine Ștefan, fiul lui Simion Movilă, respins din Moldova de vărul său Mihai, după sprijin pentru ocuparea tronului Moldovei (Idem, p. 47).

Anul 1608

- F. D.* Noul principe transilvan, Gabriel Bathory, recunoaște importanța strategică a cetății Făgetului, aducându-și aici trupe proprii (Tomoni D., 2002, p. 37).
- F. D.* La Timișoara sosește un nou pretendent muntean, Gavrilă fiul lui Mihnea.
- F. D.* Noul beilerbei este Mustafa pașa, nepotul lui Djanpulad pașa, care stă doar un an la Timișoara (Cronici turcești III, p. 67).

Anul 1609

- Aprilie 3* Principele Gabriel Báthory confirmă diploma regelui Ladislau V din anul 1457 dar și diploma de nobilitate a nobililor români din orașul Lugoj, primită în anul 1551 de la regina Isabella Zápolya (Veress A., 1929, VIII, p. 59–65).

Septembrie 15 Principele donează unor haiduci credincioși satele Serked, Ferged, Zombor și Tómpós din zona mureșeană (Juhász K., 1935, p. 13).

Anul 1610

Decembrie 13 Fragment dintr-o scrisoare despre evenimentele în pregătire în Principat: „Principele a plecat din Bălgrad pe 6 decembrie. Merge în Sibiu, cheamă acolo pe toți domnii și căpitani generalii și va fi acolo până când vine Gheorghe Racz de la Radu Vodă cu cererea de a da și de a primi norod spre ajutor, după confederație, iar dacă Radul dă îndărăt, își trimite toate oștile contra Munteniei și o pustiește, purtându-l și răzbunarea din vară. Ion Lugassy a venit cu 10.000 de către Lipova, Lugoj, Caransebeș, și dinspre Poarta de Fier”. (Veress A., 1929, VIII, p.110–111).

Anul 1611

Ianuarie 7 Primele măsuri din „planul dacic” al principilor transilvani. Principele Gabriel Báthory, îl alungă pe Radu Șerban din Muntenia, unde se vrea el domn, și îl numește pe Ștefan Bogdan domn al Moldovei (Idem, VIII, p. 115– 116); fapte pe care banul de Lugoj Caransebeș le face și apoi, printr-o solie, le spune sultanului (Idem, p. 114–115).

Aprilie 28 Principele transilvan Gabriel Báthory conferă Lipovei importante privilegii. Sunt amintiți cu acest prilej principalii notabili și nobili ai Lipovei: primarul Andrei Leorinczy, Mihail Török, Ioan Gazdagh, Luca Varga, George Magyar Makai, Luca Meszáros timișoreanul, Gaspar Halasz, Ioan Varga, George Goz, Blasiu Balassy, George Ban, Ladislau Varga, Nicolae Makai, George Sarkózy, Toma Mihalfy, Gaspar Makai, Wolfgang Nagy, Baltasar Nagy, Mihail Maroti, Ladislau Szarafoly (din Saravale N.N.) Blasius Nagy, Valentin Eötvös Sebastian Szábo, Ioan Balica, Ioan Meszáros, Nicolae Otvós, Martin Hajas (Eisenkolb Aurel, 1899, p. 14–22).

Iunie 5 La Satu Mare se știe că Radu Șerban i-a gonit pe oamenii lui Báthory din Muntenia; pe George Racz l-a decapitat, iar pe Ioan Lugassy l-a făcut prizonier (Veress A., 1929, VIII, p. 170).

Iulie Partida nobiliară potrivit lui Gabriel Báthory îi solicită pe oștenii din Lipova, Ineu și Arad ca forță armată pentru îndepărtarea principelui (Idem, VIII, p. 191).

August 22 La curtea imperială din Praga se știe despre învoiala principelui Báthory făcută cu otomanii pentru a se menține în scaun: cedează patru cetăți importante de pe Mureș și Criș (Hurmuzaki E., VIII, p. 340).

August Bătut de Radu Șerban la Zărnești, Báthory fuge la Lipova, unde așteaptă ajutorul otoman (Veress A., 1929, VIII, p. 201).

F. D. Zulfikar este beilerbei de Timișoara.

Noiembrie Un raport venețian din 26 arată că noul beilerbei timișorean este Sefer (Hurmuzaki E., IV/2, p. 329).

Anul 1612

Iunie Campanie otomană prin Banat (doar la Timișoara sunt șase mii de otomani) spre Transilvania unde este instalat Gabriel Bethlen (Veress A., 1929, VIII, p. 261).

Iunie 18 Din Lipova Gabriel Bethlen se adresează lui Ștefan Vaida, căpitan suprem al Lipovei, cerându-i să interzică oamenilor săi cucerirea satelor din vilayet, să-i lase în pace pe iobagii din satele din împrejurimi, dar să perceapă dijele fără nici un fel de favoruri; să afle vești despre vecini (otomani N.N.) și să le trimită imediat principelui; alimentele adunate de la populație să fie conscrise pentru a putea fi înapoiate mai târziu; oricine ar ridica capul împotriva căpitanului suprem să fie prins și pedepsit conform legii (Szilády–Szilágyi, I, 1868, p.107).

Vara Sefer, beilerbeiul timișorean, cu munteni și tătari, intră în Moldova unde îl instalează domn pe Ștefan II Tomșa (Decei A., 1978, p. 369).

Octombrie 4 La Praga ajunge știrea că cetățile Ineu și Lipova sunt pe cale de a fi cucerite de către otomani („Lupta...”, 1979, p. 155).

1612–1618 Misionarul iezuit Iacob Tugolino slujește la Timișoara, având credincioși slavi și maghiari (Juhász K., 1938, p. 316).

Noiembrie 8 Ștefan Somogy de Lugoj, locțiitorul banului de Lugoj–Caransebeș, ține aici, împreună cu ceilalți asesori, scaunul de judecată și rezolvă mai multe pricini juridice ale locuitorilor (Feneșan Costin, 1981, p.135–141).

Decembrie 17 Planul financiar al vilayetului cuprinde 5.510 din impozitul muktataa iar restul bugetului provine din veniturile beilerbeiului și din impozitele plătite de ortodocși (Fodor Pál, 1996, p. 32).

F. D. Beilerbei de Timișoara este amintit Mehmed pașa (Fenyvesi L.,1995, p. 264).

Anul 1613

Februarie 20 Principele îi donează lui George Bosy din Lugoj trei sate în comitatul Hunedoara (Kun R., Oklevelèk, p. 85).

Februarie 22 Acum otomanii află că oștile principeul Báthory s-au retras din cetățile Ineu și Lipova, la auzul știrii că sultanul a strâns oaste spre a le cuceri. Otomanii le-au ocupat imediat. (Cronici turcești, III, p. 554–555).

Mai 14 Notarul jurat la Lugojului, Nicolae Ivul, transcrie judecata târgului Lugoj cu Ștefan Micșa de Caransebeș, pentru o datorie veche de 1.000 florini pe care târgul o plătitise, dar care nu a fost dată de intermediar celui cuvenit (Feneșan Costin, 1981, p. 135–141).

August 21 Beilerbeiul de Timișoara și pretendentul transilvan Gabriel Bethlen sunt în cetatea Timișoarei cu 10.000 oșteni și vor să cucerească cetățile vestice (Lipova, Arad, Ineu etc.). „Arădenii și lipovenii și-au trimis afară atât femeile cât și copiii, au

rămas numai ei în cetate... a sosit vestea că a sosit la pașa Skender alt vizir cu 40.000 turci...” (Veress A., 1929, VIII, p. 312–313).

August Cronicarul Ibrahim Pecevi scrie despre intrarea otomanilor în Transilvania prin Porțile de Fier ale Ardealului și înscăunarea lui Gabriel Bethlen (Cronici turcești, I, p. 518).

Octombrie 23 La lucrările dietei Bethlen este ales principe, apoi primește investitura și din partea sultanului prin beilerbeiul de Timișoara, Iskender; se întâlnește aici și acum și cu cei doi domni români (Radu Mihnea și Ștefan II Tomșa) (Decei A., 1978, p. 370–371).

F. D. Raguzanii catolici din Timișoara cer sultanului permisiunea de a-și ridica o biserică. Tot aici vin doi iezuiți din Transilvania (Grigore Vasarhely și Stefan Szini) care predică (Oltványi Pál, 1866, p. 133).

F. D. Vilayetul de Timișoara are 3.679 soldați, fiind al doilea ca mărime după cel din Buda (Agoston G., 1998, p. 362).

Anul 1614

Februarie 13 Mustafa pașa îi scrie din Timișoara lui Petru Bethlen, ban de Lugoj și Caransebeș, despre mișcările de trupe otomane prin Banat care pot provoca pagube sărăcimii; în aceste cazuri banul să-l înștiințeze ca să poată curma orice posibilă pagubă adusă locuitorilor (Feneșan Costin, 1979, p. 193–194).

Februarie 28 Principele îi cere banului de Lugoj–Caransebeș informații despre mișcările otomane (Feneșan Costin, 1976, p. 417).

Aprilie 14 La Cluj se știe despre faptul că Lipova a fost cucerită de otomani prin trădarea a doi români: unul Sânpetru și altul un preot; cei doi au fost prinși iar primului i s-a tăiat capul, celălalt fiind ars de viu (Suciu-Constantinescu, I, p. 102–104).

Aprilie Spre sfârșitul lunii circa 60.000 otomani erau în zona Lipovei și Inelui (Marki S., 1895, II, p. 59).

Mai–iulie Gabriel Bethlen cedează otomanilor cetățile Lipova, Ineu, Arad, etc. (Idem, p. 63). Locuitorii acestora și ai ținuturilor învecinate se opun însă (Hatványi M., 1859, IV, p. 84–85).

Iunie 2 Principele îi cere fratelui său, Petru Bethlen, banul Lugojului și Caransebeșului, să rezolve problema lui Ștefan Borsa și să afle opiniile zonei asupra cedării cetăților mureșene (Feneșan Costin, 1976, p. 189).

Iulie 1 Prevederile tratatului dintre Poarta Otomană și principele Gabriel Bethlen, cu privire la retrocedarea ținuturilor amintite „Satele și orașele de la serhaturile de la Solnoc, Gyula, Ineu Lipova și Timișoara care, până la răscoala lui Sigismund Báthory, dăduseră odată haraci și dări...toate atârnă de partea aceasta și de aceea să-și dea dărilor lor potrivit obiceiului și să nu se facă intervenții și să nu se pună piedici din partea Transilvaniei...” (Cronici turcești, III, p. 46).

Iulie 5 Un magnat transilvan îi scrie lui Radu Vodă despre faptul că Ștefan Vaida, cel care ținuse pe seama împăratului cetățile Lipova și Arad a fost înlăturat (Hurmuzaki E., IV/1, p. 557).

Iulie 6 Principele, către banul de Lugoj și Caransebeș, cerându-i informații despre intențiile beilerbeiului de Timișoara (Feneșan Costin, 1976, p. 180–181).

Septembrie 1 Locuitorii din Lipova și Arad se împotrivesc cedării cetăților pe seama turcilor și cer ajutor imperial.

Octombrie 13 Principele, către fratele său Petru Bethlen, cerând noi informații despre otomani (Feneșan Costin, 1976, p. 182).

F. D. Beilerbei de Timișoara este Sefer pașa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1615

Ianuarie Beilerbeiul de Timișoara îi scrie principelui transilvan despre felul în care s-au întâmplat faptele la Lipova, dar și despre schimbul lor repetat de solii (Sziládyi–Szilágyi, I, 1868, p. 126–128).

Ianuarie 28 Același schimb de scrisori între cei doi, cu lămuriri suplimentare asupra situației de la Lipova (Idem, I, p. 128–130).

Ianuarie 28 Scrisoare a principelui către banul bănățean cu dorința de a ști ce mișcări are de gând să facă beilerbeiul de Timișoara (Feneșan Costin, 1976, p. 182).

Februarie 3 Știre despre situația Lipovei „Mai pot scrie cu siguranță Măriei Tale și aceea că cea mai mare parte din tunurile vechi și treasurile din Lipova au fost duse la Deva, care cetate o acoperă din cale afară de tare; iar Lipova și Ineul e silit Bethlen a le preda sultanului oricând le va pofti, potrivit noului său act de credință ce i-a dat” (Veress A., 1929, IX, p. 42).

II.d Inflorirea vilayetului de Timișoara 1616–1686

Anul 1616

- Martie 4* Mehmed pașa, beilerbeiul Timișoarei, îi scrie lui Petru Bethlen, banul Lugojului și Caransebeșului spunând că cei vinovați din vilayet vor fi pedepsiți pentru faptele lor, dar cere ca să nu mai gonească oile celor supuși de pe pământurile creștine; mai cere banii pentru oile primite cadou de la principe și pe care le-a trimis la Lugoj spre a fi vândute (Feneșan Costin, 1979, p. 194–196).
- Aprilie* Dieta principatului Transilvaniei decide ca cetățile mureșene Lipova, Marginea, Făget, Mănăștur și Sintești să fie predate otomanilor. Întrucât Paul Keresztesi, comandantul Lipovei nu vroia, a fost nevoie ca trupele princiare să ocupe Lipova și apoi să o predea pașei de Timișoara (Tomoni D., 2002, p. 137).
- Mai 5* Importante forțe otomane sunt la Timișoara și Orșova și vor să treacă prin Transilvania împotriva polonilor din Moldova (Veress A., 1929, IX, p. 82).
- Mai 6* Reprezentanții celor trei „națiuni” transilvane îi scriu căpitanului suprem al Lipovei, Paul Keresztesi, cerându-i să nu înrăutățească situația cu rezistența sa în fața cedării Lipovei, acesta fiind prețul plătit pentru liniștea țării (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 144–145).
- Mai 6* Ordin princiar pentru căpitanul suprem al Lipovei ca să strămute pe locuitori la Lugoj și Ilia, asigurându-le cele necesare existenței (Idem, p. 145).
- Mai 24* Principele Gabriel Bethlen scrie despre metodele de adunare a armatei, despre modul de răsplată a nobililor și haiducilor ce vin la oaste, dar și despre mișcările otomane de pe Dunăre și din vilayet (Idem, p. 146–147).
- Mai 26* Un citat semnificativ pentru starea principatului este cuprins într-o scrisoare din Satu Mare „Iară pe voievodul Ardealului l-a lăsat la Bălgrad, nu are nici oaste, comitatele sunt foarte indispuse și se strâng cu greu în jurul lui. Așa înțeleg că s-ar sili să pedepsească cu plăcere pe locuitorii din Lipova că nu s-au supus voinței sale. Dar e sigur că până acum nu se află încă acolo nici oaste turcească, nici tătară (Veress A., 1929, IX, p. 90–91).
- Iunie 10* Aflat, în fruntea trupelor sale, la asediul Lipovei, principele Gabriel Bethlen îi scrie solului său la pașa de Buda, despre problemele curente, politice și militare (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 148–164).
- Iunie 14* Cetățile mureșene sunt oficial cedate otomanilor (Marki S., 1895, II/2, p. 66).
- Iulie 19* Mehmed beilerbeiul se întoarce de la Lipova la Timișoara și-i scrie banului bănățean despre succesele de acolo (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 167).
- August 6* Mehmed beilerbei de Timișoara îi scrie lui Ștefan Bethlen despre situația militară și politică din vilayetul său și din jur (Miko Imre, Erdelyi..., p. 331–333).

August 31 Papa Paul al V-lea amintește despre catolicii timișoreni și situația lor (Farago J., 1925, p. 56).

Anul 1618

Primăvara Misionarul Cassius îl află la Timișoara pe iezuitul Iacob Tugolino care ridică o capelă catolică, după ce ragusanii de aici obțin aprobarea Porții Otomane (Juhasz K., 1938, p. 316).

Iunie 29 Episcopul ortodox Iosif din Mehadia scrie ca să fie primit fastuos de popor la sosirea sa la Caransebeș (Cotoșman Gh., 1956, p. 107).

Iulie 20 Episcopul ortodox Iosif își mută oficial reședința episcopală la Caransebeș (Ibidem).

Vara Se produc inundații în urma ploilor torențiale, în toate Țările Române (Armbruster A., *Daco-romanica Saxonica*, p. 384).

Anul 1619

Februarie Principele Gabriel Bethlen îi scrie beilerbeiului de Timișoara cerând încetarea hărțuielilor de la hotarul Crișurilor (Szalaky F., 1985, p. 366).

Noiembrie 11 Mehmed pașa, beilerbeiul Timișoarei, îi scrie principelui transilvan despre problemele bilaterale (Miko Imre, *Erdelyi*, p. 334).

F. D. Principele transilvan Gabriel Bethlen intră în război împotriva împăratului german; la campanii participă și trupe din banatul de Lugoj–Caransebeș.

F. D. Călătorul otoman Ali Aini află în vilayet șase sangeacuri (Timișoara, Lipova, Cenad, Gyula, Moldova, Ineu).

Anul 1620

Ianuarie 4 Beilerbeiul îi scrie lui Paul Nagy, banul Lugojului și Caranse-beșului despre mișcări de trupe în zona Orășii (Idem, p. 335).

Ianuarie 5 Ibrahim, noul beilerbei timișorean, îi scrie principelui despre pretențiile nobililor transilvani ca țărani supuși ai vilayetului să le plătească și lor dările (Szilády–Szilágyi, 1868, p. 367).

Ianuarie 5 Același beilerbei îi scrie și lui Ștefan Bethlen, guvernatorul principatului despre jafurile pe care transilvănenii le fac asupra posesiunilor alaibeiului și sangeacbeiului de Lipova, asupra unor posesiuni ale sangeacbeiului de Gyula dar și asupra zonei Beiușului care plătește dările către împărat (Miko I., *Erdelyi...*, p. 336–337).

- F. D.* Ibrahim beilerbei către banul creștin de Lugoj și Caransebeș despre mișcări de trupe creștine înspre Oradea dar și despre prezența unor contingente creștine la Lugoj, fapt care îl îngrijorează și cere explicații (Idem, p. 337– 338).
- F. D.* Principele transilvan cucerește — în august — Viena. Pașa de Timișoara este gata oricând să-i dea ajutor în luptele împotriva habs-burgilor, dar principele nu-l vrea (Călători străini, IV, p. 484–485).
- F. D.* În vilayetul Timișoarei există un corp de armată de 3.679 soldați (Hegy K., 1995, p. 56).
- Decembrie 30* Ibrahim beilerbeiul către banul creștin despre jafurile făcute de trupele cantonate la Lugoj (Idem, p. 340–341).

Anul 1621

- F. D.* Otomanii, aliați cu trupe transilvane, atacă și devastează Croația, ajungând până în fața Vienei (Cronici turcești, III, p. 519).
- Octombrie 1* Scrisoare a lui Iusuf pașa către guvernatorul principatului, Ștefan Bethlen, despre jafuri în teritoriul otoman și despre ducerea în principat a peste o mie de case de iobași (Miko I., *Erdélyi...*, p. 347).
- Octombrie 1* Diacul Ibrahim aga scrie și el aceluiași demnitar despre probleme similare, săvârșite la hotarele dintre ei (Idem, p. 348).
- Octombrie 16* Iusuf, beilerbeiul timișorean, îi scrie aceluiași demnitar transilvan, acuzând acum jafuri în zona Ineului, a văii Mureșului și chiar spre Timișoara, săvârșite de creștini (Idem, p. 348–349).
- Octombrie 28* Un corp de oaste tătară traversează principatul, îndreptându-se spre Lipova și Banat (Hurmuzki E., IX/1, p. 919–920).

Anul 1622

- F.D.* Cunoscutul cronicar otoman de mai târziu, Ibrahim Pecevi, este funcționar la defterdariatul din Timișoara, fapt care-i permite să introducă în cronică sa multe informații despre vilayetul de Timișoara (Cronici turcești III, p. 525).
- Mai* Halil pașa este numit beilerbei de Timișoara, cu rangul de vizir (Ibidem).
- Octombrie* La sfârșitul lunii este numit beilerbei Derviș aga, comandant de răscoale în Anatolia; iată un text otoman semnificativ pentru acesta: „Deli Derviș din Istanbul a fost numit beilerbei de Buda, dar înainte de a ajunge aici a fost mutat la Timișoara. Dervișul cel rău, născut nebun, departe de a-și câștiga faimă la Timișoara, căzând de pe cal, a încălecat iute ca zefirul dimineții pe ocul morții...” (Idem, p. 556–557).

Anul 1623

- F.D.* Odată cu moartea lui Derviș Dada se schimbă și beilerbeiul, dar numele acestuia nu apare în izvoare și nici în cronici.

Anul 1624

O imagine deosebit de interesantă asupra demnitarilor civili și religioși, a garnizoanei otomane din Timișoara acestui an, este oferită de către documentul „Veniturile funcționarilor și ale oște-nilor cetății Timișoara din vilaietul Timișoara în anul 1034” (pe primele 160 zile ale anului, începând cu 13 octombrie)

A. PERSONALUL RELIGIOS

I. Personalul primei geamii

1. ABDELBAKI khalfa prim imam și reis serif khan are zilnic 20 akçe = 7200 a., din care se scad 135 a. drept impozit, rămân 7065 S-au plătit deja 2000 din veniturile Ciacovei, 1000 din veniturile orașului și 140 din visterie.
  2. ALI khalfa kiatib și al doilea imam are venit zilnic de 45 a., total 7.200. Impozitul este de 135, rămân 7.065 a., plătite din veniturile Ciacovei 2.000 a., din veniturile orașului 500 a. și de la visterie 4565 a.
  3. ALI khalfa muezin, devrkhan și temmsid khan și ihlazkhan are 34 a., total 5.440 a, din care impozit 102 a, rest 5334 a. S-au plătit din veniturile orașului 600 a, din visterie 4734 a.
  4. SABAN Khalfa muezin și devrkhan are 14 a., total 2.240 a. Impozitul este de 42 a, rest 2.198 a, plătite din visterie.
  5. BEKR khalfa muezin și devrkhan are 12 a, total 1.920 a, din care 36 a. impozit, rămân 1600, plătite din visterie.
  6. ALI kajim are 10 a./zi, total 1.600, din care impozitul este de 30, rămân 1.570, plătite din visterie.
  7. SABAN ciakir are 4 a./zi + 640 a., din care 12 a. impozit, rest 628 a.
  8. ALI devrkhan are 3 a./zi, total 480, impozit 15, rest 465 a.
  9. T. SALIH kajim are 10 a./zi, total 1600 a., Impozit 30 a, rest 1570 a. plătite din visterie.
  10. ALI siradji are 10 a., total 1.600, impozit 30, rest 1570 a.
  11. MOHAMED siradji: la fel ca precedentul.
  12. MOHAMED khalfa vaiz și ihlaz serif khan, are 31 a./zi + 4980 a., din care 93 a. impozit, rest 4867 a.
  13. JUSUF khalfa imam și imamul *mecetului pașei Tevdsid* are 12 a./zi, total 1920 a., impozit 36 a., rest 1884 a., din care plătite de la oraș 300 a., din veniturile orașului 1000 a. și din visterie 464 a. și rămân de plată 120 a.
- Total 13 persoane, cu salariul zilnic de 215 akçe.

II. Salariile personalului geamiei interioare, a hasului

1. MUSTAFA khalfa imam are 15 a./zi, total 2.400 a., impozit 45 a., rest 2.355 a., plătite de la oraș.

2. ABDELBAKI khalfa kiatib și mahfil are 35 a./zi, total 5600 a., impozit 105 a., rest 54995 a. plătite din visterie.
  3. ALI khalfa devrkhan și muezin are zilnic 13 a., total 2080 a., impozit 39 a., rest 2.041 a., plătite din visterie.
  4. HASAN khalfa muezin și devrkhan are pe zi 10 a., total 1600 a., impozit 30 a., rest 1.570 a.
  5. MUSTAFA khalfa muezin și deverkhan are 11 a. pe zi, total 1.760 a., fără impozit 1.727 a., plătite 1462 din veniturile orașului și 265 din visterie.
  6. ISMAIL kajim are 13 a. pe zi, total 2.080 a., impozit 39, rest 2041 din care s-a scăzut suma de 390 akçe, impozitul pe berat (18), rămân 1651a.
  7. HASAN khalfa reis serif khan are 6 a. pe zi, total 960 a., după scăderea impozitului rămân 942 a.
  8. HASAN khalfa muezin și devrkhan, are 10 a. pe zi, scăzând 30 a. impozit, rămân 1.570 a.
  9. ALI khalfa mekteb are 12 a. pe zi = 1920 a. minus 36 a. impozit, rămân 1884 a.
  10. MOHAMED khalfa mekteb are 8 a. pe zi = 1290 a., 24 a. impozit, rest 1.256 a. S-a plătit suma din veniturile orașului 1.176 a. și din visterie 80 a.
  11. ZULKFIKAR khalfa engam khan are 10 a. pe zi, total 1600, fără impozit 1570 a.
  12. MUSTAFA khalfa reis serif khan are zilnic 12 a., total 1570 a.
- Total 12 oameni cu solda zilnică 152 a.

III. Salariile personalului geamiei cartierului orășenesc

Segesd

1. HEIDER khalfa sermahfil are 25 a. pe zi = 4.000 a., 75 a. impozit, rest 3.925 a. plătite din veniturile Panciovei 500, a visteriei 425 a.
  2. HASAN khalfa imam și profesor la școală are zilnic 25 a. = 4.000, după impozit 3.925, din care sunt plătite din veniturile orașului 1.200, a visteriei 1.725 a.
  3. MUSTAFA khalfa muezin are 8 a./zi = 1.280 a., impozit 24 a., rest 1256 a.
  4. HUSEIN khalfa reis serif khan are 8 a./zi, total 1.256 a.
  5. HUSEIN khalfa muezin are 9 a. retribuție = 1.440, scăzând 27 impozit, rămân 1.413 a., plătite din veniturile orașului 500, din visterie 913 a.
  6. MUSTAFA khalfa al doilea imam are 14 a./zi = 2.400, fără 45 a. impozit rămân 1.355 a., plătite din veniturile orașului 400 a., din veniturile orașului GY...(lipsă în text), din visterie 1.635 a.
  7. SABAN khalfa muezin și devrkhan are 10 a./zi. total 1.660, din care rămân 1.570 a.
  8. AHMED IBRAHIM siradji are 6 a. = 960, impozitul de 18 a., rămân 942 a.
  9. JUSUF KHALFA kajim și siradji are 11 a. = 1.760, impozitul este 33 a., rămân 1727 a.
  10. AHMED IBRAHIM kajim are 6 a./zi = 960, impozitul 18 a, rămân 942 a.
- Total 10 oameni cu salariul zilnic de 123 akçe.

IV. Personalul geamiei cartierului Hizr-aga

1. HASAN khalfa imam și kiatib are zilnic 12 a., în total are 1920, se scad 36 a. impozitul și rămân 1.884, plătite din visterie.
  2. RIZVAN khalfa are 10 a./zi, total 1.570 a., plătite 400 din veniturile orașului, veniturile Ciacovei 1.000 a, din visterie 170 a.
  3. AHMED khalfa temdsid khan are 5 a./zi = 800, rămâne cu 785 a.
  4. PERVIZ kajim are 6 a./zi = 960, rămâne cu 9.422, dintre care au fost plătite 500 din veniturile orașului și 442 din visterie.
  5. MUSTAFA muezin și salakhan are 13 a./zi = 2.080, rămâne cu 2.041 a.
  6. MUSTAFA khalfa imam și reis serif khan are 20 a./zi = 3200, rămâne cu 3140 a.
  7. HUSEIN khalfa mecteb și mukajim are 15 a. = 2.400, rămâne cu 2355 a.
  8. ABDELBAKI mukajim are 12 a./zi = 1.920, impozitul 32 a, rămâne cu 2.355 a.
  9. MOHAMED khalfa devrkhan și...(lipsă text are 9 a. = 1.440, rămâne cu 1.412 a.
  10. HASAN khalfa ihlaz serif khan și siradji are 11 a. = 1.760, rămâne cu 1.727 a.
  11. AHMED khalfa muezin are 12 a.= 1.920 a., impozitul este de 36 a., rămâne cu 1.884 a., plătite 800 din veniturile orașului, 1.084 din visterie.
- Total 11 oameni cu 124 a total pe zi.

V. Personalul mecetului din cartierul Mahmud chehaia

1. SALIH khalfa imam are 30 a./zi = 4.800, 90 a. impozit și rămâne cu 4.710 a., dintre care au fost plătite 500 din veniturile de la Mazakar(?), 3.000 din veniturile Ciacovei și 1.010 din visterie.
  2. MOHAMED khalfa muezim și kajim are 15 a./zi = 2.400, rest 2.355 a., plătite 2.205 din veniturile orașului, 150 din visterie.
  3. OSMAN mutekaid are 20 a. = 3.200, rest 3.160, dintre care orașul a plătit 1000 a.
  4. ISMAIL siradji are 5 a. = 500 a.
  5. IBRAHIM khalfa engamkhan are 12 a./zi = 1.920, impozit 35 a., rest 1.884 a.
  6. ISAC khalfa ...(lipsă text) khan are 12 a. = 1.920, rest 1.884 a. de achitat din visterie.
- Total 6 persoane cu salariul zilnic de 94 a.

B. FUNCȚIONARI

1. Mutecaizi, duagi, sagirti, mehteri etc.

- HUSEIN khalfa mucajim și profesor la medresă are 19 a., total 3.040, rest de plată 2.983 a.
- ALI khalfa memcmteb, profesor și cântăreț are 17 a./zi, total 2.720, rămân de plată 2669 a.
- MUJIEDIN khalfa medrese are zilnic 20 a. ,în total 3.200 a. ,fără 60 a. impozit, rămân de plată 3.140 a.

- ABDELBAKI ihlaz serif khan are 15 a./zi = 2.400, rest de plată 2.355 a.
- HASAN khalfa ihlaz khan are 8 a; în total fără impozit are 1256 a.
- ALI khalfa mutecaid are 25 a.= 4.000 a, din care 75 a. impozit, rest 3.925 a.
- MOHAMED khalfa mucajim și ...(lipsă text) are 24 a., fără 72 a. impozit, rămân 3768 a de plată.
- ISMAIL kajim khan are 12 a. = 1920, fără 36 a. impozit; rest 1.884 a.
- HALIL duag are 15 a = 2.355 a (fără 45 a. impozit).
- MUSTAFA DEDE ihlaz serif khan are 8 a. = 1.280, fără impozit 1.256 a. de plată.
- AHMED khalfa ser engam khan are 35 a./zi = 5600, 105 a. impozit, rest de plată 5.495 a.
- MUSLIHEDIN ihlaz khan are 15 a., total 2.355 a.
- MUSTAFA khalfa ihlaz khan are 8 a., în total 1.256 a.
- MURTEZA kiatib bejt ul mal (supravhegetor, administrator visterie) are 12 a., în total 1.884 a.
- CENDER khalfa engam serif khan are zilnic 12 a. total 1884 a.
- MUSLIHEDIN khalfa kajim khan are pe zi 15, total 2355 a.
- VELI chehaia cântarului are zilnic 20 a., după impozit rămâne cu 3170 a.
- JUSUF mehher 15 a./zi = 2355 a.
- BECHTAS mehter are 12 a./zi, total 1884 a.
- MOHAMED kiatib djesr (perceptor de vamă) 19 a./zi – 2983.
- ABDELBAKI engam khan zilnic 10 a, total 1570 a.
- ALI khalfa temdsid khan 8 a./zi, total 1256 a.
- SALIH sagird ruznamce (cel ce ține la zi registrul schimbării dărilor), zilnic 8, total 1257 a.
- OMAR sagird muktataa (cel ce ține evidența chiriilor, scrib) 8 pe zi, total 1256 a.
- MUSTAFA sagird muhasebe (ofițer de intendență, de finanțe) zilnic 15, total 2355 a.
- HASAN khalfa... serif khan 5 pe zi, total 785 a.
- MUSTAFA khalfa ihlazkhan, 10 pe zi, total 1570 a.
- MOHAMED khalfa, muderris, zilnic 30, total 4.710.
- MOHAMED, mutecaid, zilnic 3, total 475 a.
- MOHAMED, mutecaid (altul) 20 pe zi, total 3140 a.
- MAHMUD duag, zilnic 5, total 785 a.
- BEKR duag, 5, total 785 a.
- BEKR khalfa duag, 8, total 1256 a.
- MOHAMED khalfa duag, 13, total 2041 a.
- RIZVAN, khalfa engam khan, 10, total 1.570 a.
- RIZVAN DEDE Șeic... 15, total 2355 a.
- MOHAMED khalfa mecteb în cartierul Segesd 8, total 1256 a.
- HASAN khalfa duag 15, total 2355 a.
- RIZVAN nazirul geamiei, nu are trecut salariul.
- SABAN aga musulmanilor, nu are trecut salariul.

- SALIH khalfa beitsarif khan (prim cântăreț) 8, total 1.256 a.
- ABDELKADER mehter khanize 15, total 2.355 a.
- SULEIMAN muhasib (ofițerul cu soldele) 8, total 1.245 a.
- HASAN duag, 12, total 1.884 a.
- ABDELBAKI sagird muhasib (ofițer cu soldele, salariile), 12, total 1.884 a.
- IBRAHIM diak aga (șeful elevilor) 20, total 3.140 a.
- SEIC MUSLIHEDIIN... 8, total 1.256 a.
- HEIDER khalfa ihlaz serifkhan, 13, total 2.041 a.
- SALIH khallfa ihlaz serifkhan, 10, total 1.570 a.
- ABDELKADER khalfa mecteb kajim 7, total 1.099 a.
- ABDELKADER khalfa mecteb kajim (altul), 7, total 1.099 a.
- SEID OSMAN mutecaid, 15, total 2.355 a.
- MUSLIHEDDIN mutecaid, 6 total 942 a.
- BABA HUSEIN... dar, zilnic 7, total 1.099 a.
- HUSEIN mirmiranul seraiului 12, total 1884 a.
- ZULFIKAR khalfa duag 10, total 1.570 a.
- A... ALI..., 8, total 1.256 a.
- IBRAHIM mutecaid, 10, total 1.570 a.
- MUSTAFA ihlazkhan, 11, total 1.727 a.
- SAF..., 6, total 942 a.
- ...EFENDI 15, total 2.355 a.
- AHMED khalfa imam la geamia Khasim, 10.

Total 62 care primesc zilnic 795 akçe.

Taxa de 3 berat este de 240 akçe.

2. Ceaușii divanului

- KHALIL ceaș, zilnic 30, total 4.710 a.
- AHMED ceaș, zilnic 20, total 3.140 a.
- HUSEIN ceaș, zilnic 25, total 3.975 a.
- HUSEIN ceaș (altul) zilnic 20, total 3.140 a.
- RIZVAN ceaș, zilnic 20, total 3.140 a.
- În total 5 ceași, zilnic au 115 akçe.

C. NUMĂRUL MILITARILOR

I. Paza internă

1. Ibrahim kiatib 30 a/zi; Husein alemdar (stegar) 17 a.; Omar Ali djebel(cuirasat) 12 a.; Gazanfer djebel 8 a.; Ibrahim djebel 10 a.; Husein M, 10 a.; Fuad bevvab (portar) 10 a.; Sesuvar bevvab 10 a.;
2. Ali Divane sergent 15 a.; Ahmed Husein 12 a.; Veli Bozna 7 a.; Mustafa Bozna 10 a.; Ibrahim Fuad –; Gazanfer 8 a.; Ahmed 10 a.; Fuad 10 a.; Regep Bozna 10 a.; Mohamed Divane 8 a.

3. Jusuf Abdullah sergent 15 a.; Husein 8 a.; Mohamed 7 a.; Mohamed Abdullah 8.; Mohamed Bozna 8 a.; Ahmed Mustafa 7 a.; Mustafa Divane 8 a.; Jusuf Abdullah 10 a.; Omar Mustafa 9 a. ; Husein Mohamed 7 a.;
  4. Ibrahim Divane sergent 15 a.; Fuad Ibrahim 12 a.; Mohamed M. 8 a.; Rizvan Abdullah 7 a.; Ali Saban 7 a.;
  5. Zulfikar sergent 15 a.; Ahmed 10 a.; Mustafa 7 a.; Jusuf Divane 10 a.; Muhai Abdullah 7 a.; Mustafa Abdullah 7 a.; Jusuf Abdullah 7 a.; A... 8 a.
  6. Mohamed Abdullah sergent 15 a. Ibrahim Suleiman 10 a.; Hasan Mustafa 7 a.; Ali Veli 10 a.; Ahmed 10 a.; Ibrahim Abdullah 8 a.; Mustafa Rizvan 9 a.; Ahmed Abdullah 10 a.; Manzur 10 a.; Ali Bozna 7 a.; Osman Bozna 9 a.;
  7. Ibrahim Mustafa sergent 15 a.; Mohamed Divane 10 a.; Ahmed Husein 7 a.; Husein Abdullah 9 a.; Osman 10 a.; Regep 7 a.; Mohamed Rizvan 7 a.;
  8. Mohamed Dj 7 a.; Ahmed 7 a.;
  9. Mahmud sergent 10 a.; Mustafa Abdullah 8 a.; Mahmud 9 a.; Isa Mohamed 8 a.; Mohamed Mustafa 8 a.; Ramazan Abdullah 7 a.; Ahmed Bozna 7 a.; Ali Mohamed 8 a.; Hasan Mahmud 8 a.; Ahmed Bozna 8 a.;
  10. Hasan Divane sergent 15 a.; Omar 10 a.; Mustafa Mohamed 8 a.; Abdi Husein 7 a.; Husein 7 a.; Mohamed Osman 10 a.;
  11. Manzur sergent 15 a.; Husein 10 a.; Durak 7 a.; Mohamed Ibrahim 7 a.; Ali Divane 10 a.; Abdullah 8 a.; Mohamed Abdullah 10 a.;
  12. Jusuf ergent 14 a.; Suleiman Bozna 10 a.; Husein Divane 10 a.; Ahmed Bozna 10 a.; Mohamed Bozna 10 a.; Mohamed Husein 10 a.; Ahmed Ali 10 a.; Durak 10 a.; Mohammed Osman 10 a.; Muhjeddin 10 a.;
- Total 95 oameni cu 9.915 akçe soldă. Adăugând și beratele $570 + 956 = 1.526$ a.

II. Paza internă (tunarii)

Zulfikar aga 30 a.; Khalil chehaia 20 a.; Ali stegarul 12 a.; Jusuf sergent 15 a.;

În total sunt 23 oameni, ce au zilnic 244 akçe. Beratul este de 450 akçe.

III. Tunarii externi

Selim chehaia 30 a.; Selim khalfa kjarhane (meșter în fabrica sultanală) 15 a.;

În total sunt 54 oameni ce au zilnic 517 akçe soldă. Beratul este de 270 akçe.

IV. Paza externă

Jusuf aga 40 a.; Hasan stegar 10 a.; Hasan Mahmud sergent 12 a.; Sunt 2 bulucuri cu 26 oameni ce au pe zi 274 akçe soldă. Beratul este de 720 akçe.

V. Paza depozitului de muniții

Hamza aga 31 a.; Jusuf Abdullah sergent 11 a.; și încă 14 oameni. Solda zilnică de 151 akçe, beratul de 240 a.

VI. Barutdgi timișoreni (fabricanții prafului de pușcă)

Mohamed aga 56 a.; Ahmed chehaia 27 a.; Ali khalfa 23 a.; Ali nazir 30 a.; Jusuf kiatib 16 a.; Mohamed duag 11 a.; Ahmed stegar 18 a. și 7 bulucuri cu 75 oameni în total, zilnic 1006 akçe soldă.

VII. Paznicii de noapte (pasban) timișoreană

Ferhad aga 26 a.; Mustafa chehaia 20 a.; Ali 12 a. Total 17 oameni cu 231 a. solda zilnică.

VIII. Muteferica din Timișoara

Regep aga cu cei 14 oameni ai săi au solda zilnică de 13 akçe, a agăi este de 32 akçe, iar kapudanul Gaspar are 40 akçe pe zi.

IX. Ulufegii

1. Prima trupă timișoreană de călăreți: Moharrem aga 50 a.; Ali kiatib –; Ali stegart –; Ali Dede duag –; Husein seroda 15 a.; Mohamed Divane 10 a.; Total sunt 12 seroda (companii?) cu 112 oameni, cu solda zilnică de 1241 a.; beratul este de 600 a.
2. A doua trupă de călăreți :Safar aga 50 a.; Ismail kiatib 16 a.; Mustafa stegar 16 a.; Mustafa seroda 20 a.; În total sunt 7 seroda cu 70 oameni și solda pe zi de 796 akçe.
3. A treia trupă de călăreți Mustafa aga 46 a.; Husein stegar 12 a.; Bekr seroda 12 a.; Husein Divane 10 a.; în total sunt 6 seroda cu 64 oameni și 715 akçe solda pe zi.
4. A patra trupă decălăreți: Mohamed aga 60 a.; Hasan duag 15 a.; Abdelkader kiatib 15 a.; Mustafa stegar 12 a.; Ibrahim 10 a.; Mustafa seroda 25 a.; Ahmed 10 a.; Hasan Divane 10 a.; Mustafa Divane 10 a.; Rizvan 10 a.; Husein Divane 10 a.; Sunt 10 oda cu 74 oameni total, 843 akçe solda pe zi.

X. Azapii timișoreni

1. Prima trupă: Ibrahim aga 50 a.; Mahmud chehaia 22 a.; Salih stegar 15 a.; Bali reis 22 a.; Murteza Saban 14 a.; Saban kiatib 12 a.; S....., seroda 16 a.; Ahmed Divane 10 a.; Sunt 5 riasuri, 11 ode, total 131 oameni, zilnic au 1.231 akçe soldă. Beratul este de 1.725 akçe.
2. A doua trupă: Hasan aga 40 a.; Mahmud chehaia 20 a.; sunt 2 riasuri cu 5 ode, total 62 oameni ce au solda pe zi de 603 akçe, beratul fiind de 3.030 akçe.
3. A treia trupă: Mohamed ga 43 a.; Ali chehaia 23 a.; Hasan stegar 13 a.; sunt 2 riasuri cu 6 ode, în total 64 oameni ce au pe zi solda de 586 akçe..

XI. Martologii timișoreni

1. Prima trupă: Hasan aga 35 a.; Osman sermaie (sutaș) 16 a.; Petru Martin stegar 8 a.; K. Benedik seroda 12 a.; Berudan Damian 4 a.; Gyura Ilie 4 a.; Sojo 4 a.;

- Radosdak 4 a.; Stoian Divane 4 a.; Giurita 4 a.; R... Marko 4 a.; sunt 5 ode cu 40 oameni și 226 akçe solda pe zi.
2. A doua trupă: Mohamed aga 35 a.; Miklos sermaie 16 a.; Miklos stegar 8 a.; Istovan seroda 8 a.; Iancu 4 a.; Jovan Benedik 4 a.; Farca Berenik 4 a.; Lucaci Berenik 4 a.; sunt 5 ode cu 23 oameni, au pe zi 154 akçe.

XII. Koprudji (paznicii podurilor)

Mohamed aga 20 a.; Gozdan kjar 6 a.; Pavel kjar 6 a.; P... kjar 6 a.; Giura kjar 6 a.; Koza kjar 6 a.; Sladi 6 a.; Lucaci kjar 6 a.; sunt 14 oameni în total ce au pe zi 98 akçe.

TOTAL GENERAL

Personalul religios și școlar a celor 5 geamii	51
Profesori, învățători, cântăreți, preoți militari, funcționari financiari și economici, meșteșugari, pensionari, ceauși	67
Garnizoana interioară	95
Tunarii din interior și exterior	77
Garnizoana exterioară	26
Paza și lucrătorii la pulberărie	106
Ulufegiii	320
Azapii	255
Martologii	63
Păzitorii podurilor	14
Total	074 oameni (Hațegan I., <i>Timișoara...</i> , 2002).

F. D. Registrul de solde al funcționarilor civili și religioși, ca și al garnizoanei otomane din Timișoara, oferă informații extrem de interesante. Astfel la geamia mare din cetate sunt 13 clerici musulmani, la cea de-a doua geamie sunt 12 clerici, la geamia mică din cartierul Segesd sunt 10 clerici, la geamia din cartierul lui Hizr aga sunt 11 clerici, la mecetul din cartierul lui Mahmud aga sunt 6 clerici; în total sunt 51 clerici și profesori la școlile otomane. Funcționarii sunt în număr de 62, lor adăugându-li-se și 5 ceauși. Garnizoana numără 956 luptători. Documentul îi menționează pe fiecare nominal, cu funcția deținută și cu solda zilnică convenită (Velics–Kammerer, 1896, II, p. 414–426; traducerea românească și comentarii asupra textului în Hațegan I., *Timișoara anulului 1624*, 2002).

F. D. La Timișoara același defter amintește și plasarea unor geamii și meceturi (locașuri islamice mici) în cartierele chehaiei Mahmud, agăi Hizr, Segesd și a pașei Teszvids; sunt primele denumiri otomane ale unor one din cetate și oraș. Tot aici sunt amintite cele 7 mecteburi/școli otomane inferioare și o medresă/școală medie, gimnaziu otoman (Ibidem).

Anul 1625

Iunie 12 Papa Urban al VIII-lea îi dă episcopului romano-catolic de Smederevo dreptul de jurisdicție asupra catolicilor din Banat (Farago J., 1925, p. 56).

Decembrie 3 În autobiografia sa episcopul romano-catolic al principatului — Ștefan Szent-Andrassy — mărturisește despre prezenta în Banatul de Lugoj–Caransebeș a 10.000 creștini trecuți la catolicism de Ioan Capistrano, zonă în care a slujit și el pe vremuri (Veress A., 1929, IX, p. 272–273).

Anul 1626

Iunie 26 Beilerbeiu timișorean, Ahmed pașa, scrie despre pretențiile unor nobili de a cere dări locuitorilor unor sate din vilayet, în special din satele deținute de Abdulahh beiu de Lipova (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 440–441).

F. D. Arslan, sangeac beiu de Lipova îi scrie principelui transilvan despre încălcări de hotare dar și despre mersul soliilor și știrilor din zonă, inclusiv despre vești de la Istanbul (Idem, p. 480–481).

F. D. Un document interesant, fără dată și indicații suplimentare, oferă date despre efectivele militare din mai multe cetăți bănățene; după ton informațiile erau destinate curții imperiale habsburgice. Pentru unele cetăți bănățene sunt oferite două cifre. Prima se referă la fortificații, cea de-a doua la 21 fortificații. Cum la această dată majoritatea acestora erau sub stăpânire otomană, excepții fiind Mehadia, Lugojul și Caransebeșul, cifrele trebuiesc considerate ca aparținând trupelor din vilayetul Timișoara.

La Orșova sunt 300 călăreți și 300 pedestrași, la Mehadia 200–200, la Almăj 100–100, la Carsansebeș 200–200, la Karașova 100–100, la Bocșa 50–100, la Lugoj 600–700, la Făget 100–200, la Vărădia de Mureș 50–50, la Chelmac 50–50, la Lipova 600–700, la Șiria 100–100, la Felnac 150–200, la Cenad 400–500, la Szarvas 200–200, la Gyula 500–500, la Ineu 400–400; în total erau 4.000 călăreți și 5.100 pedestrași. În cel de-al doilea document figurează 21 fortificații cu 14.950 călăreți și pedestrași, la Kovin 1.000–1.000, la Palanca Nouă (Uivar) 1.000–1.000, la Moldova 1.000–1.000, la Orșova 1.000–1.000, la Severin 2.000–2.000, la Almăj 100–100, la Caransebeș 200–200, la Lugoj 500–500, la Făget 300–300, la Carașova 300–300, la Pente (?) 300–300, la Becicherecu Mare 1.000–1.000, la Ciacova 300–300, la Cenad 1.000–1.000, la Arad 300–300, la Lipova 500–700, la Chelmac 50–50, la Vărădia de Mureș 50–50 și la Soimoș 50–50 (Szilády–Szilágyi, 1868, I, p. 471–489).

Anul 1627

Ianuarie 9 Petru Pazmany, episcop romano catolic, îi scrie nunțului apostolic din Viena despre faptul că în Banat sunt și mulți catolici, atât români, cât și maghiari și dalmați, care de douăzeci de ani nu au preoți (Juhász K., 1938, p. 300).

Septembrie 25 Principele transilvan amintește despre Lugoj, Caran-sebeș și Zăicani ca puncte de vamă ale Banatului creștin și numește un nou vameș (tricesimator) în persoana binecunoscutului și influentului nobil caransebeșan Vaida Bona (Feneșan Costin, 1981, p. 153–154).

Anul 1628

Ianuarie 2 La Timișoara se află solul spaniol Diego Duque de Estrada, care pleacă la Caransebeș, unde stă o lună.

Iulie 15 Vameșul de la Ineu — Grigore Desi, primește ca donație satele Harmat și Sânnicolau din zona sud mureșană (Juhász K., 1935, p. 13).

F. D. Călugării franciscani recatolicizează o parte a populației (nobilimii) din Banatul de Lugoj și Caransebeș (Farago J., 1925, p. 56).

F. D. Misionarul Bandini întocmește un raport asupra stărilor religioase din Banat, menționând refuzul poporului de a accepta botezul catolic și îndreptarea lor spre ortodocși și calvini (Ibidem).

F. D. Mustafa bei de Lipova este trimis ca sol imperial la Esztergom, cu propuneri ale sultanului.

Anul 1629

F. D. Beilerbei de Timișoara este amintit atât Ibrahim (Fenyvesi, 1995) cât și Bekir (Schwicker J. H., 1866, p. 209).

F. D. Raport al misionarilor catolici spre Roma în care menționează că „în provincia di Temisvar” unde mare majoritate sunt catolici, nu este nici un preot catolic și locuitorii trăiesc și mor fără sfintele taine iar copiii fără a fi botezați (Juhász K., 1938, p. 247).

Decembrie 3 Ibrahim, beilerbeiul timișorean, îi scrie omologului său — Muharem — din Buda despre starea de lucru de la hotarele și din interiorul principatului după moartea principeului Gabriel Bethlen (Tört. Tár, 1884, p. 292).

Decembrie 17 Același beilerbei îi scrie lui Ștefan Bethlen, cel care luase conducerea principatului la moartea lui Gabriel Bethlen (Idem, p. 301).

Anul 1630

F. D. Vilayetul timișorean era împărțit acum în 5 sangeacuri: Timișoara, Lipova, Cenad, Gyula și Moldova (Fodor Pál, 1996, p. 198).

F. D. La Timișoara, în fața porții Azapilor, se ridică un caravanserai, probabil primul din oraș; înainte vreme călătorii erau găzduiți în casele locuitorilor de aici (*Der Löwe...*, 1981, p. 67–68).

Octombrie 1 Într-un raport despre starea catolicizării locuitorilor din zona creștină este amintit și George Buitul din Caransebeș, călugăr franciscan, care contribuie alături de alți 7 franciscani și doi iezuiți la această operă (Veress A., 1929, IX, p. 311). George Buitul este unul dintre cei mai importanți umaniști români ai veacului al XVII-lea.

Octombrie 17 Ștefan Bethlen, care i-a luat locul decedatei sale rude Gabriel Bethlen, îi scrie beilerbeiului de Timișoara înștiințându-l despre situația principatului (Szilády–Szilágyi, 1876, IV, p. 170–171).

F. D. Bekir pașa este amintit ca ocupând funcția de beilerbei la Timișoara (Cronici turcești, III, p. 181).

Anul 1631

Octobrie 6 Celebrul Tetraevangheliar tipărit la Brașov în 1530 este donat bisericii ortodoxe din Lugoj „să se știe că pre această carte au dat Chițău Ianăș 6 groși/bani gheață și au dat-o în orașul Lugojului... și cine o ar lua dela besearică să fie procler...”

Iulie 2 Fiica lui Avram Cserepes din Orăștie primește în posesie satele timișene Hasiaș, Sebel, Teș, Gurguria.

F. D. Timarurile kilidji din vilayetul de Timișoara ajung acum la 348 (Dávid G. Fodor P., 2004, p. 500), iar la sfârșitul veacului numărul lor aproape se dublează: 710.

Anul 1632

Iulie Hagi Ayvaz Suleiman pașa, intendentul marelui vizir Husrev pașa, primește beilerbeilâcul de Timișoara, dar după un singur an este schimbat din funcție (Cronici turcești, III, p. 74).

Anul 1633

Iulie La schimbarea beilerbeilor, numirea îi aparține lui Ridvan pașa, fost bostangibaș, dar acesta este ucis la Alep pe când se îndrepta spre noul loc (Ibidem).

Decembrie La Lipova se întrunesc patru cadii otomani (judecători) care dezbat cererea vlădiciei Teodor, reprezentant al mitropolitului ortodox, referitoare la faptul că

locuitorii catolici nu vor să plătească tributul la fel ca și ortodocșii (T.R.E.T, 1911, p. 64).

- F. D.* În aceeași cauză, un anume Ali (probabil cadiv N.N.) deliberează și află că locuitorii catolici dețin o scrisoare privilegiată care-i scutește de acest tribut; la întrebarea dacă ortodocșii suferă pagube prin neplata tributului de către toți locuitorii. Ali răspunde afirmativ dar explică faptul prin existența scrisorii privilegiate a sultanului (Ibidem).
- F. D.* Aceiași problemă în discuția judecătorilor otomani care constată că până acum toți locuitorii au trăit în pace și bună înțelegere, iar acum catolicii prezintă o nouă poruncă imperială de scutire, așa încât Mustafa cadivul o respectă (Idem, p. 65).
- F. D.* Ismail, administrator lipovean, certifică faptul că locuitorii creștini din Radna nu au biserică și de aceea au dreptul să desfășoare liturghia în casele lor fără a fi conturbați sau deranjați de cineva (Ibidem).

Anul 1634

- F. D.* Noul beilerbei timișorean este Orudj pașa, care rămâne aici și în anul următor (Fenyvesi I., 1995, p. 264).

Anul 1635

- Aprilie 15* Pietro Sabbatini, vicarul general de Smederevo, va călători prin Banat, spre Carașova, Timișoara și Caransebeș, ca să vadă starea catolicilor de aici (Juhász K., 1935, p. 301).
- F. D.* Bekir este atestat ca beilerbei de Timișoara între 1635 și octombrie 1637 (Fenyvesi L., 1995 p. 264 și Cronici turcești, III, p. 83).

Anul 1636

- F. D.* Iezuitul Petru Sabici este preot la Timișoara, avându-l drept ajutor pe Petar Parcevici. Între anii 1648–1651 păstorește singur.
- Februarie 4* La rugămintea lui Sigismund Fiat de Caransebeș cineva (nespecificat nominal în text) îi scrie beilerbeiului de Timișoara rugându-l să oprească samavolniciile oficialilor săi din Remetea și Berzovia (sate pe râul Bârzava) asupra animalelor celui de mai sus, aduse aici la pășune (Szilády–Szyllágy, II, 1869, p. 301–302).
- Martie 26* Mihai Fodor, judele principal al Caransebeșului, îi scrie lui W. Daly, omul principelui transilvan, despre știrile aflate prin spionii săi trimiși la Belgrad, despre mișcările dușmanilor, dar și despre cele 30 de tunuri pe care le așteaptă (Tört.Tár, 1884, p. 319).

Mai Nasuh, beilerbeiu de Buda, vine cu trupe la Gyula cu dorința de a-l schimba din domnie pe Gheorghe Rakoczy I; îl numește co-mandant al armatei pe Bekir, beilerbeiu de Timișoara (Cronici turcești, III, p. 527).

Iunie 31 Principele Gh. Rákoczy îi donează diacului George Tisa din Ineu 14 sate și puste în fostele comitate Arad, Cenad și Timiș (Juhász K., 1935, p. 13).

August 23 Cineva (după tonul scrisorii, probabil principele) le scrie beilerbeului și chehaiei sale de la Timișoara, arătând problemele divergente dintre ei (Szilády–Szilágyi, 1869, II, p. 394–397).

Septembrie 13 Același nesemnat autor îi scrie din nou beilerbeului timișorean despre pricinile dintre ei (Idem, p. 403–404).

Octombrie 10 Lupta de la Salonta dintre otomani și Gh. Rakoczy este pierdută de primii. O descriere extrem de plastică a campaniei și luptei este oferită de cronicarul otoman Mustafa Naima „Când Nasuhpașazade a ajuns la Gyula, oastea pe care o chemase s-a adunat în localitatea aceea. Șesurile Gyulei și Lipovei se umpluseră de oști. Husein pașa a rămas în acea localitate, iar pe Bekir pașa, beilerbei de Timișoara, l-a trimis în partea Transilvaniei, numindu-l serdar asupra oștii, ca fiind cel mai bătrân. El i-a atașat și pe beilerbeiu de Bosnia și pe ceilalți emiri de sangeacuri. De asemenea le-a dat drept călăuză pe Ștefan Bethlen, cel care era cauza tulburărilor, împreună cu supușii săi ghiauri. Aceștia la rândul lor au pornit la drum într-un ceas bun. Pentru a fi odihniți la locul de luptă, ei au pornit punând în căruțe pe ienicerii de Buda și oastea pedestră. Locurile acelea erau drepte, iar din pricina unor ape și a unor lacuri erau foarte numeroase terenurile greu de umblat și stufăriile. Existau mlaștini în care se putea pierde un călăreț, dacă ar fi nimerit în ele. Fără călăuză, drumul a fost foarte greu pentru oaste. Din cauza brațelor de ape și a lacurilor care se întindeau, drumurile lungi de mai multe zile au fost parcurse numai prin mlaștini și stufăriș. De pildă ei mergeau ce mergeau și, negăsind drum, veneau din nou la locul de unde plecaseră. Era un loc de trecere pe unde se putea ajunge la locul dorit, dar în ambele părți se afla o întindere periculoasă de noroi, asemenea unui ocean. Trecătoarea aceea fiind găsită cu mii de greutate, au trecut-o și au ajuns la palanca ghiaură numită Salonta, care se afla între Gyula și Timișoara. De asemenea aproape de localitatea aceea se afla și cetate Oradea, care fusese asediată mai înainte de Satârdji pașa. Când colo, Rákoczy își adunase oastea în cetatea Salonta și se pregătise acolo. Apariția dușmanului fiind sigură, Bekir pașa a dat sfaturi oștirii, care s-a aranjat în rânduri. Ghiaurii, la rândul lor, venind împotriva lor, și-au rânduit alaiurile, potrivit obiceiului unguresc, în formă de coarne de bou și au apărut ca niște turme de porci. Ei au atacat îndreptându-și lăncile lor numite kostandinje. Pornindu-se din partea aceasta cu pieptul deschis, s-au ciocnit puternic. La primul atac, respingând oastea islamică, ei au ucis mulți gazii. Când au ajuns la oștile pașalelor, acestea s-au năpustit zicând „Allah, Allah” și au împroșcat nenumărate gloanțe pe fețele ghiaurilor. Afurisiții nu s-au întors și cei mai mulți dintre ei au căzut la pământ, din cauza rănilor pricinuite de puști. Vitejii ieniceri, aruncând din nou gloanțe, ca ploaia, i-au întins pe ghiauri la pământ. Afurisiții, neavând încotro, s-au retras. Ștefan Bethlen legase câte un șervet de brațele celor 5–6 sute de ghiauri care se aflau cu el, pentru că, fiind îmbrăcați la fel ca dușmanii, era nevoie să fie semn în luptă că ei nu sunt dintre ghiaurii potrivnici. Afurisitul de Rákoczy, văzând această situație, a legat și el șervete de brațele multor

sute de ostași ai săi pentru ca aceștia să nu poată fi deosebiți de supușii lui Bethlen. Afurisiții aceia cu șervete au pândit rândul oștenilor lui Bethlen și s-au amestecat cu ei. Ostașii lui Bethlen, văzându-i cu aceleași semne, au crezut că sunt de-ai lor și nu s-au grăbit să se apere. Atunci, năpustindu-se cu săbiile, ei au trecut prin sabie aproape toată oastea lui Bethlen. Acest eveniment s-a întâmplat în anul 1046 în djemazi-ul-evvel (10 octombrie 1636 N.N.) în ziua de miercuri. Lupta se dăduse după amiază. Într-adevăr din partea musulmanilor mulți oameni au devenit martiri, dar și peste 2.000 ghiauri căzând pe câmpul de bătălie, prin lovituri de săbii și puști, sufletele lor au fost trimise în iad. Pe scurt, oastea islamică i-a respins pe ghiauri, distrugându-i. Se spune că dacă i-ar fi urmărit nu ar fi putut scăpa de la ei nici un om. Când s-a lăsat noaptea, cele două oștiri, neputându-se distinge una de alta, s-au retras. Deși oastea islamică se așezase cu mândrie și deși oastea ghiaurilor fugise de la luptă, totuși, din întâmplare, diavolul a scos din gura unor proști și renegați strigătul „În noaptea aceasta Rakoczy va trebui să vină și să dea un atac?”. Din pricina acestui zvon, oastea s-a înfricoșat și s-a produs învâlmășeală. În stfel de împrejurări, chiar dacă sosirea dușmanului ar fi fost sigură, cel care era serdar de oaste trebuia să se ferească de împrăștiere în timpul nopții și trebuia să rămână pe loc, înopțând acolo cu oastea sa. Mai ales când dușmanii, învinși, o luaseră la fugă și nu se părea probabilă strângerea lor din nou, nu era deloc sănătos să se dea crezare unui simplu zvon. Dar Bekir pașa, dând crezare unor astfel de cuvinte ale oștii, s-a gândit să se întoarcă de acolo și să vină la locul unde se aflau corturile și poverile. Îndată ce a rostit vorbele: „întoarcere” și „vedeți-vă de cai”, s-a răspândit în oaste vestea că serdarul a și fugit. De aceea oștile, agitându-se în zadar, s-au împrăștiat valuri după valuri și au pornit la fugă. N-au avut timp să spună: „Bre, nu este adevărat, pașa este aici”, ostașii, lăsându-și caii și bagajele, au și început să se reverse înapoi ca un râu, grupuri după grupuri și cu frica în suflet. Serdarul, văzând această învâlmășeală și neavând încotro, a încălecat împreună cu cei din suita sa și au venit înapoi, la locul unde se aflau corturile. Tocmai cei care dau zvon despre o întâmplare o iau la fugă! Ca dovadă a nenorocirii date de Allah, ostașii au fost cuprinși toată noaptea de mare spaimă, încât până dimineața, au umblat cete după cete buimăciți prin locurile acelea prăpăstioase și cu păduri dese. Când s-a făcut ziuă, oastea era distrusă de oboseala luptei din ziua trecută și de omul din timpul nopții, precum și de spaima pătrunsă în suflete. Neștiind drumurile și neavând călăuze, ostașii au umblat și s-au învârtit în locuri muntoase și prăpăstioase. Oricât umblau prin locuri străine, drumul lor nimerea într-o mlaștină și, neavând încotro, se întorceau înapoi. Cei care din întâmplare au dat peste trecătoare sau cei care, găsind călăuze, au fost conduși la trecătoare, au venit la oaste. Nenumărate suflete de pedestrași și călăreți care, negăsind trecătoarea, au nimerit cu caii lor în mlaștini, au rămas împotmoliți în noroaie. De aceea au pierit foarte mulți musulmani. Ghiaurii acelor locuri, care dădeau și haraci în partea aceasta, prindeau pe cei care rămâneau împotmoliți în acele mlaștini și, dezbrăcându-i, îi duceau cu mâinile lor proprii și-i predau ostașilor lui Rakoczy”. (Cronici turcești, III, p. 80 – 82).

Octombrie După lupta de la Salonta trupele otomane se regroupează pe linia Mureșului, în zona Lipovei, sub conducerea lui Nasuh, beilerbeiul Budei. Același cronicar își continuă frumoasa sa povestire astfel: „Astfel, pronind de acolo, el a venit la Lipova și s-a așezat în partea de dincoace a apei Mureș. Din zi în zi, cei rămași din oaste au

venit mirați și cu inimile înfricoșate. Deși, distrugându-se oastea lui Rakoczy, situația lui schimbase în rău, totuși când el a aflat despre situația oștii islamice, s-a lăcomit și pregătind o oaste grea lângă Salonta, a pornit asupra cetății Lipova. Unii dintre gaziii viteji au vrut să meargă și să dea mâna cu ei (să se lupte N.N.) dar vizirul, văzând neliniștea ostașilor, i-a împedicat să treacă apa Mureșului și să meargă la dușman. Scopul lui era să meargă și el cu oastea dar, din întâmplare, căzând ploi multe, pământul a devenit un ocean de noroi. Vizirul a atacat și el pe ostașii ghiaurilor iar aceștia la rândul lor s-au împrăștiat fără motiv în timpul nopții și au luat-o la fugă. Cei din oastea islamică, prinzând de veste, au trecut cu toții apa și au văzut că ghiaurii au fugit în grabă, lăsând mulți cai și multe muniții și arme și corturi și alte lucruri. Fugiseră lăsând chiar și vinurile și chebaburile lor în frigare și găinile și celelalte mâncăruri pregătite, pe care nu le putuseră mânca. Ciudată întâmplare! Ostașii islamici, petrecând cu acele bogății, s-au întors îmbelșugați, după ce au prădat oștile lor”. (Idem, p. 83).

Octombrie 23 Aflat încă la Lipova, după încetarea operațiunilor militare, Bekir pașa de Timișoara, îi scrie principelui transilvan despre misiunea lui Omer aga (Szilády–Szilágyi, 1869, II, p. 414–415).

Octombrie 23 În aceeași zi principele, aflat în tabără la Ineu, îi răspunde beilerbeiului timișorean în legătură cu misiunea lui Omer aga, pe care o acceptă (Idem, p. 415–416).

Octombrie 26 Se încheie o înțelegere „Pro memoria” între cele două tabere, Rakoczy reușind să-și asigure pe mai departe domnia (Idem, p. 417, 417–419 și 426–428).

Octombrie 31 Se definitivează înțelegerea dintre cele două părți, prin schimb reciproc de solii, iar cea transilvană se îndreaptă spre Istanbul spre a parafa situația convenită (Idem, p. 428–431).

Noiembrie 10 Solia principelui, aflată încă la Poartă, îi scrie despre cearta dintre un otoman din Lipova care se judecă cu un nobil din zona Gyula pentru împărțirea unui sat (Szakaly F., 1985, p. 368).

Noiembrie 12 Principele Gheroghe Rakoczy I descrie campania sa din această toamnă atât de la Salonta cât și cea de pe Mureș, încheiată pe 21 octombrie (Beke A.–Barabas S., 1888, p. 336).

Noiembrie 20 O evaluare a situației militare zonale, cu indicarea efectivelor și a necesarului de trupe din Banat și Hunedoara, în eventualitatea unor noi conflicte (Szilády–Szilágyi, 1868, II, p. 458–459).

Decembrie 4 Chehaia vizirului din Buda îi scrie principelui Rákoczy despre primirea mesajului său de înțelegere (Idem, p. 471–472).

Decembrie 19 O solie transilvană, compusă din Ștefan Haller, Ștefan Szalanczy și Francisc Farkas, vine la beilerbeiul de Timișoara pentru reglarea problemelor legate de înlocuirea lui Rakoczy cu Ștefan Bethlen (Idem, II, p. 475–476).

Anul 1637

Aprilie 3 Pentru neîndeplinirea sarcinilor, beilerbeiu timișorean Bekir este destituit, dus la Poartă și ucis; în locul său vine Ali pașa, mai apoi la scurt timp, Hasan pașa (Hurmuzaki E., VIII, p. 456).

Decembrie 17 Ismail, alabei de Timișoara, îi scrie lui Sigismund Fiat din Caransebeș „Inchin Milostiviei Tale întreaga-mi cinstită prietenie de vecin, așa cum se cuvine din parte-mi, ca vecinului și prietenului meu de bine voitor. Dumnezeu să binecuvânteze pe Milostivia Ta cu tot binele. Nobile vecin și prieten al meu! Iobagul Milostiviei Tale mi-a adus scrisoarea Milostiviei Tale și am înțeles ceea ce-mi scrii Milostivia Ta acolo. Milostivia Ta scrie, că în vremea din urmă, iobagii mei din Jebel ar fi mânat niște porci în hotarul Milostiviei Tale de ghindă, la pășunat, anume pe moșia Milostiviei Tale din pădurea Jebelului, iar oamenii de la Jebel ar fi făcut-o pe ascuns pentru a nu plăti taxa, care nici n-a fost plătită. Mai mult, tocmai omul care a adus scrisoarea ar fi venit oficial după taxă și a fost încredințat oficial cu aceasta. Milostivia Ta scrie, că taxa pentru porci ar face douăzeci și unu de florini. Domnule bun vecin și nobil prieten al meu! Iată, din scrisoarea Milostiviei Tale înțeleg treaba dar, mergându-i pe urme, am aflat că acei porci au umblat puțin: unii o săptămână, alții cinci–șase zile și unii vreme de trei săptămâni, deoarece n-a fost destulă ghindă ca oamenii să-și îngrășe acolo porcii, așa că este cu neputință să plătească chiar așa de mulți bani. De aceea nu pot să năpăstuiesc sărăcimea să plătească în același chip. Cel ai cărui porci au umblat pe acolo zile puține va trebui să plătească puțin; cel ai cărui porci au fost mai multe zile vor plăti însă mai mult. Eu nu pot face de dragul Milostiviei Tale ceea ce nu e cu putință, dar nicidecum nu pot plăti atâția bani atunci când porcii lor au umblat pe acolo doar puțin timp. De aceea am hotărât să se stabilească partea de bani pentru fiecare, după câtă vreme au umblat porcii și voi trimite banii Milostiviei tale de cum îmi va fi cu putință. Iar Milostivia Ta să te mulțumești cu această dreptate Sper ca Milostivia Ta să mă socotești drept un prieten de bine voitor. Dumnezeu să te țină pe Milostivia Ta”. (Feneșan Costin, 1993, p. 80–81).

F. D. Ahmed fiul lui Mehmed, cadu de Timișoara, adevărește faptul că creștinul Maranko avea o dugheană în fața mării moschei timișorene (piața Sf. Gheorghe de azi) moștenită de Mihail și Ivan, ce plătesc taxa de 80 aspri și despre catolicul Petru, fiul lui Petru, care plătește 20.000 aspri pentru cumpărarea ei. (T.R.E.T, 1910, p. 159).

Anul 1638

F. D. Situația misionarilor catolici din zonă devine tot mai grea, întrucât turcii intră în lăcașurile lor, beau, mănâncă, iar pe călugării prinși pe stradă îl bat, îi despoaie de toate cele, inclusiv de mantii, cu care acoperă spatele cailor lor; lăcașurile lor sunt în pragul ruinării (Juhász K., 1925, p. 306).

F. D. Situația misionarilor catolici în Banat (franciscani și iezuiți) este dificilă, iar numărul lor este redus (Adalekok, 1903, p. 94).

Anul 1639

F. D. Se semnează tratatul de alianță dintre principele Gheorghe Rákoczy I și regatul Suediei (Szilády–Szilágyi, 1868, II, p. 140–143).

Mai 23 Raport despre starea militară a Banatului de Lugoj–Caransebeș și despre proiectele militare otomane pentru acest an (Idem, III, p. 36–37).

Anul 1640

Martie Noul sultan îl numește pe Silahdar Mustafa Pașa beilerbei de Buda dar, înainte de a ajunge acolo, îl trimite la Timișoara (Cronici turcești, II, p. 96).

Mai 3 Cadiul de Lipova, Ramazan ben Mustafa, emite o scrisoare valabilă pe teritoriul vilayetelor Timișoara, Buda, Bosnia și Kanizsa, pe seama misionarilor catolici spre a fi feriți de complicații: „nici ei, nici animalele și nici averile lor să nu fie atacate și să-și urmeze drumul dintr-un loc într-altul în pace fără să mai strige la ei: sunteți călugări, dați-ne bacșișuri...” (Birăiescu T., 1934, p.11).

Mai 16 Instrucțiunile principelui transilvan pentru solul său Ștefan Szalanczy la pașa de Buda, aflat acum la Belgrad (Szilády–Szilágyi, II, p. 59–60).

Mai–iunie Ahmed aga scrie despre convorbirile sale cu solul transilvan Ștefan Szalanczy (Szilády–Szilágyi, 1868, II, p. 58).

F. D. Ali, alaiabei de Cenad, colonizează mai multe sate pustiite din sangeacul său, oferind avantaje economice celor ce se vor stabili aici (Homan B.–Szekfü Gy., 1933, III).

Anul 1642

Aprilie 15 Beilerbeiul de Timișoara participă, împreună cu sultanul, la campania de la Marea Azov. (Cronici turcești, II, p. 129).

Vara-toamna După încheierea campaniei, sultanul îi ordonă lui bostangibași să-l ucidă pe beilerbeiul timișorean Silahdar Mustafa pașa, ceea ce acesta și face (Idem, III, p. 269).

Noiembrie 20 Beilerbeiul de Buda către principele transilvan despre raportul lui Hasan pașa, beilerbeiul timișorean cel care, împreună cu beiul, alaiabeiul, zaimii și agalele cetății Gyula, ale căror sate se află pe granița dintre cele două state, au prezentat un raport asupra jefuirii unor sate de către cei din Ineu „la 10 noiembrie au jefuit și pustiit mai multe sate, ducând vitele cu ei și ducând și raialele”; beilerbeiul cere pedepsirea răufăcătorilor, altfel va face un raport la Istanbul (Decei A., 1978, p. 21–22).

F. D. Muhammed, cadiul din Lipova, adeverește cererea locuitorilor din Radna de a-și ridica o biserică catolică pe ruinele celei vechi, întucât nu au de ani de zile un asemenea lăcaș (T.R.E.T. 1911, p. 65).

- F. D.* Același cadiu lipovean îi scrie unui oficial al arsenalului din Timișoara, adevărind cererea locuitorilor din Radna pentru ridicarea bisericii; aceștia nu vor avea liniște până nu reușesc să o ridice, așa încât solicită și el acordul oficialilor timișoreni (Idem, p. 66).
- F. D.* Locuitorii din Radna cer în scris divanului din Timișoara aprobarea pentru a ridica zidurile și tavanul bisericii pe vechiul amplasament și roagă să le fie aprobată cererea, aprobare fără care ei nu pot ridica lăcașul (Ibidem).
- F. D.* Ilias aga adeverește dorința locuitorilor din Radna de a-și ridica biserica, aceștia cerându-i un ordin prin care își pot exercita credința în prezența preotului lor Andria (Ibidem).
- F. D.* Hasan, beilerbeiu de Timișoara, scrie că s-a adresat omologului său din Buda în problema bisericii din Radna și așteaptă răspunsul acestuia (Idem, p. 66–67).
- F. D.* La întrebarea unui „Zeidus” dacă într-o cetate cucerită se află o biserică și un cimitir care nu mai funcționează, el o poate cumpăra sau nu, iar în acel loc se mai pot înmormânta oameni, răspunsul (probabil al unui cadiu N.N.) sună astfel „Dumnezeu (Allah) este unic și atoateștiutor: Nu”. (Idem, p. 67). Întrebarea și răspunsul se referă la aceeași situație de la Radna.

Anul 1643

- Ianuarie–iulie* Husein, fiul lui Serhoș Ibrahim, instalat în toamna trecută, își continuă misiunea ca beilerbei de Timișoara; în iulie este înlocuit cu Djendi Halil pașa (Cronici turcești, III, p. 92).
- August 23* Un călător prin Banat amintește despre existența unei parohii la Lipova (Suciu–Constantinescu, I p. 106–107).
- F. D.* Se emite o hotărâre a divanului din Timișoara către oficialitățile din Lipova, cu privire la cererile locuitorilor din Radna — 35 case în total — din care doar 8 plătesc contribuția, adică trei pătrimi din întreaga dare (Juhász K., 1935, p. 247–248).

Anul 1644

- Ianuarie 22* Într-o scrisoare sunt amintite legăturile voievodului muntean Matei Basarab, prin intermediul omului său Toma, cu Banatul și în special cu caransebeșenii (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 257).
- Martie* Djendi Halil pașa este mazilit de la Timișoara iar în locul său vine Sarî Siavuș pașa, poreclit Komalak, mazilit din vilayetul Alep (Cronici turcești, III, p. 92–93).
- F. D.* La cererea vlădiciei ortodoxe misionarii iezuiți sunt expulzați din Carașova și împrejurimi și sunt întemnițați la Deta, Vârșeț și Timișoara, ca fiind agenți imperiali habsburgici.

Anul 1645

Februarie 8 Un anume Ibşir Mustafa paşa este numit beilerbei de Timișoara, dar numirea îi este anulată în aceeași zi (Idem, p. 94).

Mai 7 Mai multe scrisori princiare către prelați și diplomați francezi, printre ele remarcându-se cea trimisă cardinalului Mazarin, informând asupra relațiilor principatului Transilvaniei cu Casa de Habsburg (Szilády–Szilágyi, III, 1868, p. 326–329).

August 15 Principele Gheorghe Rakoczy acordă o diplomă de nobilitare cu blazon pentru credincioșii săi lugojeni, remarcați în multe campanii militare: Radu Olos conducător, Giucoane și Giura Raț, Ioan Borghici, Gheorghe Varga timișoreanul, Gheorghe Szócs, Giura Bosniacul, Roman Românul, Nicolae Deac, Florea Raț, Mihai Boșneac, Petru Raț, Nicolae și Moise Palici, Radivoi și Mihail Raț, Iovan Raț, Petru Horvat, Gheorghe și Stoian Horvat, Mihail Sebessi, Mihail Radovan, Preda Olah, Iovan Român, Micu Breazovan, Ioan Serb, Gheorghe Vaida, Matia Horvat, Giura Boșneac, Giura Dunai, Ilie Olaszi, Ioan Flora, Achim Petcu, Petru Horvat alias Boșneac, Martin Szócs, Paul Grigore Petru și Gheorghe Molnar, Andrei Ivuț alias Coștei, Martin Mihnea alias Coștei, Gruia Raț, Giura Curea, Nicolae Ion, Stefan Rada, Marcu Branicevici, Maxim Saradi, Sava Modosi alias Raț, Bogdan Raț, Iovan Sremeț, Martin Mârzei, Nicolae Raț, Marcu Dentei, Radu Bânda, Marcu Pap alias Raț (Feneșan Costin, 1981, p. 186–189).

Anul 1646

Mai Raport asupra situației din Banat și a acțiunilor beilerbeiului de aici asupra unor sate atacate și pustiite (Szilády–Szilágyi, III, 1868, p. 38–382).

Iulie 3 Donație princiară pentru unii dintre apărătorii cetății Ineu asupra unor sate nord mureșene și a trei puste din aceeași zonă (Juhász K., 1935, p. 13).

Octombrie 14 Gheorghe Rákoczy își exprimă punctele de vedere asupra situației cetăților de margine cerând oprirea construirii unora noi, dar și asupra modului în care negustoirii creștini sunt tratați în vilayetul timișorean (Veress A., p. 386–387).

Anul 1647

F. D. Stefan Fogarași, pastor reformat din Lugoj, traduce în românește un catehism, sub protecția lui Acațiu Bârcianu, banul de Lugoj și Caransebeș (Suciu I. D., *Literatura bănățeană*, p. 15).

Martie 28. Martin Kiss, comandant de haiduci din Cheresig, primește ca donație princiară satele Zombor, Ferjed, Pordeanu, Tómpós din jurul Cenadului și Covăsânțul de lângă Arad (Juhász K., 1935, p. 13).

F. D. Kara Ceauș Mustafa Aga, fost agă de ieniceri, devine beilerbei de Timișoara până pe 2 noiembrie, când este înlocuit de Hamza pașa zade Mehmed, cel care stă doar până pe 29.03 anul următor (Cronici turcești II, p. 171 și Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1648

Martie–noiembrie Perioada de beilerbeilâc a lui Hamza paşa zade Mehmed.

Noiembrie 1 Schimbarea beilerbeiului timișorean are drept cauză „Sublimul mare vizir Sofu Mehmed paşa nefiind sigur de vizirul Fazîl paşa, i-a acordat eyaletul Timișoara și poruncindu-i să plece l-a scos în ziua aceea din Istanbul” (Cronici turcești III, p. 98).

Noiembrie 22 Principele Gheorghe Rakoczy îl trimite ca sol la beilerbeiul de Timișoara pe Adam Racz, spre a trata 6 puncte de interes comun (Szilády–Szilágyi, 1868, II, p. 412–413).

Noiembrie 28 Cerere timișoreană către marele vizir în legătură cu plata ienicerilor aflați în soldă în cetățile Eger, Timișoara, Esztergom, Székesfehérvár și Buda (Andreev S., 1978, p. 197).

Anul 1649

Decembrie 2 Principele Gheorghe Rákoczy al II-lea îi dăruiește lui Abraham Fejer, viteaz oștean din Ineu, pustele Apatfalva și Tóvis de pe Mureșul bănățean (Juhász K., 1935, p. 13).

Anii 1650–1653

Vine la Timișoara ca mitropolit ortodox Iosif, remarcabil prin faptele sale și protecția acordată ortodocșilor bănățeni. Din viața sa remarcăm tratativele cu beilerbeii de Timișoara, o serie de minuni ca stingerea incendiului care a ars o parte din oraș (Palanca Cârână) dar aflăm și despre biserica mitropolitană din mahalaua Rădușilor, sau despre ulița argintarilor și tunarilor. După trei ani se retrage la Partoș, unde ridică o nouă biserică lângă cea veche din lemn și se săvârșește din viața în anul 1656. Va fi sanctificat în secolul XX sub numele de Sfântul Iosif cel Nou de la Partoș și va deveni patronul ortodoxiei bănățene (I. Hațegan, Timișoara mitropolitului Iosif).

Circa 1650

La Timișoara este Ignad, latin și catolic, ca tâlmaci și doctor al beilerbeiului de aici. După mai multe fapte, descrise de cronicarul otoman Ali, moartea sa se produce în cursul unei călătorii spre Lugoj, probabil prin pădurea Silagiului de azi (Kreutel R., *Der Löwe*, 1981, p. 53–54).

Anul 1650

- F. D.* La Timișoara, o turcoaică se îndrăgostește de Ali Efendi, fiul lui Ahmed Efendi, șeic al ordinului islamic Uşakî, căruia îi dedică o poezie, transmisă posterității de același cronicar otoman citat mai sus (Idem, p. 71).
- F.D* Fostul capudan (comandant al flotei otomane N.N.) Deli Husein pașa primește beilerbeilăcul vilayetului de Timișoara (Cronici turcești, II, p. 70).
- Vara* Sultanul îl numește de Iosif, călugăr de 82 de ani de la muntele Athos mitropolit al Banatului. Bătrânul vine aici însoțit de tânărul Damaschin Udrea, un învățăcel bănățean de 34 de ani, care-i va fi aproape până la moarte și va scrie despre viața și minunile săvârșite de acesta. Prima se petrece pe podul umblător peste Dunăre la Palanca Nouă, atunci când caii se sperie de valurile fluviului, căruțașul îi întărită iar Iosif îi potolește cu vorba (Cotoșman Gh. 1956, p. 64). O a doua minune se petrece pe pământul Banatului când, din pricina furtunii, caleașca mitropolitului, ajunsă în Jamu Mare, este ajunsă din urmă de călăreți otomani, care-l solicită pe acesta să se întoarcă la Vârșeț unde prima cadână a agâi Ismail nu poate naște — din cauza unui vis — decât în prezența sa. La împotrivirea protopopului Haralambie de Palanca, mitropolitul răspunde că se întoarce spre a face voia Domnului iar, pe când trecea prin fața porții haremului, femeia a născut un băiat. Acesta s-a întors în satul mamei sale Vărădia, a fost botezat ortodox și a devenit — după studii la Școala Grămăticească din Caransebeș — călugăr, fiind ales eposcop ortodox de Caransebeș la 1695 (Idem, p. 65–70).
- Vara* Beilerbeii de Timișoara, Faslî — creștin trecut la islamism — trimite o escortă de 50 de călăreți la vadul Timișului la Parța care-l aduc cu onor pe mitropolit în cetatea Timișoarei. Aici este întâmpinat de mult norod, venit din toate părțile, să-l vadă pe mitropolitul căruia i se dusese vestea despre minunile pe care le face. Caleașca ajunge în fața reședinței pașei, care-i iese în întâmpinare cu bucurie, iar Iosif îi răspunde în turcește și apoi —poporului adunat — în românește. Alaiul se îndreaptă spre reședința mitropolitană prin „Ulița argintarilor”. Chiar înainte de a intra pe ulița bisericii vechi, feciorii lui Iovan Capră — olog de 20 de ani — își scot tatăl pe pat spre a privi aleiul. Mitropolitul a coborât, a pus mâna dreaptă pe cap, s-a rugat Domnului și ologul a pășit pe propriile-i picioare (Idem, p. 71–79).
- Iulie 21* Iosif este hirotonisit mitropolit al Banatului (Idem, p. 79).
- Octombrie 20* La Timișoara misionarul iezuit Petru Bascevici, conducătorul misiunii de aici află despre faptele lui Dezmančici, susținut și iubit de catolici, cel care a înființat aici misiunea și biserica iezuită, a botezat, cununat și înmormântat multă lume; acum este plecat în pelerinaj la Roma (Zach K., 1979, p. 129–130).

Anul 1651

- F. D.* Kara Ceauș (Ceaușul Negru N.N.) Mustafa aga este numit beilerbei de Timișoara, dar pe drum este ucis. Motivația este simplă și obișnuită: ca agâ al Ienicerilor, el a

condus o răscoală a acestora la Istanbul și, pentru a potoli mișcarea, i s-a promis iertarea și numirea într-o funcție importantă în imperiu; dar, tot ca de obicei, sultanul a ordonat să fie ucis (Cronici turcești, II, 100–102).

F. D. Numirea pașei „Korișanț” la Timișoara, tratativele și peșcheșurile mitropolitului cu și pentru acesta, spre a-și feri credincioșii de asuprire (Cotoșman Gh., 1956, p. 80–81).

Iunie 29 La Timișoara se serba hramul bisericii „vechi vlădicești din maidanul Răduților” în momentul în care izbucnește un foc uriaș din „Palanca cârnă” care trece peste Cetate și aprinde în Palanca Mare dughenele negustorilor de sub „Zidul Iosimi” și de acolo focul aprinde casele tunarilor. Focul se întinde și spre cetate dinspre vest și ard din trei părți Palăncile; ajunge la oborul vaidei și, de acolo, la casa pașei până spre biserica unde slujea liturghia mitropolitul Iosif: „Și-au ars case, și oameni, și muieri și copii, au murit arși”. Iosif iese în fața bisericii, îngenunchează și se roagă intens. Și, scrie cronicarul Udrea mai apoi „într-o nimică de ceas s-a pornit o ploaie cum nu s-a mai pomenit, de-au curs apele ca potopul și-au încetat focul și-au stins tăciunii și-au spălat toate urmele prăpădului”. Au ieșit 7 curcubeie iar mitropolitul s-a sculat, complet uscat, din mijlocul prăpădului și s-a retras trei zile în chilia sa. Iar atunci când a ieșit în lume avea semnul crucii pe dosul mâinii stângi, semn auriu ce lumina la umbră (Idem, p. 81–82).

Octombrie 30 Un alt misionar iezuit, Luca Diodati, vine la Timișoara și află despre faptele misiunii iezuite de aici, de la Lipova, de la Carașova etc., raportând situația superiorilor săi, inclusiv venirea lui Rudolf — un iezuit austriac (Zach K., 1979, p. 141–142).

Decembrie 4 Papa Inocențiu al X-lea îi salută pe toți catolicii din Banat și le cere să îndure cu credință prigoana otomană îndreptată asupra lor (Juhász K., 1926, p. 303–304).

Decembrie 23 Voievodul muntean Matei Basarab îi scrie principelui transilvan Gheorghe Rákoczy al II-lea despre mersul lucrurilor, inclusiv despre Banat „Sluga credincioasă a Măriei Tale ne-a dat scrisoarea Măriei Tale din care înțelegem afacerea. Am luat în nume foarte bun din partea Măriei Tale că Măria Ta și în această împrejurare și-a arătat față de noi bunăvoința de vecin, după datorie, și o recunoaștem și noi, când în astfel de împrejurări și stări am afla ceva, voind să ne purtăm la fel față de Măria Ta, căci toate acestea au adus asupra noastră întristare și mare cheltuială. Iar ceea ce scrie (omul acela) în răvașul scris românește, că el se află acum în locul numit Belinț, noi știm locul acela, nu este departe dincolo de Dunăre, mai sus și dincolo de orașul cu numele Dii, care oraș este la Dunăre, în fața locului din țara noastră numit Mehadia. Dar nu știm ce să credem și nu putem afla pricina pentru care a fost nevoie să vină atât de aproape de Dunăre și la margine și să ia și să ceară și învățătură de la supusul Măriei Tale Nicolae Macskasi (Măciășanul, N.N.) Nici nu putem crede altceva despre el decât aceea că vine acum Aga Elți Hasan Merge în solie la Împăratul și vine pe aici pe la noi și vrea să meargă și la Măria Ta, dar să nu fie cumva vre-o meșteșugire în afacerea aceasta, să nu fi pus ceva la cale cu aga Hasan și să nu meargă cumva acolo sus de partea Împăratului, la cumnatul său, prin țara Măriei Tale, adică prin acel ținut turcesc mărginaș (vilayetul timișorean N.N.), putem crede și așa ceva despre dânsul. Pentru

aceea să poruncească Măria Ta și lui Nicolae Macskasi, pe viața sa și pe capul lui, cât și celorlalți slujbași de la hotar, să-l supravegheze, atât pentru liniștea viitoare a Măriei Tale cât și pentru a noastră; ba Măria Ta să cerceteze cu dinadinsul pe Macskasi ce vorbă i-am trimis, în afară de răvaș. Dumnezeu să țină pe Măria Ta, împreună cu tot norodul casei, îndelung, în bună și plăcută sănătate”. (Veress A., 1929, X, p. 237–239).

F. D. Spre sfârșitul acestui an sau la începutul anului următor, marele vizir Gürği Mehmed pașa este mazilit și este trimis beilerbei la Timișoara (Cronici turcești, II, p. 192).

Anul 1652

Aprilie 24 Gürği Mehmed pașa pleacă la Kanizsa, iar în locul lui vine Bőruzen, fost defterdar (Cronici turcești, II, p. 103).

Iunie Noul beilerbei de Timișoara este Ahmed pașa, soțul prințesei Gülsün (Idem, III, p. 100).

F. D. Este amintită biserica ortodoxă din lemn Sfinții Apostoli din mahalaua Răduților din Timișoara (Cotoșman Gh., 1956, p. 97).

Noiembrie Mitropolitul Iosif este invitat la hramul mănăstirii din Partoș „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” (8.11.), prilej de pelerinaj pe jos a mitropolitului. În urma sa s-au înșirat locuitorii satelor. La intrarea în biserică, după obicei, erau ologii; la intrarea mitropolitului și la rugile sale ologii s-au vindecat (Idem, p. 91).

F. D. La Timișoara funcționează o școală teologică, în incinta reședinței mitropolitane (Ibidem).

F. D. Noul episcop de Caransebeș este Ioanichie (1652–1659), iar episcop de Lipova este Moise (Ibidem).

Anul 1653

Mai 8 Ahmed, beilerbeiul de Timișoara, îi scrie banului de Lugoj și Caransebeș: „Ahmed pașa, administrator al cetăților de margine și al supușilor de dincoace de Dunăre ai împăratului nostru puternic și neînfrânt și, din mila lui Dumnezeu, în prezent vizir la Timișoara etc., dorește ca Dumnezeu să dăruiască tot binele celor aflați în vecinătate. Vecin nouă iubit și binevoitor! Iată cu ce lucru trebuie să ne adresăm Milostiviei Tale prin scrisoarea noastră. În vremea din urmă de la Sebeș (Caransebeș N.N.) a venit aici la Denta, în aceste părți, un tânăr român din Sebeș numit Oprea, și s-a pus chezaș să fie slugă ceaușului din Denta. Dar, după câteva zile, gândindu-se la o tâlhărie și stăpânul nefiind acasă, i-a spart lada și a luat trei sute de florini ai acestuia. Apoi, cu cheltuială și osteneală, cu sprijinul nostru, a fost găsit în Țara Ardealului și dregătorii l-au și prins potrivit cu legea și l-au dat pe mâna păgubașului. Dar, deoarece acei bani aparțineau altcuiva, stăpânul banilor nu se mulțumește cu uciderea tâlharului, fiindcă a dat două sute din florinii lui surorii

sale mai mari și i-a lăsat la țesătorul David și la numiții Petru și Pavel. Astfel bietul păgubaș a fost nevoit să se nevoiască de două–trei ori să meargă la Sebeș pentru a-și cere drepturile, dar dregătorii de acolo n-au dat răspuns nici la scrisoarea trimisă de chehaia mea, nici nu i-au restituit acestui nenorocit banii. De aceea, dragul meu vecin, iată mai dau încă o dată știre Milostiviei Tale despre această treabă ca, ocupându-te așa cum se cuvine de acest lucru, să cauți acei două sute de florini pe care falsul tâlhar Oprea i-a lăsat la sora sa Ana, la Petru, Pavel și David, și care a sporit cu denunțul și alte cheltuieli cu o sută cincizeci de florini. De aceea, dacă Milostiviei Tale îi este scumpă cinstea Dumnezeuului vostru și a principelui tău, să dați banii, deoarece dacă nu apar, vor reveni la mine plângând, așa că eu voi scrie din nou principelui, iar aici vor fi reținuți în schimb oamenii voștri. Deci să nu ne fie nouă spre păcat, ci dregătorii de la Sebeș să-i înlocuiască paguba, căci ce fel de neomenie este din partea dregătorilor voștri nici măcar să nu ne răspundă la scrisoare, nici să restituie paguba bietului pâraș. Iată, rămâne pe seama Milostiviei Tale să-i întorci paguba și aștept deci vești despre asta”. (Feneșan Costin, 1993, p. 81–83).

- F. D.* La Timișoara vine episcopul bosniac franciscan Beulici, dar și misionarul iezuit Giacomo Huomo Dei, ce stă în caza iezuiților de aici, alături de Luca Diodati (acesta între anii 1651–1655).
- F. D.* Un defter otoman consemnează existența, în cele șase sangeacuri ale vilayetu-lui de Timișoara a 710 timaruri kilidji și a 3.000 timaruri de spahii (Fodor P., 1996, p. 36).
- F. D.* Negustorii italieni din Timișoara în călătorie lor spre Oradea au fost atacați și prădați de haiduci din zona Ineului, iar oficialii otomani cer banului Bârcianu să-i despăgubească (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 440–441).
- F. D.* Beilerbei de Timișoara este numit Emir, schimbat în același an cu Surnasem (Cotoșman Gh., 1956, p. 91)
- F. D.* Mitropolitul ortodox primea de la credincioși următoarele taxe miri rinsum (taxa pentru fisc), tesadnik akceleri (milostenii), zarazkasabie (taxa pentru vite tăiate în mănăstiri, patrâklâk resmi (taxa patriarhului), metropolidik resmi (taxe mitropolitului), apoi taxe pentru bâlciuri, agheazmă, untdelemn, cununie, înmomântare, moștenire (Idem, p. 105).
- F. D.* Mitropolitul Iosif îl lasă urmaș în scaun pe episcopul Moise de Lipova, ar el se retrage la mănăstirea din Partoș, unde viețuiește încă trei ani (Ibidem).

Anul 1654

- Iulie 29* Husein, ceaușul beilerbeiului de Buda, scrie despre jafurile trupelor transilvane asupra cetăților și satelor din Timișoara, Gyula, Szolnok (Szakoly F., 1985, p. 368).
- Septembrie 29* Principele Gheorghe Rakoczy, la insistențele repetate ale lui Acațiu Bârcianu, ban de Lugoj și Caransebeș, de a elibera din iobăgie țărani, emite decretul de rigoare. Prea târziu însă pentru că zona cade sub stăpânire otomană peste patru ani (Feneșan Cristina, 1977, p. 233).

Noiembrie 29 Ali, aga spahiilor din Lipova îi scrie lui Acațiu Bârcianu, banul Lugojului „Nu demult au venit aici în cetate la noi sărmanele raiale cu știrea că au apărut câțiva tâlhari în preajma satului Căzâneștii (din apropiere de Brad, unde s-au mai petrecut fapte similare, după alte documente turcești). Atunci, luând câțiva spahii cu mine, am plecat în direcția amintită și am dat peste răufăcători. Pe unii i-am tăiat, pe alții i-am prins. Pe când ne întorceam cu ei spre cetate, un lotru numit Giurgiu, pe care-l știam de mai înainte, ne-a ieșit în cale, pe care l-am arestat odată cu căruța, nevasta și copilul său și i-am dus cu noi. Pe urmă iarăși ne întâlnirăm cu doi răufăcători care veneau dinspre ținutul Caransebeșului, pe care de asemenea prinzându-i cu căruța, caii, neveste și bagaje, i-am mânat cu noi și i-am predat comandantului nostru. Asta așa s-a întâmplat. Apoi îți mai comunic, prietene, că aici alimentele s-au scumpit extraordinar. S-a mai întâmplat că un anumit locuitor din Românești, numit Petre, pe când se întorcea acasă cu bucate, soldații din Caransebeș l-au prins, l-au închis și deși avea permisul la el, l-au băgat în temniță. Și mai înainte au mai prins vreo 30 de astfel de fraiale în împrejurimile Caransebeșului. De astfel, prietene, tâlharii ce i-am prins vor fi pedepsiți de comandant (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 435–436).

Anul 1655

Octombrie 13 Capuchehaia marelui vizir se adresează principelui transilvan cu referire la problemele bilaterale de la hotare.

Anul 1656

August Trecerea în neființă a mitropolitului Iosif cel Nou este povestită astfel de scrierea hagiografică „Iară el, luni înainte de Sânta Mărie Mare, a chemat la el pe egumenul Nifon al sf. mănăstiri și i-a spus că ceasul se apropie pentru dezlegarea de viața aceasta. Și a lăsat cu limbă de moarte despre toate cum să se împartă și cum să se orânduiească. Și mormântul i-a fost înainte gătat în fața altarului sfintei biserici celei noi, pe care el a ridicat-o din piatră, lângă biserica cea veche din lemn. Și a chemat pe toți frații călugări și a luat iertare de la toți, iar după aia s-a cuminecat cu sfintele taine și, la apusul soarelui și-a dat sufletul, ocolit de toți frații din mănăstire și de multă lume strânsă în mănăstire la vestea morții lui. Iar în clipa când a părăsit sufletul lui această lume pământească, clopotele noi, din sfânta biserică cea nouă, au început să bată singure, că nici țipenie de om nu a fost în biserică, și-au zvonit vreme de un ceas, fără să atingă nimeni pălămarele. Iară lumea s-a minunat tare și s-au închinat și-au conoscut că cu adevărat om sfânt a fost mitropolitul Iosif” (Cotoșman Gh., 1956, p. 110).

Octombrie 27 Cerere către marele vizir în privința soldei garnizoanelor otomane din vilayet. Se amintește și despre haraciul plătit de țiganii din Banat (Andreev St., 1979, p. 197).

Noiembrie 29 Altă scrisoare a aceluiși Ali, aga călăreților din Lipova către Acațiu Bârcianu, banul Lugojului, despre jafuri asupra localității Komancsista, despre tâlharul George prins de otomani, dar și despre acel Petru din Românești, deținut la Caranebeș fără vină (Szilády–Szilágyi, 1868, V, p. 435–436).

F. D. Beilerbei de Timișoara este Topal (șchiopul) Mehmed pașa (Fenyvesi L., 1995, p. 264).

Anul 1657

Martie 23 Noul beilerbei de Timișoara, Mustafa pașa, cere oficialilor principatului transilvan să oprească jafurile la hotarele nord-vestice ale vilayetului său, amintind jafurile asupra iobagilor din zona Ineului, Salontei, inclusiv cel asupra negustorilor ragusani din Timișoara aflați în drum spre Oradea etc., etc. (Szilády–Szilágyi, 1868, V, p. 440–441).

Iunie 5 Aflat la Ineu, George Haller, trimisul principelui, scrie despre situația reclamată de beilerbeiul timișorean (Szakoly F., 1985, p. 368).

Iunie 24 Hubiar, aga din Timișoara, îi scrie lui Acațiu Bârcianu despre situația zonală (Szilágyi S., 1891, II, p. 415–417).

Octombrie 30 Chenan pașa îi scrie, din Lipova, lui Acațiu Bârcianu, despre mișcările marelui vizir împotriva lui Gheorghe Rakoczy II, principele Transilvaniei (Szilády–Szilágyi, 1868, V, p. 443 – 445).

Octombrie 1657– octombrie 1658 Se naște la Timișoara, Osman aga, ca fiu al lui Ahmed Aga venit de la Beograd; copilul învață și româna, sârba și maghiară în Timișoara sa natală; va deveni cronicarul unul vestit beilerbei otoman de Timișoara (Kreutel R., *Der Löwe*, 1981, p. XVIII).

Anul 1658

Răscoala antiotomană a celor trei Țări Române și riposta otomană. Marele vizir trece prin Banat spre Ineu, pe care-l cucerește pe 2 septembrie. În vară principele transilvan l-a bătut pe pașa de Buda pe, și la nord de, Mureș. În septembrie, odată cu intrarea tătarilor în principat, situația se inversează și principele este silit să plece; acum sunt cucerite Lugojul și Caransebeșul și transformate în sangeacuri otomane.

Martie Beilerbeiul de Timișoara, vizirul Fazâl pașa, este ucis din ordinul sultanului (Cronici turcești, III, p. 98).

Mai 17 Cehaia Mehmed, omul vizirului, îi cere judei clujean să trimită de urgență ovăz și pâine trupelor pașei de Timișoara, care duc mare lipsă de provizii (Szilády–Szilágyi, III, 1868, p. 464).

- Iunie 6* Pașa de Buda este primul care se apropie de granițele principatului, dar Gheorghe Rákoczy al II-lea îl înfrânge în lupta desfășurată între Arad și Gyula (Totoiu I., 1960, p. 8).
- Iunie 28* O primă luptă, desfășurată în fața Ineului, între beilerbeiul de Buda și principele Rákoczy, este câștigată de ultimul, care însă nu exploatează victoria, întrucât alte trupe otomane și tătare intraseră în principat.
- Iunie 29* La Partoș, la mormântul Sf. Iosif se produce una din multele minuni, povestite de scrierea hagiografică „La sf. Apostoli Petru și Pavel, au venit la mănăstire Ianăș Muică, cu fata lui, care dintr-un beteșug avut mai înainte cu doi ani, a rămas surdă și mută. Ei au venit cu două zile mai înainte și-au ajuns osteniți de drum de la Ramna, și călugării i-au omenit cu mâncare și hodină. Iar fata a fost trecută de 15 ani, a fost nemăritată și tare frumoasă, numai a avut smintă (i-a lipsit ceva) și a avut și oleacă de sminteală la cap de pe urma beteșugului și nu au prea vrut feciorii să vină în casă la ea. A fost singurul copil a lui Ianăș, care a fost om cu avere în Ramna. Iar în seara de dinainte de sărbătoare, tarețul la Vecernie, a cuminecat-o și toată noaptea fata a rămas în biserică, îngenun-chiată la mormântul Sfântului Iosif. Iară înspre ziuă fata a ațipit pe mormânt. Iară când au venit în zori călugării la Utrenie, au aflat-o adormită pe lespede mormântului. Iară când au trezit-o din somn, ea s-a uitat la ei și-a întrebat, mirată, că unde se află. Și atunci i-a răspuns starețul și ea a vorbit cu el, și a văzut că i-a venit graiul și auzul. Și-au adus laudă lui Dumnezeu și sfântului Iosif. Iară tatăl ei a făcut daruri bogate la sf. Mănăstire” (Cotoșman Gh., 1956, p. 127–128).
- Iulie 6* A doua luptă dintre cele două tabere se desfășoară la Păuliș și transilvănenii câștigă din nou, dar se retrag fără a exploata victoria (I. Totoiu, op.cit. p. 8).
- Vara* Campania acestui an este descrisă de mai mulți cronicari otomani. Dintre ei relatarea lui Silahdar Fândâklî Mehmed aga este cea mai interesantă. Reproducem câteva pasaje pentru a înțelege felul în care era privită situația politică, dar mai ales desfășurarea evenimentelor prin, și pe lângă, hotarele vilayetului de Timișoara. Marele vizir cu trupele sale a ajuns pe 4 iulie la Belgrad, unde a așteptat intrarea tătarilor în principat. Apoi pe 6 august „pornind din Câmpia Belgradului, oștile au trecut peste marele pod care a fost construit, în opt zile, peste Dunăre și au descins în câmpia Purcid, de pe malul celălalt, unde și-au așezat corturile... (pe 11 august)... pornind și din menzilul Panciovei, au parcurs distanțe și, ajungând, au descins în câmpia Timișoarei, unde au fost așezate corturile. Și în acest loc au rămas de nevoie șase zile, în care timp beilerbeiul de Buda... a intrat în ținuturile de margine ale dușmanului celui fără de lege, împreună cu trupele sale de gardă și cu oștile eialetului său, în frunte cu emirii de la margine și cu oștile islamice nenumărate, cu oștile cuceritoare de țări, din acele ținuturi... După aceea (pe 24 august N.N.) plecând și de acolo, au ajuns pe neașteptate într-un loc unde s-a căutat apă și nu s-a găsit nici o picătură... În acel loc se află cetatea numită Ineu, care era cheia cetăților ghiaure și care era puternică și întărită... Cucerirea și eliberarea în primul rând a cetății mai sus fiind importante (în 30.08) s-a ajuns în câmpia cetății Ineu și corturile au fost așezate în jurul orașului, astfel încât, din pricina oștilor de diferite feluri, fața pământului semăna cu învălmășeala din lumea cealaltă... A doua zi noaptea, când s-a ajuns sub zidurile cetății Ineu, tunurile cele cu guri de balaur, zdrobitoare de cetăți și dărâmbitoare de turnuri, fiind transportate

cu ajutorul carelor în apropierea cetății asediate, au fost așezate în locurile de tragere iar ienicerii, la rândul lor, potrivit firmanului vizirului, au făcut în jurul cetății trei rânduri de întărituri, care au fost terminate la miezul nopții. După ce fiecare s-a așezat în șanțul său, s-au pregătit cu toții de luptă... Când dușmanii cei josnici au privit din vârful turnurilor afară, au văzut că cetatea este înconjurată din toate părțile de o mulțime de oști, asemenea unui ocean. Atunci îngrozindu-se, au înțeles că nu există altă cale de scăpare decât predarea cetății Ineu. Chiar în ziua aceea (2.09. N.N.) ghiaurii au așezat steagul alb pe vârful cetății și au trimis la serdarul măriminos câțiva oșteni renumiți cu scrisoare și cu rugămintea deiertare... Astfel ei au predat cetatea... li s-a dat învoire și au fost iertați, cu condiția de a ieși din cetate până în seara aceleiași zile (Cronici turcești, II, p. 298–300).

Septembrie 2 Ineu se predă marelui vizir.

Septembrie Trupele otomane și tătare, care prădaseră principatul, ajung și ele la Ineu. Otomanii oferă tronul principatului transilvan lui Acațiu Bârcianu (Barcsay) cu condiția predării Banatului de Lugoj–Caransebeș, fapt care se și întâmplă în aceeași lună septembrie, după tratative între Kenan, beilerbeul de Buda și Acațiu Bârcianu.

Septembrie 9–13 Cenghizade Ali pașa este mazilit din Alep și primește funcția de beilerbei de Timișoara (Cronici turcești, III, p. 119).

F. D. Vilayetul otoman de Timișoara avea 8 sangeacuri (Timișoara, Cenad, Ineu, Lipova, Moldova Veche, Orșova, Gyula și Lugoj–Caransebeș (Fodor P., 1996, p. 198).

F. D. Sediul vilayetului de Timișoara a fost mutat imediat la Ineu. Beilerbeul purta titlul de Timișoara și Ineu, de Ineu și Timișoara, sau de Ineu între anii 1658–1667, apoi până prin 1695.

Noiembrie 18 La Timișoara se află marele vizir care discută cu solul noului principe transilvan despre situația politică a zonei (Veress A., 1929, X, p. 332–333).

Anul 1659

Mai Trupe otomane se îndreaptă spre Banat spre a-i fi de ajutor principelui transilvan.

Mai 23 Seydi Ahmed, beilerbeul de Buda îi scrie, din Belgrad, lui Acațiu Bârcianu că va sosi cât de curând la Timișoara, de unde-l va putea sprijini cu tot ceea ce are nevoie (Szilágyi S., *Erdelyi*, 1891, p. 541–542).

August 23 În Timișoara sunt trupe otomane și transilvane, scrie un sol creștin aflat în zonă (Idem, p. 543–545).

Septembrie 24 Un alt transilvănean, Petru Budai, scrie din tabăra turcească de la Timișoara aceleași lucruri (Idem, p. 545–546).

Octombrie 29 Din Timișoara principele Acațiu Bârcianu îi scrie cancelarului ungar despre conflictul cu Gheorghe Rakoczy (Hurmuzaki E., V/1, p. 55).

F. D. Husein, beilerbei de Timișoara, participă la campania din principat (Cronici turcești, II, p. 197).

Noiembrie 1 Seydi Ahmed este transferat de la Buda la Timișoara (Hurmuzali E., V/1, p. 59).

Noiembrie 9 Aflat la Timișoara, Mihail Tholdalagy îi scrie lui Gabriel Haller, anunțându-l despre plecarea trupelor otomane din Banat spre principat (Szilágyi S., *Erdelyi*, 1891, p. 549–552).

1659 noiembrie 7–1660 iarna Oastea otomană pleacă din Timișoara și intră în Transilvania, „pacificând” principatul și asigurându-i domnia principelui. Iată un fragment de cronică otomană ce descrie campania „Când purtările sale (principele Gheroghe Rákoczy al II-lea) de acest fel au fost aduse la cunoștința Pragului califatului (adică la Istanbul, N.N.), s-au emis hatt-I humaiun purtător de fericire și înalte porunci pentru vizirul Seidi Ahmed pașa, care era însărcinat cu paza vilaietelor Ineu și Timișoara, ca să strângă oștile și să pornească împreună cu toți supușii care se aflau lângă el, precum și cu oștile de la Buda și de la Agria, și să meargă în ținutul Transilvaniei, dându-și osteneală, împreună cu oastea, într-un chip demn de legea împărătească și de cinstea sultanului. Pentru distrugerea oștii aceluia fără de lege (adică a celui care nu mai vrea să asculte de sultan N.N.) și cu credință detestabilă și îndrăzneț ca un câine fusese trimis vizirul Seidi Ahmed pașa ca să-l prindă oriunde s-ar găsi el și în orice stare s-ar afla. Și acesta — Ahmed pașa — a pornit, supunându-se cu toată sinceritatea și cu tot devotamentul poruncii demne de supunere și, luând cu el chiar a doua zi toată oastea, a considerat că de acum încolo așteptarea este dăunătoare. Și ...(pe 7 noiembrie 1659) Seidi Ahmed pașa a pornit spre Porțile de Fier cu gândul de a trece în Transilvania ...” Urmează descrierea campaniei otomane cu lupta de la trecătoare și asigurarea otomană asupra principatului (Cronici turcești II, p. 311–313).

1659–1660 Ahmed pașa de Buda ierneză la Timișoara, dar în corturi sau în bordeie, în afara cetății, spre a nu provoca neplăceri locuitorilor „Anotimpul de iarnă apropiindu-se, onoratul serdar întorcându-se cu oastea victorioasă, a descins în câmpia Timișoarei. Spre a feri populația acestui vilaiet de strâmtoare, în acea iarnă nu i-a permis oștii să stea în case, ci a fost așezată în corturi. Dar fiind înștiințați în acest sens, unii dintre ei au construit locuințe din pietre, alții din lemne și mulți dintre ei, săpând pământul, au petrecut iarna în acele locuri pline de greutate. Așteptând primăvara, după cum se cuvine, și-au îndeplinit sarcina lor (Idem, p. 181).

Anul 1660

Ianuarie 20 Lupta dintre oștile transilvane credincioase lui Rákoczy și cele otomane, comandate de Seydi Ahmed pașa, s-a desfășurat la „Atuk” lângă Poarta de Fier a Transilvaniei.

Ianuarie Pentru contribuția sa la luptă, lui Abaza Sarî Husein pașa, i s-a oferit postul de beilerbei al vilaietului de Timișoara–Ineu (Idem, p. 312).

Mai Trupele otomane, comandate de Seydi Ahmed pașa, străbat principatul și-l înving pe Rákoczy pe 22 mai în bătălia de la Feneș; rănit principele fugе la Oradea unde moare mai apoi (Idem, p. 314).

Iunie 16 O altă întâlnire între cele două armate dar, inferiori numeric, partizanii lui Rákoczy fug, abandonând câmpul de luptă.

- Vara* Trupele otomane străbat Banatul în drum spre Oradea, pe care o cuceresc după asediu și transformă ținutul într-un vilayet. Iată periplul otoman prin vilayetul timișorean „... au trecut fluviul Dunărea lângă Belgrad și au înaintat spre Panciova și apoi au ajuns la Timișoara, parcurgând ca un torent de primăvară dealuri, munți și câmpii, iar de acolo în (4 iulie 1660 N.N.) au ajuns și au descins la hotarul cetății Ineu”. Aici se produce joncțiunea cu oastea lui Seidi Ahmed pașace venise din principat (Idem, p. 314–315).
- Iunie* Celebrul glob-trotter otoman, Evlyia Celebi, străbate pentru prima dată Banatul, în armata otomană care merge spre Oradea. Printre primele localități descrise se numără și palanca Denta”... aceasta este o întăritură de formă pătrată, construită din nuiele; are dizdar și 50 de neferi și cincizeci de neferi/apărători/, un depozit de muniții, o geamie, un han și câteva dughene. Grădinile sunt roditoare” (Călători străini, VI, 1976, p. 491).
- Iunie* Cetatea Panciova în viziunea lui Evlyia Cebebi „Aceasta este o palancă de lemn în formă patrată și e așezată într-o luncă, din apropiere de vărsarea râului Timiș în Dunăre. De jur împrejur are o sută de pași. În ea se află un dizdar, cincizeci de neferi, suficiente depozite de muniții, o geamie, un han și un mic bazar, dar nu are baie. Casele sunt acoperite în cea mai mare parte cu stuf și cu nuiele... Panciova este un cadiat în vilayetul Timișoarei, scutit de obligații, iar cadiul are un venit de 150 aspri (Ibidem).
- Iunie* Evlyia Celebi descrie, pe câteva pagini, cetatea Timișoara (Călători străini, VII, p. 491–503).
- Iunie* De la Timișoara armata otomană se îndreaptă spre nord și întâlnește cetatea Kaçat (greșit identificată cu Făgetul — Călători străini, VI, p. 503 — când în realitate este Kakat/Orțișoara). Iată cum o vede Evlyia Celebi „E o construcție în formă patrată, frumoasă și tare. La apus se află o poartă care dă în câmpie. Are un dizdar, trei sute de ostași aleși și material de război: e acoperită în întregime cu șindrilă, dar nu are piață și bazar sau altceva. Este doar un turn din serhat” (Ibidem).
- Iunie* Evlyia Celebi ajunge la Felnac „Este hassul pașei de Timișoara și e administrată d voievodul acestuia. Se află sub jurisdicția naibului cadiului din Timișoara. Din acest hass pașa scoate un venit de 2 poveri de aspri. Cetatea e așezată pe malul râului Mureș, pe o colină înaltă; e o cetățuie destul de frumoasă, construită din cărămidă. Are doar patru sute de pași în circumferință. De asemenea are o singură poartă care dă spre miazăzi și o mică geamie de pe vremea lui Suleiman han (Sultanul Soliman Magnificul N.N.). În cetate sunt numai 5 case și 5 tunuri împărătești. În fața porții se află un pod mobil cu lanțuri iar în fața acestuia se găsește un chioșc. Are un dizdar și 50 de ostași. Dar orașul din afară nu are palancă. În el se află vreo sută de case acoperite cu scânduri și despărțite prin curți. În afară de 10 dughene, nu mai sunt alte clădiri, dar se găsesc foarte multe vii” (Idem, p. 503–504).
- Iunie* Descrierea Aradului de către Evlyia Celebi „A fost cucerită pe vremea lui Suleiman han, în anul 958 (1551 N.N.) de către Ahmed pașa, al doilea vizir. Deoarece o ocupase apoi dușmanul, Sokollu Mehmed pașa a cucerit-o din nou. Cu timpul s-a ruinat iar, mai târziu, Köprüllü Mehmed pașa, cucerind cetatea Ineu, a refăcut această cetate și a așezat în ea un dizdar cu 50 de ostași, precum și cu muniții. El a mai clădit apoi o geamie, un han mare, un ospiciu, o locuință pentru intendentul de

vakâfuri, școală, tekke, o clădire de utilitate publică și o casă de oaspeți, în care toți călătorii, săraci sau bogați, sunt ospătați gratuit, zi și noapte, cu mâncăruri alese. Are o baie mică și o piață destul de mare dar îngustă. Cetatea se află în apropierea cetății Gól de lângă râul Mureș și este construită din ziduri de umplutură de pământ, având o circumferință de 400 de pași. Are 2 porți tari din lemn; una este poarta Ineului, înspre nord. În afara ei se găsesc 200 de case creștine. Alta e poarta Timișoarei; lângă ea se află o mică palancă patrată, care slujește drept fortăreață interioară. Aceasta are o singură poartă, dar solidă. La intrarea în această cetate interioară se percepe o tază. Are și un mic pod cu chioșc. În partea dinspre Timișoara a acestui pod se află 200 case de creștini, cu acoperișuri de stuf sau scânduri; pe malul râului Mureș se găsesc dughene în colibe sărăcăcioase, acoperite cu stuf sau cu scândură; odată pe an, la aceste dughene se adună 70– 80.000 raiale și beraiale ghiauri și țin un asemenea târg încât nu se poate descrie. Timp de zece zile și zece nopți, müteveli guvernează peste această mulțime. Cu toate că se află în eialetul Timișoarei, târgul are administrație proprie și cade sub jurisdicția naibului cadiului de la Timișorara”. (Idem, p. 504).

Iunie De la Felnac Evlyia Celebi se îndreaptă spre puternica cetate Lipova căreia îi consacră cinci pagini (Călători străini, VII, p. 505–509). Din cauza lungimii descrierii reproducem aici doar paginile despre: „Meșteșugurile și curiozitățile și obiceiurile din această cetate. Aici se face un fel de curea, ca de bumbac, pe care locuitorii o pun sub formă de curea uleioasă pe vârtelnițe cu vălătuc. Toți locuitorii din serhat își fac din aceste curele funiile, hamurile și paivanele pentru priponit caii. Ei lucrează și un postav numit șaiac. Locuitorii sunt toți bosnieci. După obiceiul oamenilor din serhat, ei poartă haine stânte și scurte. Luându-se după zicala că „haina cea mai bună e haina scurtă”, ei poartă haine de postav până la genunchi, scurteică de postav și de piele, cu nasturi de argint, cusuți pe piept și pe mâneci. Mijlocul și-l încing cu brâu de mătase. Nădragii, cam strâmți, sunt făcuți din postav sau din piele albă. Pe cap nu poartă turbane ci toți poartă căciuli din postav roșu și verde, în forma celui de samur, și pe ele pun coroane din aripi de șoim. Este un popor luptător pentru credință (adică musulmani, N.N.). Cinstesc foarte mult pe învățați și pe străini și le dau pomană și daruri. Femeile lor nu trec niciodată de pragul porții; ies doar pe năsălie. În această privință sunt foarte habotnici, dar așa e bine în vremurile de azi”. (Este doar descrierea bosnie-cilor musulmani colonizați aici și nu a românilor și sârbilor localnici, care au alte obiceiuri și credința ortodoxă, sau catolică, N.N.) (Călători străini, VI, p. 508).

Iunie Palanca Radna, cetatea Vefraș, cetatea Vărădia sunt descrise în același tipic (Idem, p. 509), cu cetățile Șoimoș, Șiria și Ineu (Idem, p. 511–515).

Iulie–august Asemiul și cuceirea cetății Oradea. Oastea otomană ierneză apoi la Timișoara în timp ce Evlyia Cebeci călătorește prin Banat spre Bosnia.

F. D. Kasâm, sangeac beiul de Lipova, îi scrie principelui Apaffy despre faptele oamenilor principelui care au cerut sătenilor din zona Almașului dările pentru nobili, au prădat satul Balta și au luat vitele, veșmintele și uneltele locuitorilor, aceștia reclamând faptele (Decei A., 1978, p. 23).

Decembrie 12 Mahomed fiul lui Ali, în calitate de molla al orașului Moldova, amintește despre mahalaua geamiei Atík, despre problemele lui Ahmerd bin Sefer cu Jusuf ben Abdallah (renegat de origine maghiară); martori sunt locuitorii Mehmed Celebi

fiul (ibn sau ben) lui Abdallah, Nalbend Mustafa fiul lui Abdallah, Elhagi Ali fiul hagiului Mustafa, Djafer Celebi fiul lui Ibrahim, Ibrahim Celebi fiul lui Abdulaziz (Szilády–Szilágyi, 1868, III, p. 490).

1660 *Decembrie 27–25 noiembrie 1664* Călugării mitropoliei ortodoxe din Ipek (Peci) vin în Banat („Vlașca”) după milostenii. La Timișoara ei primesc donații din partea următorilor locuitori: odobașa Cragui, popa Drăgoilă, Ioan Giurgea, Miloș Obradovici, Petru Hagi, meșterul Isac, Andrei, Miloș, Andrei Hagi, odobașa Mihail, Giurița Rujici, Raca, Alimpie, bulucbașa Marin. Dintre celelalte sate primesc donații din partea locuitorilor din Banloc, Becicherecu Mic, Berecuța, orașul Beșenaova/Dudeștii Vechi/, Biled, Butin, Bulgăruș, Cebza, Cenei, Cerna, Ciavoș/Grăniceri, Checea, Gelu, Chevereșu Mare, orașul Deta, Denta, Diniăș, Dolaț, Ficătari, Firiteaz, Foeni, Gad, Gaiu Mic, Ghilad, Hitiaș, Hodoni, Iecea, Ivanda, Jamu Mare, Jimbolia, Lovrin, Satu Mare, Opațița, Rovinița Mare, Partoș, Parța, Periam, Pordeanu, orașul Rudna, Saravale, Sarchinez, Săcălaz, Sculea, Sângeorge, Sânmihaiu Român, Sânpetru Mare, Soca, Sag, Semlacu Mare, Teremia, Tolvădia-Livezile, Topolovăț/u Mare/ Tormac, Variaș, Vălcani, Visad, Vizejdia.

F. D. După cucerirea Orăzii, marele vizir transformă în vakâf mai multe sate din zona mureșană, construiește noua cetate a Aradului și alte așezăminte de utilitate publică.

Anul 1661

Ianuarie 11 Intemeierea vakâfului de la Arad se produce prin firmanul marelui vizir Mehmed Köprüllü „Marele vizir Mehmed pașa, orânduirea lumii, azilul celor săraci, protectorul celor slabi, Allah să-i împlinească dorințele, a dispus ca pentru reparațiile și întreținerea marelui pod de pe Mureș, de curând construit, a palâncii de la Aradu Nou, a sfintei geamii, a luminoasei școli și pentru hanul cel bine așezat, construit pentru drumeți și trecători, precum și pentru toate celelalte fundațiuni pioase aflate în numita palancă — să fie colonizate de o parte și de alta a numitului pod 400 de familii dintre raialele nomade — care locuiesc în corturi sau nu sunt înscrise în defter”; în continuare vizirul ordonă ca fiecare familie să primească loc de casă, arie pentru treieratul bucatelor, curte, grădină și pământ îndeajuns (Totoiu I., 1960, p. 17).

Ianuarie 11 Comisia de hotărnicie a satelor vakâfului de pe malul stâng al Mureșului avea, printre membri, și pe Hamza fiul lui Bekir, bei de Cenad, Mehmed aga ibn Suleiman, serdarul ienicerilor timișoreni, Mehmed aga ibn Regep delegatul ceaușilor din Timișoara, Elhak Kenan aga comandantul celorlalte oști din garnizoana timișoreană (Totoiu I., 1960, p. 17).

Ianuarie 11 În același document se specifică faptul că satul Variaș din cazaua Timișoara „fiind făcut vakâf cu dijme legale și dări prescrise pentru reparațiile și întreținerea palâncii, a podului, a moscheii, a hanului (din Arad N.N.)... a fost scutit de dări și de orice alte sarcini și a fost emis un firman ca de acum înainte nici beilerbeiu, nici birarii să nu se mai amestece în treburile sale”. (Ibidem).

Vara În vilayetul de Timișoara s-au adunat 87.000 oșteni otomani aflați sub comanda a 7 viziri, 20 de beilerbei, 120 de sangeacbei și toți sub serdarul Ali pașa, care se îndreaptă apoi spre Transilvania, în sprijinul lui Acațiu Bârcianu, confruntat cu revolte interne (Călători străini, VI, p. 529–530). În urma acestei campanii principatul este redus cu o treime ca suprafață, distrus din puncte de vedere economic și parțial depopulat. Principatul nu-și va mai reveni după această campanie cumplită.

Iunie început Beilerbeiul timișorean Seydi Ahmed pașa este ucis din porunca marelui vizir Mehmed Köprüllü (Kreutel R., *Der Löwe*, p. 272).

Iunie Evlyia Celebi, însoțind alte trupe otomane, ajunge la Sinersig unde vede „un sat cu 300 de case, un zeamet bine întocmit, ale cărui raiale sunt numai români. În nici o țară nu se găsesc ca aici afine mari cât prunele” (Călători străini, VI, p. 533).

Iunie Același Evlyia Celebi ajunge, a doua zi, și la cetatea Lugojului „Acum este reședința unui sangeacbei aparte. Are alaiabei și trei ciorbagii, pentru odele de ieniceri, o odă de topcii, o odă de gebegii, dizdar, chehaie, muhtesib, strângător de taxe... Este o cetate de lemn și de pământ, pătrată, așezată pe malul râului Timiș. Șanțul din jurul ei este plin cu apa râului... Cetatea are o singură poartă. Deasupra șanțului cetății se află un pod mobil, împodobit, care este ridicat în fiecare noapte. În cetate sunt 300 de case ale unguirilor, unele acoperite cu stuf altele cu scânduri. Cetatea interioară e de asemenea pătrată; e o cetate mică de piatră cu șanț separat. Are o poartă de lemn care dă spre răsărit. Și deasupra acestui șanț se află un pod mobil. În jurul orașului pământul este roditor, acoperit cu vii și cu grădini. Raialele sunt toți români. Dintre produse, sunt vestite prunele de aici, ca și merele și cerga albă... Zece poveri de aspri sunt vakâf pentru Mecca și Medina și, în fiecare an, vine trimisul ca să primească de la defterdarul Timișoarei cele 10 poveri de aspri, și luându-le, pleacă înapoi” (Ibidem).

Iunie Evlyia Celebi pleacă de la Lugoj la Jdioara care „...e o palancă de lemn, în formă pătrată, așezată între munți, pe malul râului Timiș... Are dizdar, și ostași. Fiind cucerire nouă nu are construcții publice” (Călători străini, VI, p. 534).

Iunie–iulie Evlyia Celebi ajunge la Caransebeș „este reședință de sangeacbei în eialetul Timișoarei. Venitul beiului este de 300.000 aspri. Are 15 zeamete și 105 timare. Are alaiabei și alți demnitari; oastea se compune din o mie de oameni. Este un cadiat organizat de curând cu rang de 150 de aspri. Are trei odale de ieniceri, subasi de topcii și gebegii, muhtesib, strângător de taxe, chehaia de oraș, agă pentru haraci. Și din haraciul acesteia zece poveri se trimit la Medina. Raialele sunt cu toții români. Cetatea e frumoasă, de o construcție trainică, așezată pe malul râului Timiș. Circumferința ei este de vreo patru sute de pași; a spus-o meșterul constructor în timpul renovării ei. Are două porți; șanțul nu este adânc. În cetate sun trei sute de case de ale unguirilor, cu acoperișuri de lemn. Are o geamie scundă, făcută de defterdarul Ibrahim pașa. Fiind construită într-un loc foarte potrivit, e vizitată de multă lume. Este o geamie frumoasă, cu acoperiș de olane și cu minaret înalt. În mijlocul acestui zid de apărare se mai află o puternică cetate interioară, în cinci colțuri, solid construită și greu de pătruns. În afară de dizdar nu mai are nimic altceva. Este plină cu tot felul de materiale de război și de tot felul de tunuri ungurești, strălucitoare ca aurul. Această cetate interioară are o singură poartă mică, în partea dinspre nord. Ca să ajungi la această poartă, trebuie să urci 30 de

trepte de piatră. Printre coșurile de deasupra ei se află găuri pentru a arunca pietre iar în stânga și în dreapta se află găuri de creneluri, încât e o poartă foarte tare. Dar în orașul de afară are bazar și un târg frumos. Având apă și aer bun, acolo se găsesc tineri voinici și fete frumoase, care abia veniseră, și e în plină refacere. Are multe vii și grădini. Între produsele sale sunt renumite: merele, prunele și cerga peștiță de cai” (Idem, p. 534–535).

Iulie În campanie cu oastea otomană, Evlyia Celebi mai vizitează și descrie cetatea Dezna (? pe valea Bistrei, N.N.), apoi stațiile Büyük Tabur, Eski Tabur, Musek Dereki, Katia, apoi ajunge la Poarta de Fier a Transilvaniei, pe care o descrie (Idem, p. 535–437).

F. D. În acest an schimbarea beilerbeiului de Timișoara Sari Husein este pusă când în primăvară (Cronici turcești II, p. 318) când toamna târziu (Fenyvesi L., 1995, p. 264) sau la începutul anului următor (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 331).

Toamna–iarna „Serदारul Ali pașă, după ce a pus rânduială în crăia Transilvaniei, a vrut să se întoarcă spre locul de iernare de la Timișoara, împreună cu oastea norocoasă care se afla lângă el. Atunci mai sus numitul crai Apafy Mihail, de teama vicleniei predecesorului său Kemeny, nu a avut curajul să rămână singur în Transilvania. De aceea, pentru a-l liniști pe cel manitit mai sus, a fost numit un beilerbei spre a-l păzi. Într-adevăr Kemeny văzând că serदारul mai sus amintit s-a întors la iernat, a venit cu niște afurisiți într-un loc apropiat de cetatea care era reședința lui Mihail Apafy. Luându-se măsuri de prevedere, beilerbeiul de Ineu Kucük Mehmed pașă, fusese numit pentru paza craiului mai sus arătat. Aflând de atacul lui Kemeny, el a mers în grabă asupra lui și când a început să se lupte cu el, Kemeny și-a găsit beleaua în timpul bătăliei bând din cupa morții” (Cronici turcești, III, p. 133).

Decembrie 30 Beilerbeiul de Ineu și Timișoara, Kucük Mehmed pașă, scrie o scrisoare, în plină campanie de iarnă (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 16–17).

Anul 1662

Ianuarie 7 Hasan, chehaia beilerbeiului de Ineu–Timișoara scrie despre tratativele purtate cu Gabriel Kendeffi (Szilády–Szilágyi, 1868, IV, p. 19).

Ianuarie sfârșit Sultanul îi scrie principelui Apafy arătând că se poate baza pe sprijinul beilerbeiului de Ineu, Kuçuk Mehmed pașă (Idem, p. 22–23).

Februarie 2 Solul principelui transilvan Mihai Apafy scrie despre tratativele desfășurate la Timișoara cu pașii de Timișoara și Oradea (Idem, p. 23–24).

Februarie 15 Stefan Daniel, solul principelui transilvan raportează, din Timișoara, despre discuțiile purtate cu chehaia beilerbeiului de aici (Idem, VII, p. 404).

Februarie Sfârșitul campaniei otomane în principat și întoarcerea prin Deva–Hațeg–Caransebeș, spre Timișoara.

Vara Beilerbeiul timișorean se află cu trupele sale în principatul transilvan, consolidând acolo influența otomană.

Iulie 6 Scrisoare a marelui vizir despre tratativele de la Timișoara și despre prezența lui Kuçuk Mehmed pașă în principat (Idem, IV, p. 69).

Iulie 20 Principele Apaffy îi scrie marelui vizir despre desfășurarea campaniei dar și despre cele trei solii ce se află acum la Timișoara (Idem, IV, p. 69–70).

Iulie Beilerbeiu Kuçuk Mehmed pașa este și pазitor al granițelor dunărene dar și cărmuitor al Ersekujvárului (Idem, IV, p. 71).

F. D. Beilerbeiu îi scrie principelui transilvan că „... după ce am venit de la Ersekujvár la Timișoara, am scris de mai multe ori despre situația satelor și raialelor din jurul Ineuului și Lipovei, ca să-și ia mâna de pe ele (nobilii transilvăneni, N.N.) căci aceia cu toții sunt iobagii puternicului nostru padișah și-i plătesc dare, nu pot să plătească în două locuri, nici nu se îngăduie acest lucru ca să se plătească darea în două locuri, acest lucru nu-l îngăduie nici puternicul nostru padișah. Este adevărat că dintre principii care au fost înaintea Măriei Tale erau unii de acord să-i facă să plătească în două părți, dar ce și-au adus pe cap cu asta poate s-o știe Măria Ta, căci le-a văzut...” (Decei A., 1978, p. 20).

F. D. Abdulkadir, cadiu al Lugojului și Caransebeșului, scrie despre Vasile Barbu din cazaua Timișoara care a cumpărat oi, capre etc. și creștinul Lupu ce a primit o decizie a șeriatalui timișorean asupra unei situații economice, iar drepturile lor vor fi încasate de la un anume Gabor din zona Caransebeșului (Ibidem).

Decembrie 20 Michael Puserus, sol ajuns la Timișoara, scrie despre situația de aici (Szilády–Szilágyi, IV, p. 84).

Anul 1663

Descrieri ale Timișoarei medievale sunt destul de puține. Cea mai consistentă este cea a globe troterului otoman Evlyia Celebi ce a vizitat Timișoara de mai multe ori în intervalul anilor 1660–1664.

Acestei mărturi dorim să-i aducem o alta, la fel de corectă și edificatoare, ce are însă în plus o stampă (pe care o considerăm cea mai veridică dintre toate celelditate până acum și o hartă a străzilor Timișoarei medievale — unicat în întreaga istoriografie consacrată acestei localități. Este vorba despre un fragment (Descrierea Timișoarei) din manuscrisul lui Henrik Ottendorf, redactat în cionă la Timișoara în primele 6 luni ale anului 1663.

HENRIK OTTENDORF, DESCRIEREA TIMIȘOAREI

„Orașul Timișoara, care-și are numele de la râul Timiș și de la cuvântul var care pe ungurește înseamnă cetate, este situat dincolo de Dunăre și de Tisa (privind de la Viena, N.N.) în acea parte care este socotită a face parte din Ungaria de Jos și este numită de aceștia (maghiari, N.N.) comitatul Timiș (denumire de epocă pentru zona centrală și, prin extensie, pentru întregul Banat de azi, N.N.). Puține din casele orașului se văd de departe, doar turnurile moscheilor, fiind așezat (orașul, N.N.) pe șesul întins și, în mare parte, acoperit de pomii grădinilor din jurul orașului.

Către răsărit are câmpiile „maroniscche” (câmpia Maxond, N.N.) și, peste Dunăre, Bulgaria. A fost construită înaintea acestora (otomanilor, N.N.) de către regii maghiari. Către miazăzi are orașul Belgrad sau Griechische Weissenburg și Dunărea la 13 mile. Către apus are Tisa, lângă o cetate și un orașel pe nume Petsch (Novi Becej,

N.N.) la opt mile. Către miază-noapte sunt Eyssen Thor (Poarta de Fier a Transilvaniei) și Transilvania la 9 mile, după cum se văd de la Timișoara munții Transilvaniei.

În suburbie, către răsărit și miazănoapte, pe o milă aproape de jur împrejur, se întinde un câmp mare și neted unde mai mulți ani la rând și-a făcut tabăra Ali-pașa. În dosul acestui câmp se află o pădure și un tufăriș scund care se întinde spre Denta pe patru mile: aici sunt și diferite poduri căci Timișul străbate așezările fiind foarte întortocheat. Pe de altă parte pădurea aceasta nu e mai lată de o milă iar prin ea drumul este neted ca într-o cameră. Trecând de pădure, se întinde o câmpie netedă și nelocuită pe care nu se vede nici o tufă sau deal și puține sate ale căror case sunt toate sub pământ: acest șes se întinde până la Palanke Panske (Palanca Panciova, N.N.), două mile sub Belgrad și, mai departe, până la Dunăre.

Pe bună dreptate Timișoara este împărțită în trei părți: cetatea, orașul și suburbiile, care de asemenea sunt de două feluri și o parte a lor se numește Insula, iar cealaltă Orașul rascian (orașul ortodocșilor N.N.).

Castelul (a) (Castelul Huniazilor N.N.), situat către miazăzi, este o clădire veche, în patru laturi cu un zid și patru turnuri puternice, pătrate, înconjurată din toate părțile de mlaștini adânci și de raul Timiș. Afară, în fața castelului este înc turn mare, în patru laturi care, asemenea celorlalte, este unit de castel printr-un zid și are o poartă mare și, în fața acesteia, un pod peste care trebuie să treci ca să intri în cetate. După descrierea lui Ortelius a asediului Timișoarei acesta pare să fie turnul de apă care, așezat între cetate și oraș și, cucerit primul de către turci, a fost una din cauzele predării căci prin aceasta, legătura dintre oraș și castel este tăiată. În castel sălășluiește caimacanul pașei de Timișoara sau guvernatorul: pentru că de data aceasta pașa nu este el însuși prezent, iar caimacanul supraveghează veniturile, muniția, proviziile și prizonierii, nu a vrut niciodată să lase pe vre-unul dintre ai noștri înăuntru.

Orașul este înconjurat de un zid cu palisade puternice, înalte, din împletitură de nuiele lipită cu lut, în numeroase locuri zidit puternic în acest fel și umplut cu pământ, astfel încât stau pe el piesele de artilerie. În dosul acestui zid, pe alocuri și mai ales la Poarta Azapilor stă oarece zid ărie veche care a rămas de la fostele clădiri ale cetății și ale orașului, iar în anul 1577 a fost dărâmat în întregime din cauza exploziei pulberăriei, ceea ce a cauzat mare pagubă. Șanțurile care înconjoară orașul sunt foarte adânci iar Timișul face aceasta în multe locuri în mod natural, în altele cu ajutorul oamenilor: cum însă turcii nu se îngrijesc prea mult cu întreținerea acestora, le lasă să se astupe și le curăță doar foarte rar.

Cinci sunt porțile orașului: prima se numește Kuciuk Kalle Kapî („Mica poartă a cetății” N.N.) care nu este, de altminteri, decât o poartă făcută din palisade înalte: este solidă prin faptul că este așezată într-un unghi foarte aproape de cetate: aici fiind un loc foarte mlăștinos are un pod lung către suburbie. Cealaltă poartă se numește Soukapî (Poarta Apei, N.N.) și este un puternic turn pătrat iar deoarece Timișul se adună aici dinspre cetate, șanțul dintre oraș și insulă are apa limpede și proaspătă, bună de băut, din care pricină notabilitățile orașului pun să li se aducă apă de aici de către matararschilar sau „purtătorul de sticle”. Ceilalți locuitori, care stau în alte părți ale orașului și în suburbii, își iau apa din șanțul orașului care însă este îndeobște destul de murdară pentru că se spală și se aruncă în

ea tot soiul de murdării, astfel încât unul își spală picioarele sau cârpe vechi ori aruncă în ea intestinele oilor tăiate, iar altul, alături, își umple cana pentru băut.

Există și fântâni pe la case și chiar o fântână deosebit de bună în afara orașului la Derviși (lăcașul islamic de cult Baba Husein N.N.), dar majoritatea sunt cu salpetru și fiindcă turcii preferă să bea apă curgătoare în locul celei mai bune ape din fântâni, în general își iau apa din Timiș. După Ortelius aceasta este poarta unde, în timpul asediului, atât creștinii cât și otomanii au și luptat dar au și păgubit atât de mult.

A treia poartă se numește Azab Kapî (Poarta azapilor, N.N.) și și-a luat numele de la un fel de soldați turci numiți azapi, care însă sunt mai neînsemnați decât ienicerii. Aceasta este un turn frumos, dreptunghiular, zidit din piatră de talie, ridicat de generalul imperial Castaldo înaintea acestora (a turcilor, N.N.). De trei ori pe zi, în zori cu două ore înaintea zilei, după amiază cu două ore înaintea serii și seara, cu două ore după apusul soarelui în turn bat tobele obișnuitul imn de slavă al turcilor în acompaniament de „schalmeye” (muzică militară, N.N.) Sub acest turn sunt agățate, spre aducere aminte, numeroase ghioage mari, pinteni și alte însemne ale uriașilor sau giganților. Astfel și lângă poartă, într-o ladă lungă, zac osemintele unui om de o mărime incredibilă. La mijlocul turnului atâră o placă de fier groasă cam cât degetul mare în care este înfiptă o săgeată trasă în urmă cu cinci ani de un agă al ienicerilor, cu atâta putere încât a străpuns placa ce a fost apoi agățată aici spre aducere aminte.

A patra poartă se numește Horros Kapî(e) (Poarta Cocoșului, N.N.) care este de asemenea un turn frumos făcut din piatră de talie, sus cu un foișor acoperit, construit tot de Castaldo. Pe acesta se află și un orologiu mare care bate orele și le arată și pe cadran. Dar pentru că turcii nu se prea pricep să-l mânuiască, rareori merge bine și decade alături de alte lucruri care la noi (austrieci, N.N.) se caută a fi întreținute.

A cincea și ultima poartă se numește Kana Kapî(f) sau Poarta Sângelui și, cu toate că este un turn în patru laturi, este mai prost zidit iar pentru că stă la capătul orașului, prin ea se trece mai puțin.

În mijlocul orașului este o răspântie cu căpriori deasupra și acoperiș de scânduri care loc se numește Bazar (g) sau piață iar aici în bolți (prăvălii, N.N.) se vând tot felul de mărfuri și, pe 10, oameni, cai și alte lucruri prin strigare sau prin haraciul obișnuit la ei, astfel încât marfa e a aceluia care oferă mai mult. De asemenea aici pe străzi au băncile de schimb, căci schimbă tot felul de moedă în schimbul unui anumit câștig, îndeletnicindue ei și cu cămătăria.

La capătul uneia dintre străzile acoperite care dă spre poarta hanului, se ajunge la o străduță unde se află un han cu o curte și numeroase grajduri și diferite camere deasupra lor, dar și acesta decade.

Suburbia se împarte în două: Insula și Orașul rascian. *INSULA* se află în apropierea Cetății, în fapa Porții Apei. Timișul o înconjoară de jur împrejur: pe o potecă îngustă se poate ajunge la Poarta Apei iar în rest se poate călători pe drumul obișnuit peste podurile Porții mici a cetății. Pe aici trece deasemenea un drum către Belgrad care însă nu e folosit decât de cei ce locuiesc în această parte a orașului. Această Insulă este des pomenită în descrierea asediului Timișoarei (din anul

1552, N.N.) căci turcii și-au așezat aici piesele de artilerie și, de aici, au tras asupra cetății folosind de aici cea mai mare putere.

Cealaltă parte a suburbiei se numește *ORAȘUL RASCIAN* iar acesta este, de asemenea, despărțit printr-un braț îngust al Timișului și este tot o insulă dar, fiind construite peste tot case și poduri, nu se prea observă. Pe aici trece drumul obișnuit spre Belgrad și pentru că, la urmă, Timișul trece prin față, trebuie traversată o poartă și un pod lung. Celelalte părți ale suburbiei se întind către apus de-a lungul Timișului și suburbia este deschisă dinspre toate părțile fără porți.

În ceea ce privește moscheile din Timișoara, sunt cu totul opt, mari, cu turnuri înalte, construite după obiceiul lor și acoperite cu țigle, iar turnurile acoperite cu plumb. În oraș sunt două, de fiecare parte a bazarului câte una, în Insulă este una, iar în restul suburbiei, cinci. Prima, care stă afară în suburbie, se numește Kadintzamentschie(k) (moscheea cadânei, N.N.) și se află într-o piață lângă hanul de acolo. Cealaltă se numește Kilissamentschie(l) (moscheea transformată din biserică N.N.) și este în suburbie pe drumul care duce la Belgrad. A treia moschee se află în oraș de partea aceasta a bazarului sau pieții și se numește Hunkiartzamentschie(m) sau bisericile împărătești și după ea trebuie să-și potrivească toate celelalte rugăciunile (din minarete, N.N.). De cealaltă parte a bazarului, către cetate, stă a patra, pe nume Tzintzimitscha metschie(n) (Cincime, N.N.). A cincea stă în suburbie în apropiere de poarta hanului și la șanțul orașului: este o moschee nouă, frumoasă, se numește Seditzamentschie(o) (moschea lui Seidi, N.N.), clădită de către Seidi Ahmed pașa, care a fost strangulat în umră cu doi ani de către Ali pașa la ordinul împăratului turc, iar mormântul sau — construit din piatră de talie de înălțimea și forma unei mese de altar de pe la noi — stă în curtea bisericii, la căpătii cu un stâlp de piatră octogonal cu turban iar la picioare este unul care este ascuțit doar la vârf. Pe Insulă se află a șasea moscheie, pe nume Solitarzamentschie(p) (Moscheea silahdarului N.N.). A șaptea moscheie, care se află în suburbie, nu departe de Poarta hanului, se numește Aisckkadintzamentschie(q) (Moscheea cadânei Aișa, N.N.). A opta și ultima este afară, aproape la capătul suburbiei și se numește Muradie(r) (moscheea sultanului Murad, N.N.).

În afara acestor moschei mari, în suburbii sunt încă trei mici și mai proaste, clădite numai din lemn și cu turnuri joase din lemn, sus însă deschise într-atât încât muezinul lor să poată merge de jur împrejur și să poată striga la timpul obișnuit al rugăciunii. Una dintre acestea este lângă Poarta Azapilor, cealaltă lângă Timiș aproape de biserica ortodoxă, iar a treia la capătul Insulei.

Numeroșii creștini de religie ortodoxă care stau în acest oraș Timișoara, precum și cei din satele apropiate au bisericile lor deosebite. Biserica catolică este în suburbie, aproape de Poarta Apei, într-o străduță îngustă și este înconjurată de o curte și de case, iar alături locuiește un franciscan. Aceasta cuprinde ca mărime cel puțin cinci și șase sute de persoane. Rascienii sau ortodocșii își au biserica lor la capătul suburbiei, într-o grădină. Deși nu este atât de mare ca și cea catolică, ea este bine construită și împodobită cu multe culori și picturi. Alături de ea, într-o casă, locuiesc câteva călugărițe bătrâne sau fenei cucernice.

Nu departe de biserica ortodoxă, afară, este o moară de pulbere pe un braț al Timișului, înconjurată un zid înlat de palisade și păzită de o sentinelă, ca nimeni să poată intra. Ali are aici numeroase piese de artilerie pe care le ia în bătălii. Nu departe

de aici se află numeroase alte mori de grâne pe un alt braț al Timișului, care trece de-a lungul Timișoarei.

Cât privește Timișul, acesta izvorăște în apropierea munților Transilvaniei la granița românească numită Severin. El curge dinspre răsărit spre Timișoara și se întinde în jurul orașului către apus, apoi se întoarce din nou și curge o jumătate de milă dinspre oraș spre răsărit, apoi pe o milă bună prin pădurea mai înainte pomenită, se întoarce din nou către apus către lacul Betzkerek, de unde se întinde până la două mile sub Belgrad către Palanske Panska (Pancevo, N.N.) și se varsă în Dunăre la jumătate de oră de acolo.

Lângă oraș, către miazăzi, sunt diferite mlaștini dar în rest, aproape de jur împrejurul orașului sunt multe grădini care dau multe fructe, iar unele dintre acestea datorită situației liniștite erau chiar plăcute și le-am vizitat: acestea sunt întreținute în neorânduială și prost, după obiceiul lor.

Atât străzile orașului cât și ale suburbiilor sunt podite cu lemn tare asemenea unui pod: cauza este că acestea nu sunt pavate și pământul este adânc și noroiOS dacă plouă cât de puțin.

Locuitorii orașului sunt toți turci. Creștinii locuiesc în suburbii și, asemenea multor turci, se întrețin din negoț, cultivarea pământului, creșterea animalelor și altele asemenea. Pentru că prin așezarea sa locul este foarte roditor și populat, turcii înșiși spun despre Timișoara că cine a luat Buda n-a obținut decât un oraș, cine însă a luat Timișoara a obținut o țară întreagă. Aici se găsește deasemenea o mulțime de vânat, parte datorită pădurilor din jur, parte pentru că este puțin urmărit. Deoarece șesul din jur este neted se găsește puțină viță de vie, precum câteva vii în jurul orașului care însă nu produc cât este nevoie, căci — deși turcilor le este interzis vinul — ei îl beau pe ascuns, iar negoțul cu vin este al rascienilor (ortodocșilor, N.N.) care nu numai că au aproape în fiecare din casele lor vin de vânzare, dar îl beau și ei înșiși cu deosebită plăcere. Îl cumpără din satele de la munte și, în mare parte, dinspre Belgrad.

Țiganii, ale căror ocupații sunt binecunoscute fiind fierari, de asemenea muzicanți, geambași, iar în unele localități se lasă folosiți în locul călăului. Ei locuiesc în apropierea bisericii ortodoxe și adunătura asta este amestecată cu porcii. Când ortodocșii își țin Paștele sau este târg la Timișoara, țiganii au obiceiul să-i oprească pe trecători, atât femei cât și bărbați, și să le ceară o plată. Pe cei care nu vor să dea nimic sau le dau mai puțin decât li se cere, îi aruncă în cea mai apropiată groapă cu apă sau noroi astfel încât stârnesc râsul.

În afara suburbiei, spre miazănoapte, cam la o lovitură tun depărtare, locuiesc niște derviși sau călugări turci, lângă mormântul unuia dintre sfinții lor. Trăiesc din munca câmpului și cerșesc. Ei au o fântână deosebit de bună din care se ia zilnic apă. Pe unul dintre acești sfinți l-am văzut de mai multe ori șezând în apropierea Porții Azapilor. El cumpăra pâine din banii pe care îi cerșea și hrănea cu aceasta vrăbiile care îl cunoșteau și erau într-atât de blânde încât i se așezau adesea pe cap. Și suburbiile sunt clădite după felul turcesc: unele mai rău, altele mai bine, parte acoperite cu țiglă, parte cu șindrilă.

Cum baronul von Goes a fost trimis la Ali pașa pentru tratatul de pace a fost încartiruit în suburbie aproape de Poarta Azapilor și (membrii soliei, N.N.) au fost găzduiți după cum urmează:

1) locuința baronului von Goes, 2) căpitanul loțiitor cu aprovizionarea trebuie să străbată grădina fiindcă nu putea trece pe străzi, 3) domnul Peres locuia deasemenea în acea grădină, 4) locuința mea, 5) domniii părinți iezuiți, 6) trompeții, bărbierii și alții, 7) domnul Tullio, 8) curierii, 9) domnul Mennin, 10) domnul de Breueg și colonelul Gruter; Ali Pașa și-a avut locuința la nr. 11, nu departe de poarta hanului, la nr. 12 era chehaia sau intendentul acestuia, 13 stătea defterdarul sau casierul: 14 imbrohorul sau comisul, 15 zachyretschi sau ofițerul cu aprovizionarea, 16 Subașa sau căpitanul ienicerilor care ne asigură paza, 17 Reis-efendi sau cancelarul, 18 celebi-ul, 19 Husein aga cel care a venit cu noi de la Viena, 20) Hagi Bekir bei secretarul sau kalletelscherebbi, 21 Hagi Halil, un căpitan bătrân, în rest un turc cinstitt și cunoscut la noi, cum puțini am văzut la ei.

De altminteri despre Timișoara trebuie să amintim că în anul 1551 a fost asediată fără folos de turci. A fost însă cucerită în anul 1552 de către turci prin capitulare dar, de cum s-a retras, promisiunea nu a fost respectată și toți — chiar și căpitanul lor Stefan Losonczy — au fost nimiciți, dar locuitorii au fost mânați la casele lor. În anul 1577 cetatea a fost foarte distrusă din cauza explodării pulberăriei. În anul 1597 cetatea a fost asediată fără succes de transilvăneni, însă suburbia a fost incendiată iar turcii și tătarii au fost învinși cu această ocazie. În anul 1603 suburbiile au fost incendiate de două ori de către haiduci, iar acum în 1663 se negociază, fără succes, tratatul de pace cu Ali pașa.

Drumul și stațiile de poștă organizate între Buda și Belgrad.

De la Buda la Belgrad se socotesc cu totul patruzeci și patru de mile și pentru ca turcii să călătorească mai repede, mai ales în slujba împăraului lor, pe drumul acesta sunt așezate 10 stații de poștă cum se poate vedea din cele ce urmează Buda — 2 mile mici — 2 m. mici — Hamseve — 2 mile mici Ertschin — Jancourteran (prima poștă dinspre Buda) 2 mile mari — Penteli — 2 m. mari — Fedwar (a doua stație de poștă) 3 mile mari Paxtum — Tolna 2 m. (a treia poștă) 1 milă Ovar — 1 milă Szeksard — 1 milă Bathosek (a patra poștă) — 1 milă Sekksitz — 2 mile Mohacs (a cincea poștă) — 2 mile Birnebar (a șasea poștă) — 1 milarda — 1 milă Essek (a șaptea poștă) 3 mile Bukovar — a opta poștă — 3 mile Torawik — 1 milă Collowitz — 2 mile Metrowitz (a noua poștă) 3 mile un sat (a zecea poștă) 4 mile Semlin de aici se călătorește pe apă — Belgrad (și de aici se călătorește cu poșta din nou pe apă până la Zemun).

DRUMUL DE LA VIENA LA TIMIȘOARA

Așa cum l-a făcut domnul von Goes

Localitatea	cum a călătorit	mile mici
Viena	pe apă	
Bratislava oraș și cetate		pe apă 10
Somorja sat		pe apă 2
Suly mori		pe apă 4
Raro-Asvany sat		pe apă 6
Wenek sat		pe apă 2

Komarom cetate și târg	pe apă	2	
			mile mari
Duna almas sat	pe jos	1	
Esztergom oraș și cetate	pe jos	4	
Veresvar palancă	pe jos	3	
Buda veche târg	pe jos	1,5	
Buda oraș și cetate	pe jos	0,5	
Hamsewe palancă	pe jos	2	
Ertschin	pe jos	2	
Jancourteran	pe jos	2	
Penteli	pe jos	2	
Fedwar	pe jos	2	
Paxum	pe jos	3	
Tolna	pe jos	2	
Ovar	pe jos	1	
Szekszard	pe jos	1	
Bataszek	pe jos	1	
Seksitz	pe jos	1	
Mohacs	pe jos	2	
Birnebar	pe jos	2	
Veresmarkh	pe jos	1	
			milă mică
Sella sat	pe Dunăre	1	
Zombor palancă și oraș		1	
Crvenka sat		3	
Vrbas sat		3	
Turija sat		2	
Novi Becej palancă și oraș		2	
Galad sat		3	
Totzin (Novi Kozarci) sat		3	
Horatzin (Ban. Veliko Selo) sat			1
Tomba (Jimbolia) palancă		1	
Checea sat		1	
Bobda sat		2	
Timișoara oraș și cetate		1	

DRUMUL DE LA TIMIȘOARA LA BELGRAD

Așa cum am călătorit eu (Ottendorf, N.N.)

Timișoara	mile mici
Denta palancă și sat	4
Margita sat sub pământ (bordee, N.N.)	2
Lokve (Senmihail) sat sub pământ	2
Ban. Novo Selo (Nordak) sat sub pământ	1

Pancevo (Panske) palancă și târg pe Timiș 1
care la o oră de aici se varsă în Dunăre
Belgrad 2
De la Timișoara la Denta este pădure, restul
până la Belgrad șes întins fără vre-un pom sau deal